

A MŰVÉSZI ALAKÍTÁS MÓDSZEREI

Irta: LUKÁCS GYÖRGY

1.

Kezdjük in medias res. Két híres újabbkori regényben, *Zola* *Nanájában* és *Tolsztoj* *Karenin* *Annájában* előfordul egy lóverseny ábrázolása. A két író hogyan végzi el feladatát?

A lóverseny leírása Zola írói remeklésének ragyogó példája. Mindazt, ami valamely lóversenyen általában megtörténhet, pontosan, festőien érzéki elevenséggel írja le. Zola leírása a modern turf kis monográfiája: a lovak nyergétől a verseny hajrájáig a verseny minden mozzanata egyforma tüzetességgel kerül tollra. A nézőközönség egy második császárság korabeli párizsi divatbemutató színpompájában jelenik meg. Zola pontosan leírja a kulisszák mögötti világot is általános összefüggéseiben: a verseny nagy meglepetéssel végződik s Zola nemcsak magát a meglepetést írja le, hanem leleplezi a meglepetést kiváltó fogadási csalást is. S mindezek ellenére a remek leírás magában a regényben csak „betét”. A verseny történéseinek kapcsolata a cselekménnyel rendkívüli laza, magából a cselekményből könnyen mellőzhető. A cselekménnyel való minden összefüggése abban áll, hogy Nana sok átmeneti szeretője közül az egyik a leleplezett csaláson tönkremegy.

A verseny másik kapcsolata a főtárggyal még lazább, sőt már egyáltalán nem cselekményszerű, de épp ezért az alakítás módszerére még jellemzőbb. A meglepetést okozó győztes ló neve t. i. ugyancsak Nana. S Zola nem mulasztja el ezt a laza és véletlen vonatkozást kiemelni. A kokott Nana névrokonának győzelme Nana diadalainak *szimbóluma* a párizsi nagy- és félvilágban.

Az Anna Kareninában előforduló lóverseny egy nagy dráma gőcpontja. Wronszki bukása a tetőpont Anna életében. Közvetlenül a verseny előtt derül ki Anna előtt másállapota s ezt fájdalmas küzködés után közli Wronszkival. A Wronszki bukása fölötti megrázkódása váltja ki döntő beszélgetését férjével. A versennyel a regény lényeges szereplőinek minden vonatkozása elhatározóan új szakaszba lép. A lóverseny tehát nem „kép”, hanem magasfeszültségű drámai jelenetek sorozata, az összeselekmény fordulópontja.

A jelenetek e tökéletesen más szerepe a regényben visszatükröződik az egész ábrázolási módban. Zola a versenyt a *néző* álláspontjáról írja le. *Tolsztoj* a *részvevő* álláspontjából meséli el.

Wronszki lovaglásának meséje ezek szerint a tulajdonképeni tárgy. *Tolsztoj* hangsúlyozza e lovaglás nem epizódszerű, nem véletlen jelentését Wronszki életében. A becsvágyó katonatisztet a körülmények egész sora, köztük első helyen Annával való viszonya, tulajdonképeni katonai előmenetelében akadályozza. A versenyen való győzelem, az udvar és az egész arisztokrata társaság jelenlétében, a Wronszki becsvágyát kielégítő kevés nyitva álló lehetőségek közé tartozik. Minden készülődés a versenyre, a verseny minden mozzanata tehát része a fontos cselekménynek. Mindezeket *Tolsztoj* drámai egymásra következésükben meséli

el. Wronszki bukása a lóról életdrámája e szakaszának a tetőpontja. A verseny meséje ezzel a tetőponttal megszakad, a tény, hogy Wronszki ellenfele győz, utalással, egy mondatban éreztethető.

Ezzel azonban még korántsem merítettük ki e jelenet epikai sűrítésének elemzését. Tolsztoj nem valami „dolgot“ ír le, hanem emberek sorsát meséli el. Ezért mondja el a regény folyamán kétszer, valóban epikusan s nem leírja képszerűen. Az első esetben, amikor a versenyen lovagló Wronszki a központi alak, minden a verseny előkészületéhez tartozó lényeges elemet s magát a versenyt pontosan, teljes tárgyismerettel meséli el. Majd azonban Anna és Karenin a főszereplő. Tolsztoj rendkívüli epikai művészete abban jelentkezik, hogy a versenynek ezt a második elbeszélését nem közvetlenül az elsőhöz csatolja. Tolsztoj elmeséli Karenin teljes megelőző napját, Annához való viszonyát, hogy azután magát a verseny elmondását tegye a nap tetőpontjává. Maga a verseny most — lelki dráma. Anna figyelme csupán Wronszkit követi s a verseny lefolyásából, a többiek sorsából nem lát semmit. Karenin viszont csak Annát figyelni és Anna viselkedését arra, ami Wronszkival történik. Így lesz ez a szinte szó nélkül felcsigázott jelenet Anna kitörésének az előkészítése, amikor férjének utban hazafelé bevallja viszonyát Wronszkival.

A „modernül“ iskolázott olvasó és író itt valószínűleg megkérdi: elfogadva, hogy itt az alakítás két különböző módszere szerepel, vajjon nem lesz-e épp a versenynek a főszereplők fontos emberi sorsával való kapcsolata következtében maga a verseny véletlenné, a szóbanforgó dráma kirobbanásának pusztá alkalmává? Zola leírásának zárt, monografikus, képszerű teljessége pedig egy társadalmi jelenség valódi képe?

(Csak az a kérdés: mi véletlen a költői alakítás értelmében? A véletlen elemei nélkül minden halott és elvont. Egyetlen író sem alakíthat valami életet, ha a véletlent teljesen mellőzi. Másrészt tartozik az alakításban a merő és brutális véletlen túlhaladni, a véletlent a szükségszerűségben megszüntetni.

Csak az a kérdés: művészi értelemben szükségszerűvé a tárgyi leírás teljessége tesz-e? Vagy ellenkezőleg: az alakított emberek szükségszerű viszonya a tárgyhoz és eseményekhez, amelyekben sorsuk megnyilatkozik, amelyek közvetítésével cselekednek és szenvednek? Már Wronszki becsvágyának összekapcsolása a versenyen való részvétellel egész más természetű művészi szükségszerűség, mint amilyent Zolánál a leírás teljessége adhat. Valamely lóverseny látogatása vagy valamely lóversenyen való részvétel objektíve csak életépítőd lehet. Tolsztoj ennek az epizódnak a lényeges életdrámával való kapcsolatát a lehető legszorosabbá tette. A verseny ugyan egyrészt csak alkalom a konfliktus kirobbanásához, ennek az alkalomnak a kapcsolata azonban Wronszki társadalmi becsvágyával — mely fontos összetevője a későbbi tragédiának — egyáltalán nem véletlen.

Az irodalom azonban sokkal szembetűnőbb példákkal szolgál, ahol a két módszer ellentéte, épp a tárgyak szükségszerű vagy véletlen alakíthatósága tekintetében még világosabban kifejezésre jut.

Vegyük Zola ugyanazon regényében a színház leírását és hasonlítsuk össze Balzac *Elvesztett illúziók* c. regényének színházával. Külsőleg van némi hasonlóság. A premier, amellyel Zola regénye kezdődik, Nana emelkedését dönti el. Balzacnál a premier Lucien de Rubemprés pályájának fordulópontja, az átmenet a félreismert költőből a sikeres és lelkiismeretlen ujságíróba.

Zola a színházat ismét lelkiismeretes alapossággal írja le. Ezuttal min-

denesetre csak a nézőtérrel. Mindazt, ami a nézőtéren, az előcsarnokban, a páholyokban, stb. történik, ahogyan a színpad ezokról a helyekről hat, Zola vakító írói képességgel adja vissza. S Zola monografikus teljességre való törekvése nem elégszik meg ezzel. Regényének egy másik fejezetét a színháznak a színpad, a diszletek, az öltözők stb. oldaláról való leírásának szenteli, miközben az előadás és színetei ugyanolyan ragyogó leírásban részesülnek. S ennek a képnek a teljessé tétele céljából egy harmadik fejezet egy darab próbáit még ugyanolyan lelkiismerettel és remekléssel ábrázolja.

Ez a tárgy- és anyagszerinti teljesség hiányzik Balzacnál. A színház, az előadás Balzac számára csak belső emberi drámák színtere: Lucien emelkedése, Coralie színészi karrierje, a Lucien és Coralie közti szenvedélyes szerelem keletkezése, Lucien jövődó konfliktusai régebbi barátaival Dartaise köréből, mostani pártfogójával, Lousteauval, bosszúhadjárata Madame de Bargeton ellen, stb.

Mit alakít azonban a költő mindezekben a harcokban és konfliktusokban, amelyek közvetve vagy közvetlenül összefüggnek a színházzal? A színház sorsát a tőkésrendben: a színház minden oldaláról való szövevényes összefüggését a tőkével, a színház függését a zsurnalizmustól, amely ismét a tőkésrendtől függ; a színház és az irodalom, a zsurnalizmus és az irodalom összefüggését: a tőkésrend karakterét a színésznők életének a nyílt és rejtett prostitúcióval való összefüggésében.

Ezek a társadalmi kérdések felmerülnek Zolánál is. Zola azonban ezeket csak mint társadalmi tényeket, mint eredményeket, mint a fejlődés holt adalékait ábrázolja. Zola színházigazgatója szakadatlanul hangoztatja: „Ne azt mondd, hogy színház, hanem mondd ezt: nyilvánosház.” Balzac viszont azt *alakítja, ahogy* a színház a tőkésrendben prostituálódik. A főszereplők drámája itt egyúttal az intézmény drámája, amelyben közreműködnek, a dolgoké, amik közt élnek, színtéré, ahol megvívják harcaikat, a tárgyaké, amelyeken viszonylataik megnyilvánulnak, amelyek révén kifejezésre jutnak.

Természetesen ez határeset. Az emberek környezetének tárgyai az emberek sorsával nem mindig s nem szükségszerűen oly szoros kapcsolatban állnak, mint itt. A tárgyak lehetnek az emberi tevékenység, az emberi sors eszközei, de mint Balzacnál — lehetnek a döntő társadalmi sors csomópontjai is. Viszont lehetnek az emberi tevékenység, az emberi sors pusztá színterei is.

Vajjon fennáll az itt említett ellentét ott is, ahol csak ilyen színtér írói ábrázolásáról van szó?

Walter Scott *Old Mortality* című regényének bevezetésében leír egy népünnepéllyel összekötött szemlét, amit a restauráló Stuartok a feudális intézmények megújításának kísérleteképp, mint a hivek fölötti seregszemlét, az elégedetlenek kihívása és leleplezése céljából rendeznek. Ez a seregszemle Scottnál az elnyomott puritánok fölkelésének előestéjén történik. Walter Scott nagy epikai művészete e színtéren mindazokat az ellentéteket összehozza, amelyek közvetlen ezután véres harcokban robban ki. A seregszemle groteszk jelenetekben mutatja a feudális vonatkozások reménytelen elöregedését, a lakosság tompa ellenállását a feudális vonatkozások feltámasztásának kísérletével szemben. Az erre következő lövészverseny még a két ellenséges párton belüli ellentéteket is bemutatja, amikor mindkét pártból csak a mérsékeltek vesznek részt a népmulatságon. A vendéglőben látjuk a királyi szoldateszka brutális erőszakosságát s egyúttal kibontakozik előttünk sivár nagyságban a puritán föl-

keés későbbi vezérének, Burleynek az alakja. Röviden: miközben Walter Scott elmeséli egy ilyen seregszemle történetét, s ebben az elbeszélésben bemutatja előttünk az egész színteret, egyuttal egy nagy történeti regény minden irányát, minden főszereplőjét exponálja s egy csapásra a döntő cselekmény közepébe viszi az olvasót.

A mezőgazdasági kiállítás és a mezőgazdák jutalmazásának leírása Flaubert Bovarynéjában az új realizmus leíróművészetének legdicséretesebb csúcspontjához tartozik. Flaubert itt valóban csak a „színteret“ írja le. Mert az egész kiállítás csak alkalom a Rudolf és Bovaryné közti döntő szereimi jelenetre. A színtér véletlen s a szó legszorosabb értelmében csak színtér. Maga Flaubert ezt a véletlent élesen és irónikusan kiemeli. Miközben az ünnepi szónoklatokat és a szerelmi párbeszéd töredékeit párhuzamosan és kirívóan szembeállítva adja, a kispolgári élet magán- és nyilvános banalitását irónikusan ellentétes párhuzamba állítja. Ezt az irónikus szembeállítást nagy következetességgel és művészettel viszi keresztül.

Marad azonban az a meg nem szüntetett ellentét, hogy ez a véletlen színtér, a szerelmi jelenet véletlen alkalmá egyuttal Bovaryné világának fontos eseménye lesz, aminek beható ábrázolása Flaubert szándéka szerint a környezet elérhető teljessége miatt feltétlenül szükséges. Ezért nem meríti ki az irónikus szembeállítás az ábrázolás jelentőségét. A színtér, mint a környezet teljességének az eleme önálló jelentéssel bír. A személy viszont itt kizárólag néző. Ezért az olvasó számára csak egy-nemű és azonos értékű alkatrésze annak a környezetrajz szempontjából fontos történéseknek, amit Flaubert leírt. Színfolt egy képen s a pusztá véletlent és a zsánerszerűséget csak annyiban haladja meg, hogy általában a filiszterszerűség *irónikus szimbólumává* emelkedik. A kép olyan jelentést nyer, amely nem az elmondott események belső emberi súlyából következik, sőt ezzel szinte semmiféle kapcsolata sincs, hanem a *formális stilizálás eszközeként* mesterségesen jön létre.

Ez a szimbolikussá levés Flaubertnél irónikus s ezért még meglehetősen művészi színvonalon — legalább részben — valódi művészi eszközökkel készült. Ha azonban Zolánál a szimbólum társadalmi monumentalitást igényel, ha az a szerepe, hogy egy magában véve jelentéktelen epizódra a nagy társadalmi jelentőség bélyegét nyomja, úgy kilép a valódi művészet körzetéből. A metaforák valósággá fuvalkodnak. Egy véletlen vonás, véletlen hasonlóság, véletlen hangulat, véletlen találkozás nagy társadalmi összefüggések *közvetlen* kifejezése lesz. Példákat Zola minden regényéből tömegesen hozhatunk fel. Gondoljunk Nana összehasonlítására az arany léggel, mely Nanának az 1870 előtti Párizsra tett végzetes hatását tartozik szimbólizálni. Maga Zola egész világosan nyilatkozik erről a szándékáról: „Művem az igazi részletek tultengése. A pontos megfigyelés ugródeszkájáról lendül a csillagokig. Az igazság egyetlenegy szárnycsapással szimbólummá emelkedik.“

Scottnál, Balzacnál vagy Tolsztojnál olyan eseményekről értesülünk, amelyek magukban véve a bennük résztvevő személyek sorsa által jelentősek, azáltal, amit ezek a személyek emberi életük gazdag kibontásával a társadalom élete számára jelentenek. Olyan események közönsége vagyunk, amelyekben a regény személyei *csetakvőleg* vesznek részt. Megéljük ezeket az eseményeket.

Flaubertnél és Zolánál maguk a személyek csak többé-kevésbé érdekelt *nézői* az eseményeknek. Ezért náluk az esemény az olvasó számára *kép*, jobban mondva képek sorozata. Nézzük ezeket a képeket.

2.

Az együttélésnek és a megfigyelésnek ez az ellentéte nem véletlen s magának az írónak alapvető állásfoglalásából ered. Mégpedig az élethez, a társadalom nagy kérdéseire való alapvető állásfoglalásából és nemcsak a tárgy vagy a tárgy meghatározott részének művészi legyőzésére irányuló valamelyik módszerből.

Csak ennek a megállapításával juthatunk kérdésünk tényleges konkretizálásához. Ahogy az élet más területein, úgy az irodalomban sincsenek „tisztá jelenségek“. Engels említi egyszer ironikusan, hogy a „tisztá“ feudalizmus csak a rövid életű jeruzsálemi királyság alkotmányában létezett. Ennek ellenére a feudalizmus magától értetődően történelmi valóság volt s természetesen a vizsgálat tárgya lehet. Bizonyára nincs olyan író, aki általában ne használja leírást s ugyanilyen kevéssé lehet a 48 utáni realizmus jelentős képviselőiről, Flauberttről és Zoláról megállapítani, hogy egyáltalában nem mesélnek. *A szerkezet alapvető elvei* a fontosak, s nem a mesélés vagy leírás „tisztá jelenségének“ fantoma. Az a fontos, hogy a leírásból, amely eredetileg az epikai alakítás számos eszközei közül az egyik, s kétségtelenül az alárendelt és járulékos eszköz, hogyan és miért lesz a kompozíció döntő elve. Mert ezzel a leírás alapvető módon megváltoztatja jellegét, szerepét az epikai kompozícióban.

Már Balzac hangoztatja Stendhal *Pármái hercegnőjéről* írt bírálatában a leírásnak, mint lényegében modern alakító eszköznek a fontosságát. A XVIII. század regénye (Le Sage, Voltaire, stb.) a leírást alig ismerte, a leírás benne elenyésző, még az alárendeltségnél is kevesebb szerepet játszott. Csak a romantikával változik a helyzet. Balzac kiemeli, hogy az általa képviselt irodalmi irány, amelynek megalapítójául Walter Scottot tekintti, a leírásnak nagy jelentőséget tulajdonít.

Amikor azonban Balzac, tudatos ellentétben a XVII. és XVIII. század „szárazságával“, egy modern módszer mellett tesz vallomást, akkor ennek az iránynak a jellemzésére az új stíluselemek egész sorát említi. A leírás Balzac felfogása szerint csak az *egyik* a sok közül. Ezzel együtt különösen a drámai elemek új jelentőségét hangsúlyozza.

Ez az új stílus a társadalmi élet új megjelenési módjának adekvát alakítási szükségéből keletkezik. Az egyén vonatkozása az osztályhoz szövevényesebb lett, mint a XVII. és XVIII. században. Az egyén környezete, külső megjelenése, életszokásai, stb. pl. Le Sagenál nagyon egyszerűen voltak adva s mindezen egyszerűség mellett világos s átfogó társadalmi jellemzés kerekedett ki. Az egyénítés (az individualizálás) szinte ki zárólag magával a cselekménnyel, az alakoknak az eseményekre gyakorolt aktív hatásának *módja* által történt.

Balzac világosan látja, hogy ez a módszer számára már nem elegendő. Rastignac pl. egészen más természetű kalandor, mint Gil Blas. A Vauquer Pensio pontos ábrázolása, szennyével, szagával, ételeivel, kiszolgálásával, stb. feltétlenül szükséges, hogy Rastignac kalandorságának sajátossága valóban és teljesen érthető legyen. Ugyanígy a Grandet házat, Gobseck lakását, stb. egész a részletekig pontosan kell ábrázolni, hogy az uzsorások különböző, egyéni és társadalmi típusai alakot öltse-
nek.

De eltekintve attól, hogy a környezet ábrázolása Balzacnál sohasem áll meg a puszta leírásnál, hanem szinte mindenütt a cselekménybe fordul át (gondoljunk arra, ahogy az öreg Grandet rozzant lépcsőjét maga javítja), a leírás Balzacnál nem egyéb, mint széles alap az elhatározóan új elem: a drámai elem bevonására a regény kompozíciójába. Balzac rendkívüli sokszerű és bonyolult figurái egyáltalán nem tudnának átütő

drámaisággal kibontakozni, ha jellemük élethalapja nem ily szélesen alakulna előttünk.

Egészen más a szerepe a leírásnak Flaubertnél és Zolánál.

Balzac, Stendhal, Dickens, Tolsztoj, stb. a súlyos válságok közt végérvényesen megállapodó polgári társadalmat formálják. A polgári társadalom keletkezésének szövevényes törvényszerűségeit, a sokszerű és összekuszált átmeneteket, melyek a széteső régi társadalomból a keletkező új társadalomba vezetnek. Ezek az írók maguk *aktíve együtt élték* meg ennek a keletkezési folyamatnak a válságos átmeneteit. Természetesen a legkülönbözőbb formákban. Goethe, Stendhal, Tolsztoj résztvettek azokban a háborúkban, melyek ez átalakulások megszületésében segítettek; Balzac részese és áldozata volt a keletkező francia tőkésrend lázas spekulációinak; Goethe és Stendhal aktív munkásai voltak a közgazgatásnak; Tolsztoj, mint nagybirtokos, mint a társadalmi szervezés részese (népszámlálás, éhínség-bizottság, stb.) megélte ennek az átalakulásnak a legfontosabb mozzanatait. Ebben a tekintetben ezek az írók életvitelükben is utódai a régi íróknak, a renaissance és a felvilágosodás művészeinek és tudósainak, embereknek, akik sokoldalúan és aktíve végigcsinálták koruk nagy társadalmi harcait s egy sokoldalú és gazdag élet tapasztalatai következtében lettek írókká. Ők még nem a tőkésrendi munkamegosztás értelmében való „specialisták“.

Flaubert és Zola működésüket a juliusi harcok után, a már megállapodott, kész polgári társadalomban kezdték. Ők ennek a társadalomnak az életét már nem aktíve élték meg; már nem is *akarták* aktíve megélni. A megélés e vonakodásában jelentkezik az átmeneti idők egyik jelentős művésznemzedékének a tragédiája. Ez a vonakodás u. i. mindegyiknél ellenzékelően meghatározott. A gyűlöletet, az undort, a megvetést fejezi ki koruk politikai és társadalmi rendszerével szemben. Azok, akik ezeknek az időknek a társadalmi fejlődését élték meg, a tőkésrend lélektelen és hazug védelmezői (apologétái) lettek. Ehhez Flaubert és Zola nagyon is nagyok és becsületesek. Helyzetük tragikus ellentmondásának megoldására ezért csak az elszigetelődést választhatták. Flaubert és Zola így a tőkésrendi társadalom kritikus *megfigyelői* lettek.

Ezzel egyúttal azonban írók a kizárólag hivatásos íráság: írók a tőkésrendi munkamegosztás értelmében. A könyv most már teljesen áruvá lett, az író pedig ennek az árunak az eladójává; ha véletlenül nem született járadékból élőnek. Balzacnál még látjuk a kultúra területén az eredeti akkumuláció sivar nagyszerűségét. Goethe és Tolsztoj még a nem kizárólag irodalomból élő nagyurak magatartásával állnak ezzel a jelenséggel szemben. Flaubert önkéntes aszkézisből, Zola anyagi szükségtől kényszerítve már csak írók a tőkésrendi munkamegosztás értelmében.

Az új stílusok, a valóság új ábrázolásmódjai sohasem a művészi formák immanens dialektikájából következnek, még ha mindig elmúlt formákhoz és stílusokhoz is kapcsolódnak. Minden új stílus történeti-társadalmi szükségszerűséggel az életből keletkezik, a társadalmi fejlődés szükségszerű terméke.

E szükségszerűség felismerése azonban, valamely művészi stílus keletkezésének a szükségszerűsége a szóbanforgó stílust művésziileg még egyáltalán nem teszi egyenlő értékűvé vagy egyenlő rangúvá. Művésziileg hamis, torz és rossz stílusok is lehetnek szükségszerűek. A megfigyelés és az együttélés tehát a tőkésrend két szakaszában élő írók társadalmilag szükségszerű magatartásmódjai.

Az elbeszélés és a leírás két alapvető alakító módszere e szakaszoknak.

Hogy e két módszer ellentétét egymással szemben élesen körülhatároljuk, Goethe és Zola egy-egy nyilatkozatát állítjuk szembe egymással a megfigyelés és az alkotás viszonyáról:

„A természetet én — mondotta Goethe — sohasem poétikai célből szemléltem. De mert korai tájrajzaim s azután későbbi természetkutatásaim állandóan a természeti tárgyak pontos megtekintésére ösztönöztek, ezért a természetet legkisebb részletéig rendre kívülről megtanultam, olyannyira, hogyha mint költőnek valamire szükségem volt, a rendelkezésekre állt s így nem egykönnyen vétek az igazság élen.“

Zola is nagyon világosan beszél arról, ahogy mint író valamely tárgy elé lép: „Egy naturalista regényíró a színházi világról akar regényt írni. Anélkül, hogy egy ténnyel vagy figurával rendelkezne, ebből az általános eszméből indul ki. Első gondja lesz jegyzeteket gyűjteni arról, ami erről a világról, amit leírni akar, megtudható. Ismerte ezt és ezt a színészt... résztvett ezen és ezen az előadáson... Azután azokkal az emberekkel beszél, akik a legtájékozottabbak erről az anyagról, kifejezéseket, anekdotákat, portrékat gyűjt. De ez nem minden. Elolvassa ezután az írott dokumentumokat is. Végre meglátogatja magukat a színhelyeket, pár napot tölt valamelyik színházban, hogy megismerje a legkisebb részleteket is, estéit egy színész páholyában tölti, lehetőleg magáévá teszi a légkört. S ha már ezek a dokumentumok teljesek, regénye magától elkészül. A regényírónak csupán logikusan kell elosztani a tényeket... Az érdek már nem a mese nevezetességére összpontosul; ellenkezőleg, minél banálisabb és általánosabb a mese, annál tipikusabb.“ (A kiemelések tőlünk származnak. L. Gy.)

Ez két alapvetően különböző stílus. Két alapvetően különböző állásfoglalás a valósághoz.

3.

Más dolog megérteni valamely meghatározott stílus társadalmi szükségességét és más ennek a stílusnak művészi következéseit esztétikailag értékelni. Az esztétikának nem a „mindent megértés mindent megbocsátást jelent“ a mottója. Csak a vulgáris szociológia, mely az egyes írók vagy stílusok „társadalmi megfelelőjének“ u. n. felfedésében látja egyedüli feladatát, vél minden kérdést a társadalmi eredet magyarázatával elintézni és megválaszolni. (Hogy ezt miként csinálja, erről itt nem akarunk beszélni). Gyakorlatilag módszere az emberiség egész elmúlt művészi fejlődését a hanyatló polgárság színvonalára nivellálja; Homérosz vagy Shakespeare ugyanolyan „produktumok“, mint Joyce vagy Proust; az irodalomtudomány feladata mindig csak abban áll, hogy Homérosz vagy Joyce „társadalmi megfelelőjét“ felfedje.

Marx egész másképp fogalmazta ezt a kérdést. A homéroszi eposzok keletkezésének elemzése után a következőket mondja: „A nehézség azonban nem annak a megértésében áll, hogy a görög művészet és eposz bizonyos társadalmi fejlődésformákhoz kötött. Annak a megértése a nehéz, hogy ezek számunkra még műélvezetet biztosítsanak s bizonyos vonatkozásban mint normák és utólérhetetlen példák érvényesek.“

Természetesen Marx ez utalása azokra az esetekre is vonatkozik, ahol az esztétika negatív ítéletet tartozik hozni. S mindkét esetben az esztétikai értékelés a történeti lévezetéstől nem választható el mechanikusan. Hogy a homéroszi eposzok valóban eposzok, Camoens, Milton, Voltaire stb. eposzai pedig nem, az egyidejűleg történeti-társadalmi és esztétikai kérdés. Nincs semmiféle „remek“ függetlenül és elválasztva azoktól a történeti-társadalmi és személyi feltételektől, melyek az objek-

tív valóság gazdag, átfogó és mozgalmas művészi visszatükrözésére előnytelenek. A művészi teremtés körülményeinek és előfeltételeinek társadalmi kedvezőtlensége az alakítás lényeges formáit is eltorzítja.

Ez a helyzet az általunk tárgyalt esetben is.

Van Flaubertnek egy rendkívül érdekes önbírálata *Education sentimentale*járól. A következőket mondja ebben: „Nagyon is igaz s esztétikailag szólva hiányzik belőle: a *perspektiva hamissága*. A terv jól átgondoltsága következtében eltűnt belőle. Minden műalkotásnak csúccsal, tetőponttal kell bírnia, piramist kell alkotnia vagy pedig a fénynek a gömb egy pontjára kell hullania. Mindezekből azonban semmi sincs az életben. Valóban: a művészet nem a természet. Nem baj, hiszem, hogy még senki sem ment a becsületességben tovább“.

Ez a vallomás, mint Flaubert minden nyilatkozata, könyörtelen őszinteségre vall. Flaubert regénye kompozícióját helyesen jellemzi. Abban is igaza van, amikor a tetőpontok művészi szükségszerűségét hangsúlyozza. De vajjon igaza van-e abban, hogy regényében „nagyon is sok igazságot“ nyújt? S „tetőpontok“ csak a művészetben fordulnak elő?

Természetesen nincs igaza. Flaubert e határtalanul őszinte vallomása számunkra nemcsak azért becses, mert jelentős regényének az önbírálata, hanem mindenekelőtt azért, mert Flaubert ez önvallomásában alapvetően téves felfogását leplezi le a valóságról, a társadalmi objektív létről, a természet és művészet viszonyáról. Az a felfogása, hogy „tetőpontok“ csak a művészetben fordulnak elő, vagyis ezeket a művész teremti meg s a művész tetszésétől függ, hogy teremt-e ilyen tetőpontokat vagy sem, tiszta szubjektív előítélet.

Előítélet, mely a polgári élet *szimptomáinak*, a polgári társadalomban folyó élet megjelenésmódjának külsőséges és felületes megfigyeléséből keletkezett, elvontan a társadalmi fejlődés hajtóerőitől s ezek állandó hatásától az élet felszínére. Ebben az elvonó és elvont megfigyelő módban az élet egyneműen tovahömpölygő folyam, unalmas, sima, tagolásnélküli lefolyás. Ezt az egyneműséget természetesen időnkint „hirtelen“ szembevetülő katasztrófák szakítják meg.

Magában a valóságban azonban — természetesen a tőkésrendi valóságban is — ezek a „hirtelen“ katasztrófák rég előkészítettek s nincsenek kizáró ellentétben a felszín nyugodt fejlődésével. A katasztrófákhoz bonyolult, egyenlőtlen fejlődés vezet. S ez a fejlődés *objektive* tagolja a Flaubert-féle gömb látszólag sima felületét. A művésznek ugyan meg kell világítania tagolása fontos pontjait, de előítélet Flaubert részéről, ha azt hiszi, hogy e felületek bármiféle tagolása nem volna meg függetlenül tőle.

Ez a tagolódás azoknak a törvényeknek a hatására történik, amelyek a társadalom történeti fejlődését meghatározzák, a társadalmi fejlődés hajtóerői révén. Az objektív valóságban eltűnik a „normális“ és a „nem normális“ hamis és szubjektív, elvont ellentéte. Marx épp a gazdasági válságban látja a tőkésrendi gazdálkodás „legnormálisabb“, törvényszerű jelenségét. „Az önállóság, amit az egymáshoz tartozó és egymást kiegészítő mozzanatok egymással szemben öltenek, erőszakkal megsemmisül. A válság tehát az egymással szemben önállósult mozzanatok egységét tükrözi.“

Egészen másképp tekinti a valóságot a 19. század második felében élő polgárság apologetikussá lett tudománya. A válság „katasztrófa“-ként jelenik meg, mely a gazdaság „normális“ folyását „hirtelen“ megszakítja. Hasonlóképp minden forradalom valami katasztrófászerűnek és nem normálisnak mutatkozik.

Flaubert és Zola szubjektív véleményeik és írói szándékaik szerint egyáltalán nem apologetái a tőkésrendnek. De koruk emberei s ezért, mint ilyenek világnézetileg koruk e szemléleteitől nagyon mélyen befolyásoltak. Különösen Zola, akinél a polgári társadalomtudomány lapos előítéletei meghatározó befolyást gyakoroltak regényei koncepciójára. Ezért fejlődik Zolánál az élet szinte tagolás nélkül mindaddig, amíg az elfogása szerint, társadalmi értelemben normális. Az emberek minden életnyilvánulása ekkor a társadalmi környezet normális terméke. Hatnak azonban még egészen más teljesen heterogén hatalmak. Így pl. az átöröklés, mely az emberek gondolkodásában és érzésében végzettszerű törvényszerűséggel működik s az élet normális folyását megtörő katasztrófákat idéz elő. Gondoljunk Etienne Lantier öröklött iszákosságára a *Germinálban*, mely különböző váratlan kirobbanásokat és katasztrófákat okoz, amely Etienne általános jellemével semmiféle szerves összefüggésben nincs s amit Zola egyáltalán nem összefüggően alakít. Hasonló a Saccard fia által okozott katasztrófa a *Pénzben* stb. A környezet normális, tagolás nélküli törvényszerűsége mindenütt szemben áll a hirtelen öröklési katasztrófákkal.

Világos, hogy itt nem az objektív valóság tényleges és mély visszatükrözéséről van szó, hanem a valóság törvényszerűségeinek elapoptításáról és eltorzításáról, mely az apologetikus előítéleteknek e korszak íróinak világnézetére gyakorolt befolyása alapján keletkezett. A társadalmi fejlődés hajtóerőinek valóságos ismerete s ezeknek az emberi életre való hatékonyságának elfogulatlan, valóban mély és átfogó költői visszatükrözése a mozgás formájában kell, hogy megjelenjen. Olyan mozgásban, mely a normális és a kivételes törvényszerű egységét manifesztálja.

A társadalmi fejlődés ez igazsága az egyes emberi sorsok igazsága is. Hol és hogyan lesz azonban ez az igazság látható? Nemcsak a tudomány, nemcsak a tudományra alapozott politika, hanem a mindennapi gyakorlati emberismeret előtt is világos, hogy az életnek ez az igazsága csak az *emberek gyakorlatában* nyilvánulhat meg, az emberek tetteiben és cselekvésében. Az emberek szavai, az emberek merő alanyi érzései és gondolatai igazságukat vagy nemigazságukat, valódiságukat vagy hazugságukat, nagyságukat vagy korlátoltságukat csak akkor árulják el, ha áttevődnek a valóságba; ha az emberek szavai az emberek tetteiben és cselekvéseiben igazolódnak vagy ha az emberek e tettei és cselekedetei a valóságban meghiúsulnak. Csak az emberi gyakorlat mutathatja fel konkrétan az ember kilétét. Ki a hős? Ki a jó? Az ilyen kérdésekre kizárólag a gyakorlat felel.

S csak ezáltal lesznek érdekesek egymás szemében az emberek. Csak ezért érdemes őket költőileg alakítani. Az emberek fontos jellemvonásainak a próbája, az igazolása (vagy csődje) csak az emberek cselekvésében, tettében, gyakorlatában juthat kifejezésre. Az ősi költészet — úgy a mesék, balladák, vagy mondák, mint az elmesélt anekdoták későbbi spontán formája — mindig a gyakorlat ez alapvető tényállásának jelentőségéből indul ki. Ez a költészet azért birt mindig jelentőséggel, mert az emberi szándékoknak a gyakorlatban való ez alapvető beválásának vagy csődjének ez alapvető tényét alakította. Ezért maradt eleven és érdekes ma is, mert ellenére fantasztikus, naiv s a mai ember számára elfogadhatatlan előfeltételeinek az alakítás középpontjába az emberi élet ez örök alaptényét helyezte.

S az egyes tettek és cselekvések összefüggő láncná való összefűzése csak azáltal nyer valódi érdeket, hogy a legkülönbözőbb, legtarkább kalandokban szakadatlanul az embernek *ugyanaz* a tipikus jellemvonása iga-

zolódik be. Akár Odysseusról, akár Gil Blasról van szó, e kalandláncolat elpusztíthatatlan frissiségének ez az emberi-költői magyarázata.

Világos, hogy ebben az *ember*, az emberi élet lényeges vonásainak a megnyilatkozása az irányadó. Minket az érdekel, hogy Odysseus vagy Gil Blas, Moll Flanders vagy Don Quijotte hogyan reagálnak életük nagy eseményeire, hogy állják ki a veszedelmeket, az akadályokat hogyan győzik le, hogy azok a jellemvonásaik, amelyek előttünk személyüket érdekessé és fontossá teszik, a gyakorlatban hogyan bontakoznak ki egyre szélesebben és mélyebben.

A lényeges emberi vonások megnyilatkozása nélkül, a külvilág, a dolgok, a természeti erők, a társadalmi intézmények stb. eseményei és az emberek közti kölcsönhatás nélkül a legkalandosabb események is üresek s tartalmatlanok. Viszont ne feledjük el: a lényeges és tipikus emberi vonások megnyilvánulása nélkül is minden cselekményben az emberi gyakorlatnak legalább az elvont sémája (ha torzultan és halványan is, de) előfordul. Ezért kelthetnek átmenetileg bizonyos érdeklődést olyan elvontan ábrázolt sematikus kalandos cselekmények, amelyekben csak emberi sémák szerepelnek. (A mult lovagregényei, napjaink detektívregényei). Ezek hatásában az ember irodalomérdeklődésének egyik legmélyebb alapja szakad föl: a sokféleség és a tarkaság, az emberi gyakorlat változatossága és sokoldalúsága iránti érdek. Ha valamely kor művészi színvonalú irodalma ezt a kölcsönhatást az idő tipikus alakjainak gazdag kifejlésű belső élete és a gyakorlat között nem tudja megragadni, akkor a közönség érdeklődése ezekhez az elvont-sematikus pótjátékokhoz menekül.

Eppen ez az eset a 19. század második felétől kezdve az irodalomban. A megfigyelés, a leírás irodalma az említett kölcsönhatást mind nagyobb mértékben kikapcsolja. S talán sohasem volt kor, ahol az idő hivatalos nagy irodalma mellett olyan nagy üres irodalma lett volna a merő kalandnak, mint ebben a korszakban. S ne tévesszen meg bennünket az, hogy ezt az irodalmat csupán a „műveletlenek“ olvassák, míg az „elite“ a modern nagy irodalomhoz tapad. Messzemenően az ellenkező az igaz. A modern klasszikusokat részben kötelességérzésből, részben az idő problémái iránt való tárgyi érdekből, olvassák, miután, ha letompítottan és torzultan is, de ezt alakítják, — felfrissüléstül, valódi szórakozásul azonban mégis a detektívregényeket, stb. falfák.

Flaubert a Bovaryné írása közben ismételtlen panaszkodik arról, hogy könyvéből hiányzik a szórakoztató elem. Hasonló panaszra számos jelentős modern írónál akadunk. Igen sokan megállapítják, hogy a mult nagy regényei az emberábrázolást szórakozással és feszültséggel kötik össze, míg a modern művészetben az egyhanguság és az unalom egyre nagyobb mértékben érvényesül.

Ez a paradox helyzet korántsem e korszak irodalmi képviselőinek írói tehetségtelenségéből következik. Ebben a korban a felettébb tehetséges írók tekintélyes száma működött. Az egyhanguság, az unalom sokkal inkább az írói alakításmód *elvéiből*, az írók állásfoglalásából és világnézetéből következik.

Zola a legélesebben elítélte Stendhálnál a kivételes alakítását és Balzacot „természetellenesnek“ nevezte. A szerelem alakításáról pl. a *Vörös és fekete*-ben ezt mondta: „Ez teljesen elhagyja a mindennapos igazságot, az igazságot, amibe beleütközünk s a pszichológus Stendhálnál ugyanugy a rendkívüli területére jutunk, mint az epikus Dumas Sándornál. Az exakt igazság álláspontjáról Julien ugyanolyan sok meglepetéssel szolgál, mint d'Artagnan“.

A Goncourt testvérek irodalmi tevékenységéről szóló esszéjében

Paul Bourget nagyon világosan és élesen határozza meg ezt az új kompozíciós elvet. Ezt mondja: „A dráma, az etimológia igazolja, cselekvés, és a cselekvés sohasem jó kifejezése az erkölcsöknök. Nem az a jellemző az emberre, amit az éles és szenvedélyes válság pillanatában tesz, hanem a mindennapi szokásai, amelyek nem valamely válságot, hanem egy állapotot rajzolnak.“

Csak innen válik teljesen érthetővé Flaubert előbb felhozott kompozicionális önbírálata. Flaubert összetéveszti az életet a jól ellátott polgár átlagos mindennapi életével. Természetesen ennek az előítéletnek megvan a maga társadalmi gyökere. Ezzel azonban nem szűnik meg előítélet maradni, nem szűnik meg a valóság költői visszatükrözését szubjektíve eltorzítani s annak egyenértékű átfogó költői visszaadását megakadályozni. Flaubert egész élete során küzd, hogy e társadalmilag szükségszerűen keletkezett előítéletek varázsköréből kiszabaduljon. De mivel nem maguk ellen az előítéletek ellen harcol, hanem azokat megszüntethetetlen, objektív tényeknek tekinti, küzdelme tragikusan hiábavaló. Szakadatlanul a legszenvedélyesebben szidja azoknak a polgári tárgyaknak az unalmát, alacsonyrendűségét és ellenszenvenességét, melyek alakításra készítik. Minden egyes polgári regény megírásakor megesküszik, hogy nem bocsátkozik soha többé ilyen piszokba. Kiutat azonban csak a fantasztikus exotikumba való menekülésben talál. Az élet belső költészetéhez vezető út felfedezése előítéletei következtében zárva marad előtte.

Az élet belső költészete a küzdő ember költészete, az emberek küzdelemeli kölcsönhatása egymáshoz, valóságos gyakorlatukban. Enékiül a belső költészet nélkül nincs semmiféle valódi epika; nélküle semmiféle epikai kompozíció nem gondolható ki, mely alkalmas az emberi érdeklődés felkeltésére, fokozására és életbentartására. Az epikai művészet — s magától értetődően a regény művészet — a társadalmi gyakorlat mindenkor időszzerű és tipikus, emberileg jelentős vonásainak a felfedezésében áll. Az epikai költészetben az ember fenn akarja tartani a saját maga tisztá, felfokozott tükörképét, társadalmi gyakorlata tükrét. Az epikus művészet épp a hangsúlyok helyes elosztásában, a lényeges helyes kiemelésében áll s annál magával ragadóbban és általánosabban hat, minél inkább ez a lényeges benne s ha az ember és az ember társadalmi gyakorlata nem a számító virtuóztatás termékeként jelentkezik, hanem természetesen, nem kitaláltan, hanem merő felfedezésként.

Ezért mondja a gyakorlatában nagyon problematikus német epikus és dramatikus, *Otto Ludwig* nagyon helyesen, Walter Scott és Dickens studiuma eredményeképp: „...az egzisztenciák a lényegesek, és az adottságok forgó kereké csak arra szolgál, hogy az egzisztenciákat, mint olyanokat természetesen vonzó játékba helyezze s nem azért, hogy a kerék forgását segítse. Ugy áll a dolog, hogy a szerző azt teszi érdekessé, ami érdekes az érdekre s az amugy is érdekkeltőt minden további nélkül a saját erejére bizza. Mindig az alakzatok a lényegesek. S valóban, valamely adottság, bármily csodálatos legyen, tartósan nem foglalkoztat bennünket olyannyira, mint az emberek, akiket az érintkezés folytán megszerettünk.“

A leírás az általunk kimutatott értelemben, mint az epikai alakítás uralkodó módszere, olyan korszakban keletkezik, amikor társadalmi okokból az érzék az epikai kompozíció e leglényegesebb mozzanatára elvész. A leírás az elveszett epikai jelentőség írói pótléka.

De, mint mindenütt az új ideológiák keletkezéstörténetében, úgy itt is kölcsönhatás állapítható meg. Az uralkodó írói leírás nemcsak következmény, hanem ok is, oka az irodalom még további eltávolodásának az

epikai jelentőségtől. A tőkésrendi próza eluralkodása az emberi gyakorlat belső költészete fölött, a társadalmi élet egyre embertelenebbé válása, az emberiség színvonalának a hanyatlása: mindezek a tőkésrend fejlődésének objektív tényei. Ezekből áll elő szükségszerűen a leírás módszere. Ha azonban ez a módszer már adott és jelentős, a maguk módjában következetes írók élnek vele, visszahat a valóság költői kifejezésére. Süllyed az élet költői színvonala, az irodalom viszont ezt a süllyedést még továbbhangsúlyozza.

SALAMON ERNŐ VERSEIBŐL

ÚJ ÉVEK ELÉ

Két városban éltem,
három megyét láttam,
se vizem, se nőtám,
semmit tarisznyáltam,

kedvet maradásra
érzek meghálásra,
ime, ilyen korán
hús elnyugovásra.

Aki bírja bírtam,
most csak egy időig
engedj elpihennem,
vigy addig a köig

erőm, veritékem!
Most kicsit aludnám,
ülj szegényes álom
pillámra, hogy innám.

Ki halálesetjét
elkiáltja, mondja,
s gyül kopasz szegénység
egybe, össze, nyomba!

ugy sikoltsalak el
testes, szagos élet,
huszonöt esztendő,
rongy, ifjúi évek.

Mint halálesetjét,
ugy hallgasd meg, vérem,
hogy élünk bajosan
hogy nővünk szegényen!

Kőre lefeküszöm,
nehézedem, testvér,
fájó munkástájon
vagyok, ha keresnél.

GYEREKNÓTA

Gurucsá, gurucsá,
gurucsá, gurucsá verd meg,
gurucsá, gurucsá,
gurucsá, krúcsá tekerd meg!

Zsidókovács volt a dédem,
fű az ebédem,
lengyel faluban
fogantam búban,

Bezzeg a városi az
jókedvű, mint a piac,
én csak hülök a házban,
mióta élek, csak fáztam,

mióta élek, csak hülök,
mióta élek, nem ülök
s ölelem, ha fáradok
a ködöt s a fagyot.

Decemberben se nadrág,
elvették és eladták
e' már micsoda élet?
kehes bennem a lélek!

Vizet hordja az egyik,
másik eszi a ve'knit,
másik eszi a kávé't,
enyémet s az anyámét.

Gurucsá, gurucsá,
gurucsá, gurucsá verd meg,
gurucsá, gurucsá,
gurucsá, krúcsá tekerd meg!

SZEGÉNY EMBER FIÁNAK . . .

Szegény ember fiának
vas kellene nadrágnak!

Homály kéne világnak,
gyujthassa meg lámpának.

Az eső szalmazsáknak,
vihár éji óráknak!

Zárás, pincébedugás,
kéne a rögnaluvás.

Tikkadó víz. Gonosz fa
kedves szívét felhuzza!

Mocsárral elkeverjék,
földdel döngessék mellét!

Baj, kamat és puszta víz,
csüggeszék a sírban is!

Fiai szolgáljanak,
rezet, sőt kapáljanak!

Unokái haljanak
leányai háljanak!

Szegény ember fiának
kötél kéne harátnak!

Amiért, hej, amiért
semmi másért, csak azért!

HŰSÉG

Vinném vidéked,
a szegénységed,
könnyü teher, mély
mellemen elfér.

Mennék a kárral,
varjúmadárral,
boruló éggel,
még ma éjjel.

Mennék tüzeddel,
a lángot tedd el,
tedd el, feledd el
tollú sziveddel.

A jéggel mennék,
árvíz is emlék,
por is sár már
gyári határnál.

Mennék a faggyal,
csappal, csillaggal,
hajnallal, dérel,
melegedj, férj el.

Vinném, maradhass,
sulyosodj, hat vas,
hat vas tűzével
dúlni ne szégyelj.

Munkáddal mennék,
élj, mint a vendég,
és mind a hat nap
teremj magadnak.

A VITALIZMUS KÉRDÉSÉHEZ

Irta: GERÖLY KÁLMÁN

Az utolsó évtizedekben a vitalizmus ismét napirendre került. Míg a múlt század vége táján az ismeretes biológusok túlnyomó többsége a mechanisztikus-materialisztikus biológia híve (*Loeb, Houssay, Haeckel, Giard*) addig ma számos neves kutató hirdeti a különböző egyetemek katedráiról a vitalista tanokat. Németországban *Hans Driesch* és *J. von Uexküll* hatása terjed; a *Bios* könyvsorozat körül csoportosuló biológusok (*Ad. Meyer, Bertalanffy, Alverdes*, stb.) nagyrészt vitalista tendenciájuk. Franciaországban — *Bergsonon* kívül — a nemrég meghalt *Ch. Richet* és *Lucien Cuenot* nevei érdemelnek ebben a vonatkozásban említést.

1. *Georges Bohn* cikke, *A megújuló vitalizmus*, mely a *Korunk* ezévi májusi számában jelent meg, szintén ennek az irányzatnak a tünete. Megjelenése nagyon jellegzetes, különösen ha meggondoljuk, hogy szerző-

je az antivitalista álláspont egyik legmarkánsabb képviselője a mai francia biológiában. A cikk keretein belül Bohn foglalkozik *Marcel Prenant* nemrég megjelent könyvével (*Biologie et marxisme*) és azzal vádolja szerzőt, hogy, művében engedményeket tett a vitalizmusnak. Ez a vélemény, — amit Bohn egy Párisban tartott előadásában is kifejtett — azt a rendkívül érdekes és fontos elvi kérdést veti fel, hogy közeledést jelent-e a vitalizmushoz a dialektikus materialista biológia, és ha igen: jogos-e e közeledést — mint Bohn teszi — visszafejlődésnek tekinteni.

2. Bohn Jacques Loebbel, Houssayval, stb. egyik főképviseelője annak a mechanisztikus irányzatnak, mely a háborúelőtti biológiára rányomja bélyegét. A „haladás mithosának“ kora ez, melyet kitűnően jellemzett Georges Friedmann a haladás válságáról szóló könyvében.¹ A korszak uralkodó ideológiája a tudományos optimizmus, a „scientisme“. A természettudományok nagy léptekkel haladnak előre s a kutatók meggyőződése, hogy ez a haladás végeredményben az emberiség összes problémáit megoldja. *Taylor* szerint a munka tudományos megszervezése idővel megszünteti a szegénységet. *Pasteur* a tudomány fejlődésétől a világbéke megszilárdulását várja. A haladás versenyében a biológia sem marad le. Hormonokat, vitaminokat izolálnak, megindul a szeroterápia s a belbetegségek laboratóriumi diagnosztikája. *Ehrlich* a „sterilisatio magna“ról álmodik, *Loeb* megvalósítja a mesterséges termékenyítést. A ragyogó kísérleti eredmények nyomán kifejlődik egy mechanista biológia, melynek alap gondolata, hogy az élet maradéktalanul visszavezethető az életet kiadó fizikó-kémiai folyamatokra. Végeredményben csak egyfajta természettörvény van: a fizikó-kémiai s a biológia törvényei is ilyenek, legfeljebb végtelenül összetett formában. „A mechanista felfogás szerint“ — írja *Bertalanffy* — „a biológiai jelenségek megmagyarázása kizárólag a fizika s kémia törvényei szerint történhet. Következésképpen végiggondolva ez a követelés oda vezet, hogy a jövőben a biológia megszűnik, mint önálló tudomány s a fizikó-kémia egyik része lesz... A mai biológia „vorwissenschaftliches Provisorium“-ként tekintendő, s a cél a fizikó-kémiába való beolvastása.“²

Nehéz tagadni e felfogás tudományos érdemeit, Loeb és társai nagy jelentőségű felfedezésekkel gazdagították az élettudományt. De nincs érzékük a dialektika iránt. Felfogásuk történetellenes. Kitűnő példa erre Houssay híres kísérletei, melyekben a francia természettudós a halak alakját kizárólag a víznyomás fizikai törvényeivel igyekszik megmagyarázni, ami nyilvánvalóan elégtelen, hiszen a vízben élő halfajták alakja különböző s e különbségek megmagyarázására szükséges az aktuális okok (víznyomás) mellé a történetileg (phylogenetikailag) ható okokat is felvenni. A mechanizmus hajlamos az *additiv* szemléleti módra s nem ismeri a totalitás dialektikus szempontját, mely szerint az „egész mindig több, mint a részek összege“. Ennek az *additiv* szemléleti módnak kifejezései a különböző „mozaik-elméletek“, mint pl. az elmélet, mely szerint „az idegrendszer egyes funkciók centrumainak a mozaikja“, vagy *Roux* teóriája, mely szerint a petesejt magva egymástól különböző részekből áll, melyek mindegyike a felnőtt organizmus egy részét adja. Egyáltalában: a mechanizmus szemléletében a mennyiségi szempont uralkodik; élő és lélettelen anyag között a különbség tisztán a komplikálódás fokában áll, vagyis tisztán mennyiségi. Ez a mennyiségi szempont mindenestre megkönnyíti a valóság tudományos elemzését, ugyanakkor azonban megfosztja a valóságot a maga tényleges sokrétűségétől. *Langevin* szavai szerint „ez a felfogás a világot azokhoz az egymásba rakható japán já-

tékbabákhoz hasonlítja, melyek egyre kisebbek, de alakjukat megtartják. A valóság — szerencsére — változatosabb és éppen ezért érdekesebb.“³

3. A vitalizmus kétségtelen érdeme, hogy a mechanizmussal szemben számos kérdésben kifejezetten dialektikus álláspontra helyezkedik. Bergsont sokat támadták dialektikus materialista oldalról, elfogulatlanabb bírálói azonban szívesen elismerik, hogy az élettani, illetve lélektani mechanizmus elleni bírálata üdítően hatott s — legalább is részben — dialektikus alapokra épült. Ugyanez a tendencia még sokkal kifejezettebben nyilvánul meg a legújabb német vitalista biológiában. A mechanizmus történetellenes szemléletével szemben ezek a vitalisták kihangsúlyozzák a történeti szempont fontosságát. *Adolf Meyer* egyik újabb könyvében⁴ egész fejezetet szentel ennek. *Driesch* „az életjelenségek történeti reakció-bázisá“ról beszél.⁵ *Bertalanffy* szerint a biológiai kutatás három főszempontja az *okozati*, a *totalis* („ganzheitliche“) és a *történeti*. A mechanizmus mennyiségi, „additív“ szempontjával a vitalizmus — rendkívül dialektikusan — a totalis felfogás („ganzheitliche Auffassung“), a totalitás szempontját szegezi szembe. Ime pár idézet a *Die Totalität des Lebendigen* című könyvből:⁶ (írta *Friedrich Alverdes*, mai német egyetemi tanár) „A szervezetben a funkciók működése totalis, mert nem az egyes szervek teljesítményeinek az összeadásából keletkeznek, hanem elvileg valami más valamit reprezentálnak, mint egy csupasz összeget.“ (I. mű 27. o.) „Az egész szervezet tulajdonságai nem magyarázhatók meg a részek tulajdonságainak az összegéből, ugyanígy fölösleges a külön magyarázat arról, hogy a részek a szervezet egészétől különleges tulajdonságokat nyernek s hogy ezeket a tulajdonságokat elveszítik, ha kiválnak az egészből.“ (36. o.)

Alverdes e fejtegetéseiben félreismerhetetlen tisztasággal jelentkezik a dialektikus szempont. Igaz, hogy pár oldallal később némi rabuliztika ezt a dialektikus szempontot a szervezett regresszió „totalis állam“ elméletének szolgálatába állítja. „A cél a totalis egyén legyen a totalis társadalomban“. Ennek ellenére leszögezhetjük azt a — dialektikus materialista oldalról eddig eléggé kevésbé méltányolt — tényt, hogy a vitalizmus — még legregresszivebb formájában is — gyakran képviseli a mechanizmussal szemben a dialektikus álláspontot. Ugyancsak a mechanizmussal szemben a vitalizmus az élő történés autonómiájának alapjára helyezkedik, ezt az autonómiát azonban idealista tartalommal tölti meg egy misztikus életelv bevezetésével. (Entelechia; Élan vital; Organische Planmässigkeit; Paraphysische Kräfte, stb.) Ez a misztikus életelv áthidalhatatlan *minőségi* válaszfalat von élő és élettelen természet között. A mechanizmus egységesítő törekvéseivel szemben *Driesch* nem habozik kijelenteni: „Két alapvető tudományt ismerünk a természetről, éppen azért abban, amit természetesnek nevezünk, egy nagy alapvető ketősség tapasztalható.“⁷

4. E két egymással szembenálló irányzatnak (mechanizmus-vitalizmus) a dialektikus materialista biológia mintegy a dialektikus szintézisét teszi, s a mechanizmus főleg *mennyiségi* és a vitalizmus főleg *minőségi* szempontjával szemben a dialektikus mennyiségi-minőségi szempontot juttatja érvényre. A vitalizmustól átveszi a történeti szemléletet. (a *Driesch*-féle „historische Reaktionsbasis“), a totalitás fogalmát, valamint az életjelenségek autonómiájának gondolatát, de e fogalmakat materialista tartalommal tölti meg. Így pl. az élő történés autonóm jellegét nem holmi „életprincípium“ jelenléte, hanem a mennyiségi-minőségi változás jól ismert dialektikus törvényszerűsége magyarázza meg. Az élő

anyag mennyiségi komplikálódása bizonyos ponton minőségi változást idéz elő s megjelennek az életjelenségek. Ugyanilyen mennyiségi-minőségi változás visz át magasabb fokon az organikus létből a társadalmi létbe.

5. Bizonyos, hogy mindezek értelmében a dialektikus materialista biológia tényleg „közelebb áll“ a vitalizmushoz, mint a mechanizmus. Ebben azonban visszafejlődést csak az láthat, aki, mint G. Bohn, nem áll a dialektika alapján s így nem ismeri a tagadás tagadásának fogalmát. A dialektikus materialista biológia nem tesz engedményt a vitalizmusnak, hanem — a vitalizmust és a mechanizmust magasabb fokon meghaladva — átmenti mindegyikből azt, ami benne maradandó. Viszonya a mechanizmus kb. ugyanaz, mint ami a filozófiatörténetben a dialektikus materializmus viszonya a klasszikus német idealizmushoz.

6. Egy — haladó körökben is — eléggé elterjedt nézet úgy tekinti a dialektikus materialista biológiát, mint a mechanizmusnak egy-két hegeli formulával kibővített változatát. Marcel Prenant munkásságának tudománytörténeti jelentősége éppen abban áll, hogy e felfogással szemben rámutatott a dialektikus materialista biológia autonóm biológiai doktrína jellegére. Ezt az autonómiát elsősorban a mechanizmus részéről fenyegeti veszedelem, ezért fordítja könyvében Prenant fegyvereit — G. Bohn egy előadásában fel is róta ezt neki — elsősorban a mechanizmus ellen. Ez azonban — mint Bohn véli — nem engedékenységet jelent a vitalizmus irányában. A dialektikus materialista biológia pontosan elhatárolt, úgy a vitalizmussal, mint a mechanizmussal szemben s bár még gyermekcipőiben jár, már is kész azok örökségének átvételére.

1. Georges Friedmann: La crise du progrès. Gallimard, Paris. — 2. L. v. Bertalanffy: Theoretische Biologie. Bornhaeger, Wien 1932. — 3. Paul Langevin: La notion de corpuscules et d'atomes. Hartmann, Paris, 1934. — 4. Adolf Meyer: Ideen u. Ideale der biologischen Erkenntnis. Barth, Leipzig. 1934. — 5. Driesch: Die Maschine u. der Organismus. Barth, Leipzig. 1935. — 6. F. Alverdes: Die Totalität des Lebendigen. Barth, Leipzig. — 7. Driesch I. m. 48. old.

R A G A D O Z Ó K

Irta: HOLLÓS KORVIN LAJOS

Hogy hazajött, kinyitotta az összes ablakokat. Aztán rögtön aludni küldte az inast, nem túrt embert maga mellett: kevés volt a levegő, szűk volt a szoba, az egész villa, az egész világ. Az ajtókat kinyitotta sorban, vagy nyolcat: hintázzon, cikázzon a levegő, ez is kevés volt; a smaragd-zöld csempés fürdőszoba bazinjébe ugrott: herkulesi törzse barnán, izmosan nyújtózott a hideget buzogó zuhanyrózsáig. Ez jó volt, de még keményebb, még mozdulatszomjasabb lett tőle, nem, így nem lehet aludni. Eloltotta a lámpákat és az ablakhoz állt, a légvonatot fűgén kavargott meztelen bőrén: puha apró szelek a barna, mohás sziklákon. Karjai mint a csápok nyúltak fel az ablakfélfáig, ropogott, amint felhúzódkodott. Most jó lett volna valamit vagy valakit, egy rettentő ellenállást legyőzni. Legyőzni?... összetörni, morzsolni, szétmorzsolni, eltiporni!

Valami fenevadat, vagy sziklatömböt, vagy embert. Lepénnyé hengeríteni egy szoritással, vagy szétloccsantani egy ökölcsapással. Zsiga bácsi, a mamlasz doktor azt szokta mondani ilyenkor: vigyen haza egy nőcskét báró úr! De ha meglátja rajta, hogy „másnapos“ állapotban van, — ez is csak a nyelvén észlelhető, amely elkerüli a nehezebb mássalhangzókat ilyenkor! —, mingyárt felemeli a kezét, mint Stüssi vadász, a tökfilkó: Lassabban a testtel, kár azért a jó Szepesy-vérért, fiatal úr!... Igen, amikor „másnapos“, rendszerint három nap, három éjszaka és három lány ecete keveredik a vérében a megszámlálhatatlan ízű, gyullasztó szeszekkel. De ez kevés, kevés, nem oltja az izmai szomját. S ma különösen nem oltaná! Tudjisten mi van vele ma. Talán a nyár...

Elnyúlik a pamlagon, mint a kifeszített gumiszalag. Éjjél mult, még úgysem tudna aludni, nem megy a hálóba. Itt marad az uccára nyíló ablak mellett, itt mégis mozog valami élet, egy-egy autó surran, cipőtalp kopog halkán a járdán, néha aszonyi nevetés fodrosodik valahonnan.

Valami más kellene... több a birkózásnál, öklözésnél, vívásnál... ez mind csak játék, tétlen virtuskodás... Belekötni senki sem mer... Ölelni? Folyton?... Unja az elaléló nőket. Talán dolgozzék vagy tanuljon? Frászt! Parasztnak és zsidónak való dolgok ezek...

Az apja, igen, az más volt. Annak jó volt. Az ilyenkor félkézzel elkapta a bikaszarvát és addig nyomta a földhöz a dühöngő állat fejét, amíg nem remegett tehetetlenül minden porcikája. Vagy el-eltalálta félkézről egy-egy hajcsárát, lovászát, ha fizette is utána a kórházat. Ott fenn, akkor lehetett ilyesmit. Ott nagyobb úr volt az öreg Schmidt a tizezer marhájával és a hozzávaló legelőjével, mint a fia az ipszilónjával és a báróságával, — amit úgy fogadott el az öreg a kincstártól a háború vége felé, hogy szinte legyintett: jól van, adjátok, ha éppen akarjátok. Azt hiszik szegények, hogy evvel fizetik meg a potya-árért vásárolt marháimat... hadd nyughasson a lelkiismeretük... Mert az öreg Schmidt még a cs. és kir. kincstárnál is erősebb volt. Odaadta a marhát maximált áron, de kiszerezte, hogy övé a bőre. Hordatta is vissza a hadtáptól a bőröket az egész orosz és olasz frontról Sz...ra, ahol bőrgyárat épített és patikaáron adta vissza a kincstárnak a k. u. k. marhák bőrét. Hát így jött a báróság is... S mi közülük hozzá, hogy tizenkettőben még alig néhány száz marhája volt csak...

Az öreg, az igen. Egyszer egy élelmészési százados így szökölt: Hör'n Sie Schmidt! Mire az öreg felkapta a fejét és a fogai között köpte oda: Mit hörögsz öcsém, spájzkapitány? Mikor lefordították neki Schmidt választát, a kapitány kardot rántott, de az öreg szájon kapta s már vitték is a spítálba s onnan haza Bécsbe, ahol új fogsort kapott. A hadosztályparancsnok zipser volt... a hadbírótság megállapította, hogy Schmidt magyar úr, akinek kijár az „úr“ a neve mellé. Hát ennyire se kellett neki a báróság az ipszilonnal, nyugodjék békében.

Ő meg itt fekszik és a meztelen izmai szinte bögnek tehetetlenségükben, mint az ökrök. Ki kell tépni egy fát gyökerestől... roppant már a karja, igen, ez jó ötlet... kimászni itt az ablakon, nem túl magas, kicsi varni egy fát a járdaszélén és otthagyni. Hogy bámulnának reggel a Kis-Svábhhegyi utca lakói, dámák, nőrszók, gyerekek: hát ez a fa, hogy jött ki éjszaka? Már mozdul is, de most mintha surolná valami a falat...

Igen, világosan hallja, valaki kapaszkodik az ablak felé. Két kéz hajlik a keretre, azután egy fej elfödi az uccasarki lámpa ideferdülő sugarát.

A pamlag ölébe kúszik, meztelen teste a falhoz lapul. Még a lélekzetét is elfojtja, csak a szeme mozog: követi az alak minden mozdul-

tát. Sapka van a fején... most felágaskodik és belép, gyorsan árnyékba húzódik, percekig mozdulatlan áll. Szepesy látja. Az alak motoszkál a zsebében, valami kattán, a zseblámpa sugara Szepesy mellett csap le. A másik kézben feszítővas villog. Szepesy kinyújtja balját jó hosszan, egy lendület: csuklón ragadja a feszítővasas kezét, jobbjá már a tonkot markolja. A zseblámpa a szőnyegre hull, hátára esik, fényköre rezegve pihen meg a plafonon. Szepesy hatalmas ütést érez az állán, azután a betörő a zsebéhez kap... revolver... de akkorát csavar a csuklóján... egészen hátra tekeri a kezét... hogy földig görnyed és a revolver is a szőnyegre hull. Térdel a pamlagon, a zseblámpa sápadt harmatában aranylik a barna bőrre, baljában a rabló tarkójáig csavart csuklója, jobbjá a le-bicsakló nyakon, amely tüzel és zihálva remeg.

Elégedetten felnevet, leül a pamlagra és hajánál fogva állítja talpra a betörőt. Kinyúl, felgyújtja a pamlag végén az állólámpát, úgy nézi meg. Szervusz betörő úr! — üdvözli vidáman.

Barna, zömök, erős fiú. Olyan ő korabeli, huszonöt és harminc között. Gyűrött, de jóruhás. Kihajtott inge egész rendes, csak sapkája, amely a földön hever, árulja el, hogy mégis csak egy büdös proli. Egy csirkefogó. Dehát az mindegy...

— Hát te mit keresel itt? — kérdi, mint csalafintaságon ért diáktól. A betörő riadt bűvöletben nézi a nagy, meztelen testet, mint kobrát az áldozata. Nem jön hang a szájára.

— Mi? No megkukultál?... Arcába nevet. — Na. Szóval te betörő vagy, mi? Rabló. Nna?... Rablógyilkos!

Lesüti a szemét — Nem vagyok.. gyilkos...

— Nem ám, mert én voltam a gyorsabb... Nevet. — Hát ez a piztoly? Na, ne szégyeld magad, csak mondd meg, hogy belém durrantasz az imént, ha tudsz. Na, ne félj, nem eszlek meg. Semmi baj. Nem sikerült. Pedh, mi?

— Nem tudtam hogy itt hon tetszik lenni nagyságos... báró úr.

— Na, szóval ismerjük egymást. Vagyis csak te engem. Hát téged hogy hívnak? Na hogy hívnak az anyád büdös, mert... ne jajgass!

— Lesák. Lesák Ferenc.

— Lesák. Igazi betörőnév. Mi?... — Nevet.

Lesák nem tudja, hogyan viselkedjék. Már eszmélkedik bűvöletéből. Szolgálatkészzen nevet.

— Jó pofa vagy öregem. Lesák! És fáj, ha így megszorítom a csuklód? Te, nehogy ordítani merj, mert... Nahát mit csináljak veled, mi?

— Tessék szives lenni elengedni, báró úr...

Harsányan nevet. — Ez jó volt öregem! Elengedni? Hát a büdös öreganyád...? Félsz? Mitő? Mondod, vagy... A börtöntől, mi?

Lesák sziszeg a szorítás erejétől. — Én már nem kapok börtönt, hanem biztosan dolgoházat. Mert már előéletem van...

— Előleted?... Remek. Mint valami ringyónak vagy kisasszonynak...

— Legalább három évet.... Ezért kérem a báró urat...

— Nix. Arra ne is gondolj te... te rabló.

Lesák látja, hogy minden hiába. Tehetetlen düh villan a szemében. Beleköpi az arcába:

— Maga is az, az istenit magának! Még ha összetör akkor is... Még ha összetör... Mert miből van egy ilyen villa... meg ennyi holmi... mert munkával ezt nem lehet szerezni...

— Mit mondasz bitang? Hát tudd meg, hogy örökölttem...

— Akkor az apja rabolta. Hiába szorit, én se vagyok vajból! Az anyámat merte...?

Hirtelen kiegyenesedik, a keze kapocsban, de a lába! Egy pillantás, de — már a földön fekszik. Nem tudott... nem tudott a báró meztelen lábára ugrani. Vége. Liheg a földön, a karja kicsavarva. De Szepesy is liheg.

— Az anyád. Erős fiú vagy. Éppen jókor jöttél nekem.

Üti a fejét. Ökölrel és nyitott tenyérrel, váltogatva. Időnkint abba-hagyja, hogy a torokba fojtja a kitörni akaró üvöltést.

A sarokról füttyszó hallatszik, utána lábdobogás, mintha futna valaki.

— Mi volt ez? Hé, nem beszélsz?... Nem? Mi...

— A... a másik... cinkelt, biztos jön valaki... zsarú... jaj nekem!

Elengedi a nyögő, heverő embert. Felveszi a revolvert és visszaül a pamlagra.

— Nahát. Hát mondd te... te Lesák...

Nevet, vidáman, kielégülten. Jól esett ez a birkózás, megkönnyebült. A rabló nyögve tápázkodik, vörös és kék az arca, szája szegletén szivárog a vér.

— Szóval félsz a dologháztól?

Lesák az ablak felé pislog. Szabadon áll. De az utcáról biciklikerekek percegése hallatszik. Kerékpáros rendőrök.

— Igen nagyságos úr, félek.

Könyörgő szemében remény csillan.

— Hát jól van Lesák, nem fogsz ülni. Nem adlak át a rendőröknek. Ne köszöngess! Te jól jöttél nekem Lesák, ma ülni volt kedvem. Sajnos nem volt módom reá, mert büdös egy kulturvilág ez, mondhatom neked. Nna...

Elhúzza a pisztolytárcsa závarját, belenéz. — Stimmel. Szóval nem kerülsz dologházba, jól van?... — Nevet.

Lesák hálásan, de némi szorongással ismétli a nevetést.

Szepesy nézi a hálás nevetésre görcsösödő arcot s már kacag. Harsányan, hahotázva.

A bicikliberregés most surran el az ablak alatt.

— De megöllek. Mert talán ebben az egész rohadt életben nem lesz még egy ilyen alkalmam, hogy büntetlenül meggyilkolhatnék valakit. Nálad obligón kívül vagyok. Önvédelem. Még meg is köszönök. Egy ilyen ziccet nem hagyhatok ki. Ezt megértheted...

Lesák arcán megalvad a nevetés. A szája tátog, hangtalanul. Iszonyat növekszik a szemében, mint a térjedő tűz, a báró kacagása félreérthetetlen. Az ablakot keresi gyors pillantással, ugrik, üvölt...

Füle mögött éri a golyó. A falig vágódik a teste, szinte röptében találja oldalon a hatalmas meztelen láb. Kiloccsanó agyveleje bemocskolja a halvány, selyemfényű tapétát.

A MŰVELŐDÉS JOGA: „Descartes megvetette a rezignációt s a fatalizmust. Nem volt hajlandó meghajolni a presztizs előtt és így minket sem invitál arra, hogy az ő presztizse előtt meghajoljunk. Egészen közel áll hozzánk, maután ott áll a modern tudomány kútfejénél és nem rabja semmi néven nevezendő társadalmi előítéletnek. Szerinte minden szellemben sohasem sejtett lehetőségek rejlenek, mihelyt alkalmat adunk ezeknek a lehetőségeknek arra, hogy szabadon kivirágozzanak. Így tehát hogyan is maradhatna a kultúra egyesek kiváltsága? Mi is meg vagyunk győződve róla, mélyen meg vagyunk róla győződve, hogy minden embernek, bárhonnet ered is, meg van a joga arra a kultúrára, amely számára a legmegfelelőbb...” (Jean Zay francia közoktatásiügyi miniszter a párizsi bölcséleti kongresszuson.)

A Z E R K Ö L C S D I C S É R E T E

Írta: SZABÓ IMRE

Kulturfilozófia a kor divatos tudománya. Természetes is, hogy a fejlődés élén járó szellemek igyekeznek rendszerbe foglalni azt az embereken és emberek között kikocsonyasodott anyagot, amely a legprimitívebb anyagi viszonyok fölé épült. Ez a rendszerezés önmagában pozitív jelenség, mert vele a társadalom megértését igyekeznek könnyebbé tenni, s a szétágazó tudományágak bizonyos síkon való szintézisét létrehozni. De roppant nehéz exakt, tudományos módszerrel dolgozni ott, ahol a tárgy maga kevéssé meghatározható képlet. Mindjárt az elején: mennyire tudomány és mennyire költészet a kulturfilozófia? Manapság, amikor a tudósok személyibb kapcsolatban állanak anyagukkal és objektív eredmények helyett őket szubjektíve érintő feleleteket keresnek, gyakori tünet más területen is, nemcsak a kulturfilozófiában, a két módszer, a két nézőpont összekeverése. *Huizinga* írja *Im Schatten von Morgen* című könyvében: „Ha az életet nem lehet logikai fogalmakba sűriteni (s ezt mindenkinek be kell látnia), akkor — ha többet akarunk kifejezni, — a szó a költőt illeti. Így volt ez, amióta csak költészetet ismer a világ. De abban a mértékben, ahogy a kultúra emelkedett, egyre észrevehetőbben tettek különbséget a gondolkodó és költő között és mind-egyiknek meghagyták a maga területét. A mai életfilozófia ahhoz a primitív állapothoz tért vissza és a logikai és poétikus kifejezési eszközök meghökkenítő zürzavarában olvad fel.“ (87/88. o.) Ami áll az életfilozófiáról, áll még jónéhány tudományágról — és nagymértékben a kulturfilozófiáról is. Ez a tudományoszak osztja a mai tudományok egyéb hibáit is és *Huizinga* könyvében — ha nem is tagadja a művelődésbölcselet jelentőségét, — szigorúan bírálja egyebek között azért is, mert — mint a tudományos termelésben újabban (sokhelyütt — ebben is túlzott értéket tulajdonítanak az ötletnek. „Csak úgy nyüzsögnek a büszke kulturszintézisek, melyek némelyike nagy ügyességgel épült, de amelyekben a szerző 'eredetisége' nagyobb győzelmet ünnepel, mint amennyit valamely higgadt tudomány ennek tulajdoníthat. A művelődésbölcselet némileg a régi idők bel espritjének helyét foglalja el s emellett nem mindig egészen nyilvánvaló, hogy mennyire veszi magát teljesen komolyan, még hogyha azt is akarja, hogy olvasói komolyan fogják fel. Így valami közepszerű alakul ki a kulturfilozófia és kulturfantázia között, amelyben néha még a gyakorlott elme is nehezen különbözteti meg a szénát a pelyvától. Némelykor a termék megzavaró jellegéhez még a kifejezésbeli esztétikai hatásra való törekvés is hozzájárul.“ (72/73. o.)

Kemény szavak ezek és jól készüljön fel az a kulturfilozófus, aki ezek után munkához lát, nehogy a saját szavait fordítsák ellene. Nehéz feladat előtt áll, mert a kulturfilozófus önmagával is dolgozik, amiről ír, — mint említettük, — nem száraz tudomány, de őt is érintő kérdéskör. Ezért azután a tudomány és költészet kevert eszközeivel dolgozó efajta vizsgálódók alig tudják az indulatot kikerülni. S könyveik, alkotásaik, melyekben különböző tudományágak és módszerek, objektív szemlélődés és költészet, lélektan és társadalomtudomány, széptan és erkölcsstan keverednek, mégse hullanak szét, mint egymást meg nem tűrő anyagok keveréke — vajjon mi az összekapcsoló, egységesítő bennük?

Ez az egész az átszövő, összekovácsoló: a magatartás, az *attitűd*,

amely különösen az ilyen, magánembert és írókat egyaránt érintő művekben játszik nagy szerepet. A kulturfilozófia határtudomány, de ilyen módszereiben felemás alkotásokat ma mindenütt találhatunk. Gondoljunk csak a szociográfiát, életrajzot, útleírást, újságr riportot összevegyítő Illyés-könyvre, a *Puszták népére*, vagy a *Viharsarokra!* Az attitűd, egyedül a magatartás, a jelenségekkel szembeni egységes állásfoglalás alkot keretet az ilyen művekben. S bizony, manapság az olvasók is ezt keresik: az író állásfoglalását, nem közömbös leírást, — állásfoglalást, mert ez példa, útmutatás számukra, megerősítés hűtlükben vagy új felfogás bemutatása. A kulturfilozófusok is, — akik többnyire járatlan úton vizsgálódnak s mindegyikük egyúttal szakmunkássága módszertanát is építi, — egyetlen szemponttal, egyetlen egységes, mindenből kibúvó magatartással adnak egységet olykor szétágazó alkotásaiknak. *Spengler* a politika önállóságával és kötetlenségével, *Ortega y Gasset* az elit emelésével — *Huizinga* az erkölcs szenvedélyes dicsőretével.

Az anyag, amellyel *Huizinga* dolgozik, a tárgy, melynek elméletét próbálja megfogalmazni, a művelődés. Vizsgálódásai során ennek a meghatározásában marad *Huizinga* a leginkább tudós. *Freud* művelődés alatt mindazon vívmányok és berendezések összességét érti, amely az embereket az állatok fölé emeli, mert e vívmányokkal a természet ellen jobban védekezhetnek és velük az emberek egymásközi kapcsolataikat szabályozzák (*Das Unbehagen in der Kultur*). Ez azonban a művelődésnek csak külső része; *Huizinga* ezt az objektív oldalt is pontosabban határozza körül. Művelődés szerinte elsősorban a szellemi és anyagi értékek egyensúlyát jelenti. A mai korban például az anyagi értékek (technika) magas fokon állanak, annál alacsonyabban azonban a szellemiek (intellektuális, morális, esztétikai értékek). A művelődést tehát nem valami állandóan emelkedőnek, de kedvező társadalmi alakulásnak tartja, amikor egyebek között a szükségletek magasabbak, mint egyszerű ösztönkielégülések. Lehetővé teszi ilyen módon, hogy alacsonyabb szinten is feltételezhessük ezt az egyensúlyi helyzetet. A művelődés ezek szerint nem elhatárolt, időben mérhető korszak, hanem mindazon helyzet, amidőn ez az egyensúly, a belső és külső értékek egyensúlya előáll. Nem osztja *Spengler* után ketté a külső megjelenési formát és belső tartalmat kultúrára és civilizációra; könyve velejét megadva azt mondja, hogy ma „a világ *Spengler* civilizációjának képet mutatja, hozzáadva egy adag örületet, humbugot és szürkeséget, mindezt szentimentalitással összekötve, — amit *Spengler* nem látott előre“ (182. o.). Ezek már válságtünetek s ha a művelődés további, belső, szellemi ismérveit nézzük, úgy mindenik megingásában előtűnik a kor egész válsága. Felmutat-e a mai idők művelődése valami törekvést egy eszmény elérésére — egy társadalmi eszmény megvalósítására? A természetet talán uraljuk, de uraljuk-e önmagunkat, megvan-e az embereknél a kötelesség-, felelősség-tudat, amely a művelődés erkölcsi tartalmát jelentené?

Huizinga már könyvének alcímében megmondta, hogy a mai kultúrválságnak csak körmeghatározását adja. Ez a kor teli ellentétes jelenségekkel. Látszólagos haladás a technikában még nem jelent okvetlenül általános haladást. Hiszzen a tudomány is egyre újabb és újabb mezőkre veti magát és a válságot mégse kerülte el. Az a helyzet, hogy a tudomány eljutott az emberi gondolatkinccs határáig; nem bírjuk továbbra józan ésszel felfogni a kérdések és jelenségek roppant elaprózódását, nem tudjuk követni az eredményeket. A tudományos életben

szakonként sajátos zsargon alakul ki, melyet csak a beavatottak értenek s az eredmények allig válnak közkincsé. A felfogó- és megismerő-szerveknek új, nagy elfinomodása szükséges, hogy az élet, közönség és tudomány közti kapcsolat helyreálljon. Az pedig, ami mégis eljut a laikusokhoz, az a sajtó és az általános oktatás útján olyan felhígított formában s annyira felületesen, keverten jut el az emberekhez, hogy azoknak egységes ismeretanyagát inkább megbontja, semmint tovább fejleszti. Mégis a tudománynak ez az előrefutása önmagában pozitív jelenség, mert csak idő kérdése, hogy utólrjuk és megértjük az új eredményeket.

De mit szólunk a kritikai szükséglet szörnyű pusztulásához? A logikai, józan vezérelvet lassan félredobják és a belátás helyett az érdek és a vágy kívánalmait kiáltják ki felismerésnek. Bizonyos, hogy a túlzott racionalizmus hidegsége gátolja a dolgok mélyebb értelmének felfogását. De a másik véglet, a logikus kritikai szempont hiánya (például a fajelmélet) a megismerés megbízhatóságát, szavahihető pontosságát, tényeknek megfelelő jellegét teszi nevetségessé. „A kritikai fékek felmondták a szolgálatot“; a mai hangadó művelődés az értelmes, kritikával helyesbített megismerés helyébe az ésszel ellenkező, ösztönök mozgatta vágy-elképzelést és akaratot ülteti.

Furcsa, kifordult világot élünk, melyben nemcsak a kritikai szempontok, de a kritika szükségességének érzése is hiányzik, — melyben még a tudomány szerepe is az emberi emelkedés elősegítése helyett háborúk előkészítésébe zavarodik. Elhaltak a nagy célok, nem óhajtjuk öncélúan a világmindenség elfogulatlan megismerését, eszményünk nem a komoly vizsgálódásba való elmélyedés, hanem a pillanat, a jelen, a mindennap tekintetnélküli, szemponttalan megélése és kihasználása. A megismerés helyébe a legközvetlenebb egyéni siker iránti törtetés lép. Manapság harcot hirdetnek, de nem az önmagukban élő rossz, hanem embertársaik ellen. Mindig csak a barát-ellenség szembeállításának síkján képesek mozogni; visszatérnek a pubertás-állapotba és szomorúan cserélik fel mindinkább a belátást az indulattal. Az erkölcs talán statisztikailag nem romlottabb, mint azelőtt, de hiányoznak az erkölcsi normák; az erkölcs elmélete az, ami aláhanyatlott. Új bölcselőkü wendszerek, amelyek immorelizmust prédikálnak, — tudományos elméletek, melyek közel járnak a fatalizmushoz, mert az anyag kizárólagos elsődlegességét hirdetik, — a romanticizmushoz visszatérő művészeti irányok: mindezek következtében az erkölcsi elv általános gyengüléséről beszélhetünk. Nincs elöttük vezető eszmény, mely igazítaná minden cselekedetüket, nem keresnek nemes célt, nem válogatják az eszközt. Példaképpen nézzük a politikai életet, ahol állam állammal ma is farkasként áll szemben. Majdnem köztudatba ment át, hogy a politika önálló terület, melyet nem köt az erkölcs, ahol szabadon lehet cselekedni a legnagyobb fokú önzés alapján is; de nem gondolnak arra, hogy mi történik, ha a többi állam vagy egység is eszerint az elv szerint cselekszik majd?

Az egyéni eszmény is torz formát öltött magára. Lehet, hogy a kornak szüksége van heroikus alakokra. De a mai heroizmus alapjai sokkal inkább a tett öncélú istenítése, az akaratra építés, hogy ezáltal elaltassák a kritikai megkülönböztető készséget, — az eszmény elközdölése széphanzású szavak segítségével. Napjaink az ing- és kéz-heroizmus kora, mondja Huizinga. Dicsőítünk héroszokat, anélkül, hogy vizsgálnánk: megtaláltuk-e a megfelelő orvost ezzel s vele a hatékony orvosságot? Az emberek gyerekké vedlettek vissza; *puerilizmusnak*

nevezi Huizinga a jelenséget, hogy a játéknak soha sincsen vége, nincs határ komolyság és játék között; egyenruha-örület, felvonulási, politikai kongresszusok, tudákos mellébeszélések, ujságruthikák, melyeket a józan, hideg szemlélő csak játéknak tekinthet, halálos komolysággal töltik el az embereket.

Az általános irracionizálódást, mint a válságtünetek keretjelenségét, mindenekelőtt a babona jellemzi és a fanatikus hit. A rációt bizony még a művészet is odahagyta, helyette a csoda, az ékthetetlen, az ösztönös fogja meg az új-romantikus írókat és ezt várják az olvasók is. A cél megélni a jelenségeket, nem megismerni vagy megérteni. És e sokfajta bomlás legvégére: vajjon futó pillantás nem győz-e meg bennünket arról, hogy ma nincs egységes életstílus, homogén és harmónikus élet-elrendezés, amely például a 18-19. századot jellemezte?

Kisérreljük meg Huizinga helyett egységbe foglalni a válság-tüneteket. Két egynevezőre hozható jelenséget találunk: először az intellektuális képességek elkorcsosulását, — ide sorolva a kritikátlanságot, a felhígított tudományt, a puerilizmust, az ösztönöknek az értelem felett aratott győzelmét. De a súlyosabb tünet: az erkölcs eláhhanyatlása, kikihagyása. Az eddigi korok mindegyike mutatott valami egységet, ha mászt nem, az istenhit közös alapját, melyre az etika épülhetett. Ma ez is hiányzik, mondja Huizinga. Nincs egység semmiben, erkölcsben sem, szétágaznak a morális elképzelések, ha ugyan egyáltalán vannak ilyenek. S ebben a kaoszban az egyéni felelősség — az erkölcsi alapja, — mely végeredményben mindenki ügyévé tette a társadalom kérdéseit, átadta helyét a tömegérdeknek.

Az erkölcs ilyen megüingása: ez a Huizinga-könyv gerinc-megállapítása. Nincsenek egyénekben élő erkölcsi eszmények, melyek feladatok, közösségi kötelességek tudatát oltanák az emberekbe. Fura idők, csóválja fejét Huizinga. A mai embert a környezete kiábrándítja eszményeiből s ha eddig az erkölcsi eszmék józan belátás következményeként jelentek meg, mint logikai gondolatsorok összegezése, ma „kizárólag valami metafizikai öntudat meg nem gyengített és megingathatatlan alapján maradhat védve egy abszolút igazság-fogalom — a maga szigorúan érvényes erkölcsi és igazságbeli normáinak szükséges következményeivel — az ösztönös élet-tülekedés növvő áradatával szemben“ (91. o.). Ami eddig logikus végkövetkeztetés volt, az manapság szenvedélyes, metafizikus hitté kellett, hogy változzék. Igen ám, de ezek praekulturális kérdések, mert ha abszolút igazságként az emberiség haladásának most időszerű igazságát vesszük is és így közelítjük a metafizikus hitet a kor valóságához, — ez a hit mégis csak elvont marad és olyan magatartást jelent, amelynek megnyilatkozáshoz társadalmi tájékozódás (kellene, tudása és megvizsgálása annak, hogy a mai külső körülmények lehetővé teszik-e ilyen független, nem valóságból fakadó hit kibontakozását és minden akadályon keresztüli megvalósíthatóságát. Általában Huizingát az ilyen kulturák előtti kérdések felvetése jellemzi, az egyéni magatartás független elemzése. Megállapításainak nagyrésze a külvilág, tudomány, művészetek, emberi gondolkodás fejlődése következtében alakult intellektuális képességekre vonatkozik, melyeknek kiformalódása annyira bonyolult, hogy márt-márt szabadon fejlődő és mozgó, libegő összetevőknek kell tekintenünk őket. Ezekre nézve mérhetetlen értékű Huizinga könyve, mert amennyiben megállapítja, hogy az intellektuális tulajdonságok, képességek és a művelődés emelkedően kitrajzolt útjai szétágaznak, egyjuttal arra is figyelmeztet, hogy tudatos lelki magatartással az emberek többé-kevésbé a

kivánt útra tehetősek a művelődés egyéni értelmezésének eme kellékeit. De az etikai romlás, az irracionalizmus vagy a puerilizmus szomorú tüneteiben a társadalmi helyzet is nagy, olykor döntő szerepet játszik. Huizingának rendszerezés tekintetében hiányos könyve erre nem felel: milyen az arány a viszonylag szabad és társadalmilag kötött összezetevők között, — lehet-e javítani a művelődés mai válságán társadalmi reformokkal és mennyiben? Kihagyja számításaiból azt a már-már közhelyé vált, de mégis termékeny megállapítást, hogy minden demokrácia kezdetben mennyiségi szélesedést jelent és csak később minőségi elmélyülést. Művelődésről beszélve az a legnagyobb nehézség, hogy egyéni és társadalmi adottságok és hatások keverékéről van szó, amikor is a keveredési arányszámot minden egyes részjelenségnél külön kell megállapítani. Ha a társadalmi viszonyok nem szorítanak kiméltlen ember-társ- és idegen közösség elleni harcra az embereket, akkor a Huizinga-említett válságtünetek némelyike nem lenne olyan súlyos és talán jelentéktelenné törpülne. A kérdés nyitva áll, Huizinga nem felel és nem is kísérel meg, hogy feleljen rá; csak a válságtünetek oknyomozó kutatásából tudnánk majd megfelelő terapeutikus módszert kielemezni. Hogy a Huizinga által használt orvosi hasonlatnál maradjunk: felületi, bőrtünetekből alig lehet a belső elváltozásokat megismerni, legfeljebb — és kis mértékben — azokra homályosan következtetni.

Igy azután Huizinga jövőbetekintése sem igen tud reális következtetéseket hozni. Az a miliméter, amely a mai politikát a legszűkebb érdekein túlra viszi, az a népszövetségi minimális eredmény, amit ma Genfben, vagy másutt diplomáciai tárgyalásokon elérnek, még kevés ahhoz, hogy belőle nemzetközi együttműködés alakuljon vagy nemzetközi tudat, amely tartálya lehetne majd az új etikának. Új ember, új, megtisztult emberiség kell, amely nem lesz közömbös az igazság iránt — mondja Huizinga; új aszkétákat várunk, akik tudnak a jövőért áldozatot hozni. Hogy ez az új emberiség hogyan alakul majd, mi mutat ma is erre és mi gátolja ezt a kifejlődést, arra alig felel. Könyve így egy, az etikai magatartás, tisztaság, igazság eszméitől áthatott, a korai kereszténység idejére emlékeztető, emberileg roppant rokonszenves prédikátor szavait adja vissza, aki szenvedélyesen hiszi és akarja a megtisztult emberiség eljövését, az egyéni önzés és kollektív kötelesség egységében feloldódott új embert. Mindnyájan ezt akarjuk, legfeljebb különböző módon. Ha összegezni próbáljuk a könyv eredményeit a bőven említett válság-jelenségek ismertetésén kívül (melyeknek sorát ilyen Huizinga-szerű, kissé elegyítő módon magunk is folytathatnánk), akkor ezt abban láthatnánk, hogy a könyv kisszámú olvasói meghatódva állanak ilyen tiszta hit láttán, a pesszimizmusra okot adó jelenségeknek optimista áthidalása előtt és az erkölcs e szenvedélyes prófétájának szavait olvasva magunk is erkölcsi kötelességérzetünkben és Huizingáéval rokon magatartásunkban megerősödve kerülünk ki a hitnek, legmagasabb erkölcsnek ebből a tisztavízű, üdítő fürdőjéből.

A könyv hatalmas sikert aratott mindenütt, főként a fiatalságnál és különösen az úgynevezett „harmadik oldalon“. Hozzá tartozik Huizinga írásának, mint jelenségnek társadalmi megértéséhez, ha megjegyezzük, hogy ennek a túlzott és helyenkint tévesen felfogott sikernek oka valószínűleg az, hogy az író a mai elméletek, történelmi materializmus vagy freudizmus egyesekre kiábrándítóan ható, az embereknek gondolkodásuknak és viselkedésüknek anyagi kötöttségét mutató rendszerre helvébe (eme rendszerek a *felület*es vizsgáló szemében leértékeli az embert) visszaállítja az Embert, aki felülemelkedik az állato-

kon, mert eszmék és nem pusztán ösztönkielégítés hajtják, mert szabad etikai elképzelések vezethetik; így Huizinga azzal, hogy az emberi szabadságot, emelkedettséget, erkölcsi nagyságot visszaállítja régi piedesztáljukra, hogy kötetleneknek tartja ezeket, — akaratlanul az emberek hiúságát is legyezgeti. †

A MAGYAR LELKIISMERET TÖRTÉNETÉHEZ (II.)

(A Huszadik Századtól a Márciusi Frontig)

Írta: KEMÉNY GÁBOR

Tisztázni kellett a kérdéseket a konzervatív állásponttal szemben is. *Majláth* József gróf, a lassú progresszió híve a szociális olajcseppek segítségével, *Prohászka* a keresztényszocializmus önmagának ellentmondó módszerével nem tudták előbbre vinni a megoldást. Mint *Majláth* és *Prohászka*, úgy *Apáthy* István is teljes jóhiszeműséggel keresik a megoldás módját, de míg az előbbieket *karitatív alapon*, *Apáthy hungarocentrikus* szempontból néz szemébe a szociális problémáknak, ami elméletileg csak a kérdés elhomályosítására, gyakorlatilag átjárhatatlan utvesztőbe vezet. A *Magyar Társadalomtudományi Szemle* 1908. évf.-ban olvassuk A *Magyar Társadalomtudományi Egyesület teendői* címen *Apáthy* programhirdetését: „Volnék *Fra Girolamo*, a máglyahalálra kész *Savonarola*, bejárnám, mint hajdan *ő Firenzét*, én is ezt a híváságos *Budapestet*, hogy felkeltsem az emberek lelkiismeretét... feltárnám a jelen nyomorúságát, amelynek pedig nem kellene lenni s amelynek cifra takarójára fordítanak anyagi és erkölcsi erőket annyit, hogy belőlük a bajoknak orvossága is kitellenék... A mi társadalmunk nem magyar és még kevésbé egységesen magyar... Ne akarjuk majd akkor tenni magyarrá, mikor már nem lesz Magyarország... Látom a boltok előtt irigykedő szemmel álió munkást és látom, mint hagyja a csapszékben azt, amiből ha karácsonyig összegyűjtené, *ő* is vehetne ajándékot övének... Akik saját javaik kockázatásával szolgálják az ugynevezett népjólétet, nem járnak-e úgy, mint ama francia arisztokraták, akik a *Diderotk* és *Rousseauk* lelkes híveivé szegődtek, a francia forradalmat a saját engedékenységük által lehetővé tették s végezetül a guillotin alá hajtották fejüket. Aki megunta a szélsőségek harcát, társadalmunk mai összevisszaságát, az meneküljön hozzánk. Csak egy képességre van szüksége, hogy munkatársunk lehessen s ez a magyarság.“

Szinte megdöbbenő az az egyoldalú történet- és társadalomszemlélet, mely a kiváló természettudóst jellemzi e sorokban. A *Magyar Társadalomtudományi Szemle* lapjain sok alapos értekezést olvasunk, de a tulajdonképpeni szociológiai tanulmányok többnyire ezt a nemzeti szellemet tükrözik. *Palágyi* Menyhért pl. A *nemzeti gondolat filozófiájában* azt magyarázza, hogy a nemzetfogalom kezd észrevétlenül eltűnni a szociológiából. Sem *ő*, sem *Hornyánszky* Gyula a történelmi materializmusról írt bírálatában nem gondolnak arra, hogy a nemzet legsajátosabb tulajdonságai csak teljes társadalmi kifejlés mellett szökkenhetnek igazán termésbe. Ebből a hungarocentrikus felfogásból következik, hogy — *Jancsó Benedek* Románia birtokpolitikájáról írt alapvető munkája mellett — *Ajtay* József (1914) a nemzetiségi kérdést a magyar társadalom felsőbbrendű szellemi erejével véli megoldhatónak. Az olyan kiváló szociológiai érzékkel megírt tanulmányok, mint *Imre Józsefé: Az orvos hivatása és társadalomról*, *Imre Sándoré: Széchenyi és a magyar nevelés*, *Pauler Ákosé: Széchenyi társadalmi erkölcsstanáról* — izolált jelenségek a *Magyar Társadalomtudományi Szemle* vaskos kötetében.

Imre József szavát ma is meg lehetne szivlelni: a társadalom érdeke, hogy a jó orvosi munka társadalmi feltételeit ne rontsa meg se szegénység, se tömegmunka. Amit Imre Sándor pedagógiai célként hangsúlyoz Széchenyiben — mindenki úgy dolgozzék, mintha rajta fordulna meg az egész nemzet előrehaladása — ugyanarra jut erkölcsi szempontból Pauler Ákos is. A munka moráljának megteremtése Széchenyi életének abszolút eredménye.

*Belpolitikai kérdések. Választójog. Nemzetiségi kérdés. Nőkérdés.
Szociálpolitika*

A tudományos kiélés eddigi hiánya gyakorlati hiányt is jelentett és a Huszadik Század és a Társadalomtudományi Társaság egyaránt igyekszik a belpolitikai kérdéseket is megvilágítani. Gratz Gusztáv éleshangú választójogi cikkeket ír Tisza István ellen, bizonyítva, hogy az eddigi választójog népellenes, rámutatva a választási atrocitásokra s bizonyítva, hogy a választójog kiterjesztései nem jelentenek nemzetiségi veszedelmet. Kritizálják Andrássy plurális tervezetét és arra nézve bel- és külföldi tekintélyeket szólaltatnak meg.

Jászi Oszkár, Erdélyi Viktor nagy tanulmányokban foglalkoznak a nemzetiségi kérdéssel; az utóbbi főleg közigazgatási oldalról, az előbbi a történelmi genezis szempontjából világítja meg a kérdést. A probléma természetesen elválaszthatatlan a demokrácia és választójog ügyétől, melyet tudományos alapon a *Társadalomtudományok Szabadiskolája* is propagál. A belső ügyek felszínre hozásával megvilágosodnak a magyar társadalmi és állami élet vitális problémái. Ignotus 1903-ban a *csak szavazó* parlamentről rajzol szatirikus képet. Felszinen a *kivándorlás* kérdése, a radikális párt programja ép' úgy, mint a vele összefüggő részlet-problémák, a jobb iskola ügye, a nőkérdés új megvilágítása. Novikow 1903-ban azt bizonyítja, hogy a nőkérdés megoldásában a társadalmi törvény nem felel meg a természeti törvénynek, Grete Meisel Hess pedig az eugenika kapcsán azt hangoztatja, hogy a születések csökkentését azzal kellene ellensúlyozni, hogy az életerős elemek önkéntes termékenységét segítsük elő. — A magyar nép kérdését a közelebbi és távolabbi országok népével összefüggően kezdik vizsgálni. Braun Róbert a délszláv-, György János az orosz parasztkérdést ismerteti, a zsidókérdés megvitatására emelkedett színvonalú ankétet rendez a *Huszadik Század* s 1918-ban a konzervatív Réz Mihály már Jászi szemléjében kér helyet nemzetiségi tanulmányának.

1917-ben már nemcsak a fenyegető belső kérdések (*Szekeres János: Elvesztett népünk pótlása*) de a végső kérdések is felszínre kerülnek. Imrédy Gy. már 1915-ben felveti a nagy kérdést: *Miért harcolunk?* s mint vigasztaló eredményre egy keleteurópai szövetségre gondol, 1916-ban pedig *Középeurópa sorsáról* folyik nagy színvonalú vitatkozás.

Közvetlenül vagy közvetve (*Szabó Ervin* történeti visszatekintésein és mozgalomrajzain át) szöbakerül a középosztály kérdés is, de érezhető, hogy ezt a munkás- és parasztkérdéstől elkülönítve megoldani nem lehet.

A parasztság problémája

A Huszadik Század első évtizede nagy lépésekben viszi előre a parasztkérdés megvilágítását. Mire is hivatkozzunk a gazdag termésből? *Dániel Arnold* arra figyelmezteti a magyar munkásmozgalmat, hogy ne a német mintát kövesse és szervezze be a magyar földmivesnépet is. *Agoston Péter* nagy tanulmányban bizonyítja, hogy a holtkéz megállást

jelent a szaporodásban, Takács Mária: *Társadalmi állapotok és törekvések Magyarországon 1830-tól 1877-ig* (1909) azt bizonyítja, hogy Kossuth a megijedt nemesség érdekében kívánta a jobbágyság felszabadtatását; 1906-ban jelenik meg Acsády: *A magyar jobbágyság története és Szabó Ervín kezdi közölni* (Marx és Engels művei magyar kiadásában) a magyar forradalom társadalmi és pártharcáról irt tanulmányait, ami új szociális létszemléletet jelent a történettudományban és a magyar szellemi életben is.

A munkás és parasztmozgalmat is számon kíséri a H. Sz. annál is inkább, mert a *Szocializmus* csak 1910-ben indul meg.

A parasztkérdésre nézve a parasztmozgalom egyik legjelentősebb vezetőemberét, Achim Andrást szólaltatja meg:

Két főkérdést lát: 1. Lehetségesnek tartják-e a parasztpárt függetlenségét a vezetőosztályoktól? 2. A mostani körülmények rákényszerítik-e a parasztságot érdekeinek védelmére? — „Hát arról nem lehet szó, milyen programmal menjünk a parasztok közé; hanem igenis arról van szó, akar-e és tud-e a parasztság mint önálló politikai tényező beleszólni a politikába... A paraszt nem hisz az uraknak, csak az a kérdés, van-e hite önmagában? Én hiszem becsületes hitemmel, hogy a parasztság hisz önmagában, a sok becsapás, a bőrén szerzett fortélyoskodás nagykorúvá tette a parasztságot; ismerem parasztvéreimet, tudom, hogy amíg évezredek át megszokott, alázatos hódolattal hallgatja az urakat, hallgatag göggel lenézi őket... Ha meg is van öntudata a politikai önállósághoz, nem él vele, míg a körülmények nem kényszerítik. A parasztság sokkal nehezkesebb, mintsem hogy politikai célokért mozgolódjon, ha nem muszáj. A program szinte mellékes. A program alapja: a parasztság, mint osztály politikai önállósága, melynek keretébe beilleszthetők mindazon követelések, melyek a paraszt gazdasági helyzetében előnyös változást ígérhetnek. Ezek a követelések már a parasztság helyzeténél fogva csak is szocialisták, radikálisok, haladók lehetnek. Míg talán más országban a paraszt lehet konzervatív, mert érdeke a régi állapot biztosítása, a magyar paraszt érdeke minél nagyobb lépésekkel menekülni mai helyzetéből... Faji kérdések nem szerepelhetnek a programban, mert a magyar parasztot nem más, hanem saját faja bántja, fájának hivalkodó szóvivői okozzák visszamaradását... A parasztság programja lényegében: Földet a parasztnak, irányító hatalmat az államban, közgazdálkodásban, hogy a fejlődés útközlőit, kulturális tudjenc biztosítsa, hogy nevelődjön egy parasztnemzedék“. (H. Sz. 1908).

A munkásmozgalom külföldön és Magyarországon. Szociográfia.

A munkásmozgalmak ismertetésének bő teret ad a H. Sz. Hegedüs Loránttól kezdve, ki (1902) az angol munkásmozgalmakat ismerteti, Csizmadia Sándor *Dunántúli arató sztrájk*-ja közlésén át *Bresztovszky* Erdéig, ki a magyar ipari munkások életviszonyaival foglalkozik, a cikkek és tanulmányok egész sora vázolja fel a munkások létsorsát.

Különleges hely illeti meg e sorozatban Szabó Ervin cikkeit. Ugy a magyar, mint a külföldi munkásmozgalmakról irt rajzai történeti értékűek, s ma is teljes hitelű tanulmányok. Akár a belföldi, akár a külföldi mozgalmat festi, megvilágítja azok általános és különös mozgató rugóit, lehetőségeit s az egész munkáját végigkísérő átható fegyelem és ellenőrzés képessé teszi arra, hogy a szocializmus, revizionizmus vagy ennek más-más országban mutatkozó jelenségeit kellően felmérje.

A szociálpolitikai kérdések is napirenden, akár az egész munkásságot érdeklő problémáról (*Garami*: Balesetbiztosítás), akár részletkérd-

désről van szó. (*Máday*: Nők éjjeli munkája, 1903). S végül ne feledkezünk meg arról, hogy a *szociográfia*, melyet ma az új felfedezés lázával művelnek, már kitűnő munkásokra talált a Huszadik Században. *Braun* Róbert 1908-ban *Lippa és Sansepolcro* címen egy magyar és olasz városkának viszonyait hasonlítja össze s bár semmiféle dogmatikus cél nem vezetí sem tudományos, sem mozgalmi tekintetben, kitűnő normát ad arra, hogyan lehet és kell egy-egy tájnak és népnek szociális viszonyait a valósághoz hiven feltárni. — *Kovács* Gábor (1910) Debrecen szociográfiai feldolgozásának szükségéről írt irányadó cikket. — *Bosnyák* Béla (1911) *Oros községről*, később a *nagybáródi parasztságról*, 1912-ben pedig a *budapesti diáknyomorról* ad kitűnő rajzot.

Az elméleti tisztázások s a szocialista alapvetés készen voltak egy jobb magyar jövőhöz, amikor a világháborút követő összeomlás az élő országgal együtt a jobbra való törekvéseket is romjai alá temette.

Új tájékozódás. Napkelet. Magyar Szemle. Századunk. Korunk

A háború után nem látni oly világos nyomait a kétféle iránynak, mint a háború előtt. A radikális frontot nyíltan csak az ifjúmunkások képviselik eleinte s a jól megérett eszmék is ugyyszólván illegitim frontra szorulnak. A határon túl, a csehszlovákiai s erdélyi magyar fiatalság mozgalmában élednek fel először a haladó koncepciók. Amit nálunk szabad szemmel is lehetne látni, az csak áttörhetetlen káosz a fejlődés felé török erős falanxa helyett; friss világnézet helyett elavult tradíciók, újarcu magyarok helyett öreg-magyarok a neopatriotizmus vagy neonacionalizmus újkeletű álarcaiban. A határon túl Csehszlovákiában mutatkozott először az új nemzedék. Az első ismertető vonás, mely őt az eddig ismert tipikus diáktömegtől elválasztotta, a generációs öntudat. A második: a dolgok reális látása. A harmadik: a szocializmus felé való tájékozódás. A történeti változás a többi utódállamokban is ideológiai változást jelentett s ettől Magyarország sem maradt érintetlen, de a magyarországi ifjuság sem az európai magyarság fogalmáig, sem a szocializmus értőkellőségéig nem tudott nyilvángyenes úton eljutni.

Az erdélyi magyar ifjuság sorsát részint kisebbségi sorsa, mely nagyobb erőfeszítésre kényszerítette, részint a szlovenszkói példa határozta meg. Az út nem volt könnyű, sem ott, sem itt. A sors által kis időre megbénítva vissza kellett menni az utódállamok ifjuságának Széchenyi Istvánig, akinek hagyományait a kiegyezés Magyarországa egy félszázad alatt cserben hagyta, és Széchenyi s Kossuth forradalmán át úttörő munkával *Ady* Endréig, az *Elsodort falu* *Szabó* Dezsőjéig s az októberi forradalom *Móricz* Zsigmondjáig. „Ők már semmit sem tudnak az extra Hungariam jelszaváról — írja *Móricz* Zsigmond az újarcu magyarokról — ők már nem mondják, hogy Magyarországon kívül nincs élet s ha van élet, az már nem élet.“ Magyarországon nem termelődtek ki az újarcu magyarok, nem volt rá jó az atmoszféra és így nemcsak különös, de kissé tragikus is, hogy *Móricz* Zsigmondnak Prágáig kell menni, hogy az újarcu magyarokat felfedezze.

A szlovenszkói ifjusági mozgalomban átfogó koncepciót látunk: középiskolai s egyetemi hallgatók és iparosok összefogását s diákok bekapcsolódását a falu életébe.

Magyarországon a *Bartha Miklós Társaság* vitatta meg először az új történeti célokat, de talán irreális kiindulási pontja — faji demokrácia — vagy egyéb körülmények okozták, hogy a közönséggel való kapcsolata évről-évre lanyhul. *Tamás* Aladár a „100%“ című folyóirata körül csoportosította az ifjúmunkásság egy részét s *Kassák* Lajos mellett a

Munka-körben tömörült ifjúság a parasztságnak, a városi munkásságnak és intellektuális rétegeknek mélyebb szocialista kulturába való összeépítését készítette elő elméletben. A szocialista fiatal munkásmozgalom abból a nemzedékből táplálkozott, amelyik a világháború kitörésekor a 2-4 éves réteget alkotta s mely a legfogékonyabb korban élte át a tőkésrendi termelés válságának szüleményeit: a háborút, a forradalmat és ellenforradalmat. A legnagyobb számot jelentő földművelés ifjúság szervezéséről nem lehet szó, azaz lehetőség. Ezek részére a szociáldemokrata párt külön füzetet nem adott ki s így ez az ifjúság legfeljebb a vidéki párt-szervezeteken át ismerkedhetett meg a haladás célkitűzéseivel. Ha még megemlítjük a szegedi Bethlen Gábor Kört, a debreceni Egyetemi Kört, a miskolci jogászokét s a bajtársi egyesületeken kívül a Mefhoszt, akkor, nagyjában vázoltuk a kereteket, melyekben a magyar ifjúság élt a háború utáni években, azaz inkább tengődött s *ripae ulterioris amore* meg akarta mozgatni a társadalmat, mely nem igen akart az új nemzedék nagy kérdéseiről tudomást venni. Viszont a mozgalmat elfojtani sem lehetett. Nem engedték a tények. Pozitív hatással a tények voltak. Első sorban a gazdasági leromlás.

Bénítóan hatott a hivatalos pedagógia és hivatalos irodalom, mely még mindég a *Magyar Figyelő* szellemében igyekezett megmutatni a szociális kérdéseket. Ha halványan is, de még idesugárzott a multból Rákosi Jenő elmélete — „nemzetiségi kérdés nincs“ és *Herczeg* Ferenc beállítására, mely egyszerűen az ország befekettetésének minősített minden társadalmi kritikát. Ezt az ideológiát terjesztette a *Napkelet* és *Magyar Szemle* is, noha a szociális bajokat érinteni ezek is kénytelenek. (Simándy Béla: A mai tanyavilággal a Napkeletben foglalkozva kijelenti (1936), hogy még a 20-30 holdas gazdák is visszakivánják a jobbágyvilágot; Kovács Imre pedig (1937) az intellektuális ifjúságnak a munkatáboranként megnyilvánult készültségéről ír megdöbbenő képet.) Radikális koncepcióig ezek a folyóiratok nem tudnak jutni. Szinte azt lehetne mondani a magyar ifjúságról, hogy mesterségesen elhomályosított látásuk ellenére, ha ők nem is keresték, de végzettszerűen utolérték őket a szociális problémák.

Voltak azonban lapok a határon innen és túl, amelyek nem engedték elaludni a szociális lelkiismeretet. A *Századunk* megjelenésétől kezdve számontartja a középeurópai államrend kérdését, a szociológia eredményeit, az utódállamok kérdésait és nemzetiségi kérdést, a nemzetiségi kérdés fejlődését a legújabb időkig, az értelmiség szocializmusát, a parasztság ügyét, az Új szellemi front célkitűzéseit, a pusztuló magyarság problémáját és hoz szociográfiai kritikákat és tanulmányokat.

Az összeomlás után világszerte érezhető, hogy a háború nincs befejezve, a két gazdasági irányzat harca most kezdődik igazán, a demokrácia új értelmezést kap ezekben az új stádiumokban s ezeknek a lélekcserező időknek értékes dokumentuma, hogy már az összeomlás első pillanatában keresik a kivezető utat (Kádár Imre: *A harmadik út*, Kolozsvári Napkelet, 1920), később az *Egyesült Európai Államok lehetőségét* (Ligeti: Páneurópa, *Korunk* 1926) s ugyancsak Ligeti Ernő a *Korunk* egy másik cikkében erre az eredményre jut: *Nem bánom, nevezzük ezt diktatúrának, de ez a demokrácia diktatúrája legyen.* — A *Korunk* cikkeit — nyíltan vagy titokban — szorgalmasan olvassák a magyar fiatalok (Németh Antalnak, Bodá Istvánnak, stb. innen indult dramaturgiai illetve pszichológusi karrierje) s a rengeteg kisebb-nagyobb tanulmány, mely a *Korunkban* tömegével jelent meg 1926 óta a földkérdésről, a parasztságról, a középosztályról, a lebegő értelmiségről, a válaszutra ju-

tott polgárról, a demokrácia krízisééről, a tervgazdaságról, marxizmusról, a kelet európai összefüggésről s általában a kor minden élő és megoldatlan kérdéséről, nem maradt hatás nélkül. A Huszadik Század régi gárdájából sokan meghaltak, többen át mentek a Korunkhoz, sokan elhallgattak vagy középutas orientációt kerestek. Nem egyszer az eszme sodró ereje vitte át az írókat, mikor másutt nem volt módjuk bizonyos igazság hiánytalan kifejezésére. A gazdasági leromlás kényszerítő ereje, az ellentáborban lévők érvelése s végül a drága áron szerzett meggyőződés vitte rá a mai fiatal magyarokat, hogy ott vegyék fel a nagy márciusi hagyományok fonálát, ahol a *Huszadik Század* a dolgok kényszere folytán elejtette. *Balogh* Edgárnak igaza van: a II. Bartha Miklós Társaság törvényszerűen illeszkedik be a magyar szellemiség megújulásába. (*Korunk*, 1937 V.)

A Márciusi Front

A Márciusi Front a 12. órában próbálja tisztázni a célt, a mozgalmat s a Bartha Miklós Társaságnak egy táborba kell hoznia a magyar népi megújulás és a kelet európai összefogás hitvallóit.

A *Márciusi Front* tudományos célja: a valóság reális feltárása a *szociográfia útján* és a valóságnak megfelelő új helyzet teremtése. *Gaál* Gábor helyesen nevezi új életfelmérésnek a mai magyar szociográfiát és tényleg új felmérésről van szó, akár társadalmi elemzést ad, mint *Féja Géza*, *Kovács Imre*, akár lelki analízist, mint *Remenyik Zsigmond*.

Kétféle „12 pont” hangzott el Budapesten március 15.-én: az egyik a Turulvezér márciusi 12 pontja, ezekből csak a jellemzőbbeket közöljük (*Gondolat*, 1937. 2. sz.. *Nagypál* István: Új március — új nacionalizmus). Követelik a fegyverkezési egyenjogúság kimondását, a magyar fajvédelem törvényes megalkotását, a zsidóság fajjá nyilvánítását, a magyar munka alkotmányát, a kötelező munkaszolgálat kényszerét, a 10.000 pengőn felüli jövedelmek progresszív megadóztatását, Isten, vallás, nemzet, család ellen intézett egyenes vagy burkolt támadások hatékony megtorlását, a zsidó nemzetközi tőke és bolsevizmus ellen a magyar faji eszme és a jobboldali világnézet népi erőinek diadalát. Ezzel szemben a Márciusi Front 12 pontja ez:

„Az első március elsikkasztott szellemi örökségét újra felemeljük és követeljük: 1. Az ország demokratikus átalakítását. 2. A gondolat- szólás-gyülekezési és sajtószabadságot. — 3. Az általános egyenlő és titkos, minden korrekatívum nélküli választójogot. — 4. Az országgyűlési képviselők összeférhetetlenségének legteljesebb betartását: országgyűlési képviselő ne vállalhasson igazgatósági, érdekképviseleti, stb. tagságot. — 5. Az ötszáz kat. holdon felüli birtokok kisajátítását. — 6. A bankok, kartelllek, monopóliumok magyarságsorvasztó unalmának megszüntetését. — 7. A progresszív adórendszer bevezetését. — 8. A munkát minden dolgozni akaró magyar számára; a negyven órás munkahét bevezetését, a szellemi és fizikai munkában egyaránt az álláshalmozás és mammutjévedelmek megszüntetését. — 9. A minimális munkabérek megállapítását a biológiai létminimum felett. — 10. A dolgozók gazdasági vonatkozású szervezkedésének szabadságát. — 11. Az alsóbb néposztályok érdekében a közép- és főiskolákon a progresszív tandíjrendszer és a minőségi szelekció bevezetését. — 12.A pánszláv és pángermán imperialista törekvésekkel szemben a dunavölgyi öncélúság és konföderáció gondolatának megvalósítását.”

Az összehasonlítás fölösleges. Látjuk, hogy még ma is mily erők ellen kell küzdenie azoknak, akik a demagógia és előítéletek ellenében is felfedezni merik a mai Magyarországot. S a *hitvallók* száma egyre

nő: A *Szegedi Fiatalok* köréből Tomori Viola és Ortutay Gyula dolgoz-
zák fel tudományosan a parasztság néprajzi adatait, Málnási Ödön már
1929-ben utasítást ír a falukutatók számára, Szabó István 1929-ben a
debreceni tanyavilágról, Gesztelyi Nagy László 1930-ban a tanyavilág
életéről ad ki tanulmányt, Erdei Ferenc 1934-ben a makói parasztságról
ad kitűnő társadalomrajzot, Szeibert János 1929-ben Mályusz történeti
módszerével szemben megírja a faluszociológia célvetését, Bodor Antal
1935-ben a falukutattás vezénfonallát, Dénes István *Mentsük meg a Du-
nántúlt* címen politikai szempontból foglalkozik a Dunántul sorsával,
Szeberényi Lajos a parasztság története keretében írja meg a magyar
parasztság helyzetrajzát, Nagy Lajos *Három városa* óta Veres Péter,
Remenyik Zsigmond, Féja Géza, Kovács Imre, Kodolányi János köny-
veiben. Illyés Gyula Puszták népében jut a népsors művészi kifejezésre.

Akik Magyarországot ma felfedezik, jogosan érzik, hogy megtalál-
ták az igazságot s ezzel mintegy önmagukat is megtalálták. A felfedezők
egyike büszke önérettel mondja, hogy ők mutattak rá először a magyar
valóságra. Amilyen örvendetes, hogy két évtized fojtó atmoszférája el-
lenére meglátják az igazságot, ép' oly meglepő, hogy néha megfedkezni
látszanak azokról, kik ezt a valóságot már négy évtizede felfedezték. A
dialektika fejlődésében mincsem kihagyás s ha, Petőfi márciusának
nagy hagyományaként újra eszményül irták a tizenkét pontot, éppen a
nagy hagyományok igazsága és kívánt érvénye követeli, hogy a magunk
revíziója alkalmával ne felejtsük el azokat, kik e század első két évtize-
dében nemcsak meglátták, de fel is tárták a magyar valóságot.

ERDŐHÁZI HUGÓ: KÉT VERS

PÁSZTORLEANYKA

*Szőke haja, mint pehely-paplan borul lágyan
kék virágokra; ha harmatnak becéném,
igazam lenne — oly könnyed távoli kepe
fehér libák között, hogy könnyörögni kell:
nyárvégi szél fel ne kapja s el ne vigye
magas hegyek apró tavába hattyúnak.*

*Mosolya szétcsorog, mint a méz — azért skállnak
körülte fehér lepkék s kétszer sem mondom,
lelkéből szálltak, habos ruhájú fehér lepkék;
lábai előtt libák szunyókálnak, kislibák
és kamasz nap nevet gömbölyödő térdeire.
Csönd. Most libák szeretik körül, kislibák*

*és oly szívesen invitál a boldog látomás:
libák helyett gyerekek hempergik körül,
mert rügyekből virágok, pásztorlánykákból
termékeny anyák lesznek e bolydult világban...*

KÉT DOMB

<i>Csodálatos látvány: szemcsavargó síkság közepén két tarka dombon legel békésen két tarka tehén.</i>	<i>Olyan a két domb, mint tejet csorgató dúsz emlő, tehének kérődznek, átfut a tájon kamaszkedvű szellő.</i>
--	--

A PIROSSZEMŰ KIS KAKAS

Írta: NAGY ISTVÁN

Két éve égett már a világ. A menetszázadok többnyire éjszaka szálltak vonatra és nem bokrétázták fel a puskák csövét a katonák. Most már visszatérőben koszorúzták meg a harcosokat, már akit vöröskezeses vonatok hoztak haza befejezni a hősihalált. Még nem is jutott mindenkinek, mert a virágos kertekbe krumplit ültettek. Kenyér helyett az állami nyomdák kenyérjegyeket ontottak. Mindenki sorba állt, a férfiak hadi sorba, asszonyok, gyerekek kenyér sorba. Sok erőteljes legény és apa a saját lábán bement a kaszárnyába, hogy nemsokára a postás hozza őket vissza egy iv papíron. Jobbik esetben visszaküldtek mülábarakat vagy üvegszemeket helyettük. A Kövári-telep lakói közül is sokan kapták vissza így vagy úgy embereiket, csak Lázáréhoz nem jött semmi, még tábori levelezőlap se. Néha-néha kósza, rémes híreket hoztak nagyszáju szimulánsok, hogy agyonlőtték, mert többször szökni próbált a frontról. Mások kozáklándzsáról tudtak. Egyesek srapel találatról regéltek... Pedig Lázáréknak nagyon hiányzott az apa. Hatan nem bírták pótolni a kerestetét.

Az asszony mezei munkára járt a hostáti földészekhez, akik jobban fizettek a gyári munkánál, amíg nem jöttek a muszkafoglyok. A két nagyobbik fiú, Tamás és Ferenc a gyufagyárba járt és elég szépen kerestek, amíg nem hoztak szerbfoglyokat. A három külsőből a fellegvári kaszárnyák konyhái körül csatangolt, fazekakkal és hozták a zaccos svarc kávé vagy más ételmaradékot a kazánból, amíg egy cseh ezredet nem vezényeltek a huszonegyesek helyére. Lázárék ezzel aztán el is vették a háborút, pedig nekik csak akkor kezdődött el igazán.

Lázárné azonban rendületlenül íratta Tamással a táborilapokat a két év előtti tábori postára az urának. Az írástudatlan asszony általi diktált leveleket a levélcenzurán buta hóborottnak tartották, amikor például ilyeneket olvashattak tőle: „Hogy gondolod ezt kedves uram? Két év éppen elég volt nekünk is, neked is. Haggyátok már a fenébe, mert nyakig vagyok már ezzel az átkozott háborúval. Nem értem, miért nincs még vége, hiszen itthon mindent elfoglalt már a muszka meg a többi.“ Persze válasz sose jött. És ez hovatovább nyugtalanabbá tette Lázárnét. Beható, éjjeli beszélgetéseket folytatott az ágyban a gyerekeivel, hogy hol is lehet a baj? Az Istennél vagy Ferenc Jóskánál? Dehát az Isten jó, a király szelíd, hiszen ni, milyen ájtatosan imádkozik a falon a rá-mába szoritott képen. Összetett kézzel, lehajtott kopasz fejje! S a boldog nyomdász még föléje is írta: „Imádkozik a király“ — mintha azt nem látná még a vak is.

Hosszas okoskodás után végre abban egyezett meg a gyerekeivel, hogy biztosan szerencsétlen a ház, amiben már tiz éve laktak. Megszállta a rossz, mert valamelyik éjjel is álmában egy nagy sörgödrot látott kiásva, a szoba közepén. Nosza, gyorsan elköltözni innen, hogy minél hamarabb legyen vége a háborúnak és jöjjön haza a kedves ura. És költöztek, szinte minden hónapban más-máshova, mert csak nem akart vége lenni. Mikor bele fáradt a sok hurcolkodásba, hatásosabb katonaszabadító és békehhozó módszereket fedezett fel. Rejtélyes arccal számítani kezdte az ura alsónadrágjait különböző jósmókhöz. Éjjelkor pedig szembeállított két tükröt és addig akarta igazítani őket, amíg csak kilencszer nem tükrözi vissza egyik a másikat. Abban a kilencedik-

ben aztán megkell jelenjen élve vagy halva az ura. Boszankodott, megsapkázta a körülötte tolongó kölyköket, akik szintén látni akartak, de az asztal lökdösésével lehetetlenné tették a kilencedik tükörkép kialakulását. De miután magányosan se sikerült a művelet, mérgesen kiáltott fel:

— Ha térdig járom is a lábomat, akkor is kibabrálok én ezzel a pirosszemű háborúval...

Járt is makacsul. A kenyérjegy egynegyedét, a cukor felét, a fajegy egyrészét a csodatevő asszonyoknak hordta. De hordták mások is. Egész jós-ipar keletkezett a városban. A bakkancsszállítók, a kereszt-szállítók és a munició szállítók mellett ők szállították a reményt.

És tényleg, egy téli nap, úgy tizenhat karácsonya körül, mikor már lóhust se lehetett kapni, sem sorban, sem sor nélkül, Lázárné két-napos faluzás után felfedezte az igazi csodát. Félig megfagyva, de ki-mondhatatlan boldogan, ezzel toppant be, a kiéhezett, szekrényt tüzelő gyermekek közé:

— Árvácskáim, kilenc hét mulva itthon lesz apátok. Haza hozatom még a pokolból is, ne féljete!

A gyermekek, kivéve a legnagyobbat, Tamást, ujongva ugráltak körül a bátor anyjukat és Tamásra támadtak, miért nem örvend ő is velük?

— Azért, mert a halál erősebb édesanyámnál is — felelte csendesen.

— De nem halt meg, te gyászvitéz.

— Akkor a tábori csendőr nem engedi...

— Fűtyülünk rájuk — kiáltotta Lázárné — fűtyülünk az egész háborúra. — És titokzatos képpel beriglizte az ajtót, csendre intette a gyermekeket s azok feszült várakozása közben, óvatosan kipakolózott az eddig gondosan letakart szatyorból, és egy kis piros szemű, fekete kakast emelt ki az aljából. — Ez az, — mondta megilletődve. — Ez a kicsi kakas hozza haza apátokat, de senkinek ne szóljatok!...

Ordítózó ujongással rohanták meg a kioldott lábu, sántikáló, délcég kis kakast és simogatni akarták, de a piros szemű vitéz a kezük felé vágott görbe csőrével. Megdöbbenve és tisztelettel húzódtak vissza tőle, ráeszméltek, hogy egy olyan nagy szerepre hivatott madárral nem lehet csak úgy komázni. Hiszen ha jól meggondolják, hatalmasabb még a Jóistennél is, akit hiába kértek, hogy hozza vissza az édesapjukat. Többet tud a Vöröskeresztnél, aki nem bír választ adni: hova lett az ő szegény Lázárjuk. Nagy megrökönyödésükre viszont Tamás fitymálólag nézett a kis kakasra és vakmerően azt mondta:

— Tűrhető paprikás lenne belőle, mert a szegény embernek csak az biztos, amit megeszik.

Lázárné, azonban nyomban lehúzott neki egy súlyos pofont.

— Nesze te nagybélű, hát képes volnál a bendődbe rakni, felfalni az apád szerencsésjét? Te, az embernek nemcsak hasa van, hanem szíve is. Hát nem sajnálsz, hát nem várod, hogy haza jöjjön?

A fiu égő arcára szoritotta tenyerét és dacosan visszafeleselt:

— A gyufagyárban még a szerbek is azt mondják, hogy a lánckereskedőket kell nélkülözni a tengernek és akkor mindenkül haza jöhet a frontokról.

— Csakhogy itt nincs tenger!... — kotyogott közbe diadalmasan Ferenc, a tizenegy éves öcskös.

Erre már Tamás se tudott mit mondani, csak gyűlölködve nézte a hetyke, otthoniasan csipegető kis kakast, akinek hosszú spángát kötöttek az egyik lábára, aminek viszont a másik végét a kemence lábára

hurkolták, nehogy megszökjön az ajtónyitogatások alkalmával a rája váró nagy feladat elől. Egyébként mérges kurrogatásokkal vagdalta csőrével Lázárné gondos cipőjén a fényes gombokat.

Másnap aztán Tamás, fájó szívvel egy tarisznyában, az anyja parancsára elszállította a piros szemű kis kakast a Kéltvízközé egy nagyfogú, törpe öreg asszonyhoz. Édesanyja homályos értelmű magyarázatai után megfogadta, hogy a kakast csak a bal hóna alatt viszi és soha nem fordul hátra, mert akkor elmegy a fekete kakas ereje. Ezt a nagyfogú vén asszony határozott utasítására kellett így csinálni, valamint azt is ő irta elő, hogy a kakas fekete és piros szemű legyen. Tamás szerepe sem volt véletlen, mert a vénasszony szerint csak az elsőszülött gyermek ártatlan segítsége alkalmas a kis kakas bűvös feladatának sikeres megoldásához.

Ezt mind elmagyarázta neki Lázárné és így meglehetősen beijedve érkezett meg az öreg asszonyhoz, a sétatér végére. Alacsony, horpadt mennyezetű szobában lakott. A mestengerendák közé szentelt cícusok voltak dugva. Falba ütött szegekről különböző nagyságú olvasó füzérek lógtak le. Köröskörül, a falak zsufolva voltak szent képekkel. Kicsikkel, nagyokkal, általában a roskatag ház, az elnyomott kerítés, a megdőlt fás kamara, mind-mind, mintha éppen térdre akarnának roskadni. A magasra vetett ágyon két fekete macska kukra tartott farokkal sétált, mint két mozgó kemence a füst csövel.

Tamás szinte didergett a félelemtől. Nehéz és homályos álmok jutottak eszébe, amiket az édesanyja mesélt. Várta, hogy milyen hajmeresztő segítséget kell nyújtania a kis kakasnak? Mindenféle zöld dolgokat képzelt össze-vissza. De Rebi néni egyelőre csak azt kívánta tőle, hogy estig fűrészljen fel annyi hasáb fát, amennyit csak bír.

Egész vasárnapját agyon birkózta egy akaratos, makacsul szoruló, buta fűrészszel. Este aztán a vénasszony szigorúan a kezébe nyomott egy halott katona kabátjából kihalott szürke posztódarabot, hogy az apja zsebkendőjébe csavarva dobják a tűzbe. Másnapra is magához rendelte. De csak este munka után mehetett hozzá. Ekkor fel kellett hasítania és elrakni a tegnap fűrészelt fát, végül hozatott vele két veder vizet.

Ez ellen lázadozni kezdett. Miért nem teszi már oda segíteni a kis kakasnak, s hova lett az, miért nem látja sehol? De az öreg asszony ráírta, hogy ne kérdezzen, ne akarjon tudni semmit, ha élettben akarja viszont látni az apját és csinálja, amit parancsol, mert mindennek meg van a maga szent oka. És főképpen senkinek még a gyóntató papnak se merjen beszélni arról, ami itt történik.

Hallgatott. Milt is tehetne egyebet? — gondolta, ha nincs itt tenger, csak a befagyott Szamos, s annak ugyan hiába kergetik neki a lánckereskedőket. Már pedig éppen ideje volna, hogy haza kerüljön az öreg. A gyufagyárba járó fiuk példáján ő is így nevezte magában az apját, jól lehet az csak harminckét éves, ha él még.

Egész héten, minden este dolgozott tehát az öreg asszonynak. Vízet hordott, surolt, kihányta az uccára a havat. Hazatérőben pedig, hol egy szem paszulyt, hol egy darab tömjémet vitt haza, amelyeket mind a tűz emésztett meg...

Vasárnapra a fa kifogyott és újra fűrészelni kellett. Hát amint dolgozott a faskamrában, egyszercsak viszontulátta a fekete kis kakast. A polcon egy lábas hideg vízben uszott, fürdéshez illően szép tisztára kopasztva. Piros szemében pedig élettelen méltatlankodás borongott.

Ez a látvány megint lázítani kezdte, de nem mert szólani. Csak gyomrában mordultak fel a paprikásról álmodozó belső lények, akik undorod-

tak már a csirizes zablisztból főtt kenyerektől. De nem sok ideje maradt békebeli lakomákon tünődni, mert Rebi néni a szent szobába szólitotta és valami rövid szeget mutatott neki, amit papirba csavart és betétette a nagykabátja zsebébe...

— Többet nem kell, hogy gyere — mondotta. — Ezt a szeget beveríték állól az asztal lapjában, amma a felire, ahol édesapád szokott ebédelni. Anyád minden találásnál tegyen föléje tányért, kanalat és öntsön neki is levest. Mikor valamennyien végeztetek az evéssel, érted, ne hamarabb, akkor egyétek meg közösen az apádnak tálalt holmit. Ha el nem veszited a szeget és mindent pontosan betartotok, akkor mához kilenc hétre, pont délben láthatatlanul beállít apátok, megeszi az ételt és ettől láthatóvá lesz... Na most hozz fiam két veder vizet, de vedd le a nagykabátod és aztán segítsen meg a Szűz Mária titeket...

Levetette a kabátot és hozott vizet, aztán rohant haza, alig ügyelve arra, amit az öreg asszony többször is utána kiáltott. „A szeget el ne veszítsd!” A Szamos jegére futott és fatalpú cipőjével boldogan akkorákat csicsónkázott, hogy azt hitte, rögtön az égbe csúszik. Néhányszor még jól oda is verte magát s az égen kiröhögte a hideg pofájú téli nap. Bánta is ő. Mikor kibabráltak a háborúval és ő is leszerelhet, kiállhat a kenyérkereső sorból. Reggel tovább lehet majd aludni megint, mint az öreg fiainak. És mindezt az a nyápic kicsi kakas, na és ez a kicsi szeg csinálja. A zsebébe nyúlt, hogy megcsodálja, de a szeget nem találta. A szeg nem volt sehol.

Lefel rohant a jégen, didergő ujjával matatott a jégpor között. Szárguldott vissza az uton, amerről jött, aztán megnézett minden centiméter helyet a földön. Megint vissza a jégre... Nincs és nincs. A napot fel kellene támasztani valami rúddal, mielőtt lecsúszna az égről, mert a sötétség, jaj a sötétség elnyeli a reményt is. De a nap könyörtelenül vigyorogva megszökött a gyalú havasok mögé. A hold meg összeszövetkezett a tábori csendőrökkel és valahol a messzi frontok fölött maradt világitani, hogy ne szökhessenek meg a harcosok, hogy emitt meg ne találhassa meg a harcos szabaditót. Bögve ment vissza az öreg asszonyhoz, hogy adjon más szeget. Még az udvarra sem engedte be. Más szegnek nincs hatása, mondotta ridegen, mert ezzel csak egyszer lehet próbálkozni. Még csak egy újabb fekete kakas se birna holt biztosan segíteni és sürgetően küldte, menjen, ne sirjon ott.

Csak késő éjjel mert hazamenni a borzasztó hírrel. Mikor a frontra ment az apjuk, nem jajveszékáltak úgy, mint most. Az édesanyja meg a kimerülésig pofozta és félőrülten egyre ezt kiáltozta:

— Apagyilkos, megölted az apádat. Menj, menj a szemem elől, a szeg nélkül ne gyere haza... menj... menj...

Az állomáson aludt a hortyogó katonák közt a váróteremben. Reggel újra kereste a szeget. Napok múlva is az öreg asszony háza körül ólálkodott esténként. Magához hasonló fiukat és lánykákat látott kibejárni hozzá. Egyszer aztán egy lányt látott sirva futkosni, földre hajló fejjel s a fagyos porban matatni. Nagyot gondolt erre. Megszólitotta a leányt:

— A szeget keresed?

— Honnan tudod? — kérdezte elámulva a lány.

— Te is vágtaal neki fát?

— Igen — tátotta el a száját még inkább a leány.

— Fekete kakast is hoztal? — sürgette Tamás.

— Nem, én sárgát hoztam, — és megint elpityeredett. — A szeget betette a kabátomba és küldött vizért... Aztán felvettem a kabátomat

és szépen elindultam haza... Kint azután a szeg nem volt sehol...

Egy hét alatt még két síró fiut látott így keresgélni a szent ház közelében. Édesanyjának elmesélte és annak a gyanújának adott kifejezést, hogy az öreg asszony elloppja a szegget, azalatt, míg vizért járnak....

— Azt a szent asszonyt mered így rágalmazni? Hazug, — torkolta le Lázárné. — Boldogtalanná tetted az életünket, a karácsonyunkat. Nem bírlak nézni, te hanyag kölyök.

Tamásnak a kölyök fájt a legjobban. Gyilkos is, hazug is, jó, de nem kölyök, ő kenyérkereső! De még ezt is vállalná, csak ne sirna-sóhajtozna anyja éjjelenként. Karácsony szombatján aztán munka közben kisütötte, hogy valami ajándékkal tisztára mossa magát. Tudja a kölyök, hogy kell megvigasztalni a síró nagyokat, az okosakat. A ládakészítőktől kért egy szeg és a nagykabát zsebében a varrás közé szurta. Elste pedig otthon a lámpa mellett jó feltünőem, hogy testvérei is lássák, kifordította a zsebet, mintha meg akarná varrni és felkiáltott:

— Né ez meg miféle keménység?

— Egy szeg... — ordította a Feri öcskös és az egy szegből hamarosan „a szeg“ lett. Az elveszettnek hitt szeg. Gyorsan be a fejszét és még gyorsabban kip-kop-kop be alól az asztal lapjába. Elfelejtették az elmaradt karácsonyfát, minek az, mikor kilenc hét múlva lesz nekik az igazi karácsony.

Ezerkilencszáztizenhét lett, január és február. Lázárné szinte megőrült a várakozástól. Az esedékes napra kitakarította a lakást, a gyerekeket átzavarta a szomszédba, azalatt megfürdött a teknőben, mintha mennyegzőre készülne. A lóhust már hajnalban föltette főni, hogy ne legyen rágós, mert Lázár nem szereti. Végre megglódtak a déli harangok és valamennyien izgatottan lesték az apjuk részére kitálat levest... Bizony nem fogyott az, a kanál meg se moccant. Didergett a lóhus a kihült lében. Sápadt a Lázárné arca, egyre sápadt. Tamás lesütötte a szemét, hogy ne lássa a nagy búvárt. Nagysokára átnyúlt az asztal felett az édesanyja cserlűgtől kimart keze, reszketve felemelte az apja tányérját és visszalöccsintette a fazékba. Sóhajtott egy nagyot, őket meg küldte a szomszédba, de egyik sem mozdult, tudták sirni akar... Tamás megnyalta a szája szélit és éppen mondani készült valamit, mikor kiabálva futott végig az udvaron az egyik szomszédasszony.

— Lázárné... Lázárné lelkem... jöjjön gyorsan, de nagyon gyorsan!

Lázárné szinte az ablakon rontott ki, nyomában az egész család.

— Lázárné lelkem... rendkívüli kiadás... Szentpéterváron a muszkák kikiáltották a... a békét és menekülnek a láncosok...

— Ugy-e mondtam, hogy a láncosok... — kiáltotta Tamás, de az öccse közbe vágott:

— Könnyű a muszkáknak, ott van tenger...

A bölcelet és a mindennapok: „Valljuk be, hogy napjainkban a filozófia bizony édeskevés befolyással bír az eseményekre. A középszerű ember sose gondol a filozófiára, ignorálja a bölceletet, amelyből nem hatol el hozzá más csak távoli hangok zavaros moraja. E tény főoka egészen nyilvánvaló: a legtöbb bölceleti szöveg nehéz és homályos. Sok modern gondolkodó olyan nyelven ír, amelyet más nem ért. Az átlagember dilemma előtt áll, hogy vagy megtanulja ezt a nyelvet, vagy pedig felmenti magát az alól, hogy a filozófiával foglalkozék. Csoda-e, ha a többség ez utóbbit választja? Ha a bölcelők számítanak rá, hogy figyeljenek szavukra, legelőbb is abba kell beletörödniük, hogy a nagyközönség is megértse írásaikat“. (Lord Samuel: a párizsi bölceleti kongresszuson.)

A DOLGOZÓ NŐ MAGYARORSZÁGON

Írta: MÁNDY TERÉZ

Egy francia lap, *La politique Nouvelle*, a magyar nővel foglalkozva a következőket írja: „A magyar asszony eredeti és színes. Szereti az életet, szorgalmas, komoly és művelt. De ugyanakkor bámulatos érzéssel öltözködik, annak ellenére, hogy másrésztől — különösen vidéken — még mindig konzervatív, a divattal, és modernséggel ellenkező szokások kötik még és nagyanyái módjára él.“

Megkíséreljük, hogy ezzel a mitsemmondó képpel szemben felvázoljuk a magyar nő helyzetét, amennyire már a hézagok adatok alapján lehetséges és amennyiben a nőkérdést elszigetelhetjük a magyar problémák rengetegében.

Ma, amikor a hivatalos statisztika szerint csak Budapesten 180.000 kenyérkereső nő él — Magyarországon mint számos európai országban általában még mindig sokat vitatott kérdés, hogy a nő dolgozzék-e vagy maradjon meg a maga „természetes“ hivatása mellett. Ezirányú ankétek, vitacikkök, körkérdések napirenden. Mintha bizony a kettő kizárná egymást; mintha nem éppen a dolgozó, de a maga természetes hivatását is betöltő nőember volna kialakulóban. A hivatalos vélemény Magyarországon is közel áll a német *Kirche-Küche-Kindert* elméletéhez. A nők korlátozott választójoga, közéleti szereplésük megakadályozása, kizorításuk az ugynevezett férfiszakmákból, a férjezett nők elbocsátása, stb. megannyi bizonyíték a felfogás mellett. De míg Németországon éppen mostanában adták ki a rendeletet, mely szerint a törvénytelen gyermek anyja az „asszony“ címet használhatja és hivatalos viszonylatban is asszonynak tekintendő, Magyarországon a törvénytelen anya még mindig megvetés tárgya. Viszont évenként megrendezik Szent Istvánkor az anyák napját, amikor a legtöbbgyerekes anya kitüntetésben részesül. Ez már olasz minta szerint történik, amint az olaszbarátság irásiban is követi az olasz fasizmus politikáját. Olasz gyermekvédelmi kiállítás nyílt például Budapesten, melynek megnyitásával kapcsolatban *Silone Fabbri* — az olasz anya- és csecsemővédő intézmények elnöke — *A fasizmus és a faj védelme* címen tartott előadást.

Amint a legtermékenyebb anyát, a legjobb háziasszonyt is kitüntetik évenként. Másrészt viszont, a fokozódó munkanélküliség, a bércsökkenések és a növekvő drágaság következtében a férfiak nagy hányada a létminimum felét se keresi meg, s ezért a nő kenyérkereső munkája szükséges! (1920-30-ig például csak Budapesten 26.938-al szaporodott a kereső nők száma). Ugyanakkor a háború után férfihány következtében (100 férfire 107 nő jut a fővárosban) mintegy 75.000 nő akarva se keresheti egzisztenciáját a házasságban. De a nők egyébként se tekinthetik életcéljuknak az egyszobás paradicsomokban, a tömeglakásokban vagy szükséglakásokban való meghúzódást a munkanélküli férfi oldalán. Mégis ilyen hangokat hallat még mindig a sajtó: „Az élet többé-kevésbé verekedés, de az asszonynak nem kell verekednie. Elég, ha szívvel-lélekkel kopjartartója és párja tud lenni az urának.“ (*Ujság: Révbejutás*).

A magyarországi dolgozó nők helyzetéről sajnos kevés adat áll rendelkezésünkre. Elhanvagolt, elhallgatott kérdés ez. Érdeklődésünkre megtudtuk, hogy 1930-ban a legutóbbi népszámlálás alkalmából jelent meg az utolsó statisztika. Nagyrészt ezeket az adatokat dolgozza fel

a nemrégiben megjelent: *A női munkaerők alakulása a székesfővárosban* című könyv. De a vidék dolgozó nőinek helyzete szinte feldolgozatlan terület még. A szakszervezeti statisztika, mely szerint 1935-ben 17.345 volt a nőtagok száma, csak a nődolgozók kis hányadáról ad képet. A nők szervezetlenségének oka egyrészt az alacsony munkabérek, másrészt az a felfogás, mely a nő kenyérkereső munkáját átmeneti állapotnak tekinti. Jellemző például, hogy a békési alispán a következő indokolással tagadta meg az egyik textilmunkásérdekszervezet helyi csoportjának működési engedélyét: „Beszertett információink alapján vezetett fiókegyesület megalakítására nincs szükség. Értesülésünk szerint a munkások zömét női munkások teszik, akik ezt a munkát mellékfoglalkozásként üzik. Leginkább leányok, akik férjhezmenésükig, míg a családi élet őket le nem köti, textilipari munkásnők“. — Az Alföldön nem ritkák a 6-8 filléres textilgyári órabérek. De ennél súlyosabb munkabérről is hallottunk. A matyó asszonyok, akik a világhíres matyó kézimunkát készítik, óránként 2 fillért kapnak munkájukért. A háziipar ugyanis teljesen védelem nélküli, illetve, csak a háziipari munkát készítőket, mert a munkáltatókat védi a háziipari kiviteli intézet.

A nők munkavédelme általában hiányos s így a már érvényben lévő rendelkezéseket se tartják be. A higiéniai állapotok, a gyárak védelmi berendezése és ellenőrzése terén számos a visszaélés. Az 1934. évi iparfelügyelői jelentés, — mely még nem jelent meg — állítólag nagytömegű (főként nőket ért) balesetekről számol be. Magyarországon ugyanis most folyik az üzemek racionalizálása. A minimális munkabér megállapítása és a 48 órás munkahét bevezetése is évek óta napirenden, de hát ebben lassúbb a tempó. Egyelőre még nem ritkaság a 14-16 óras munkaidő. S a nők szinte örömmel vállalják a túlórákat és vállalják az u. n. „durchmarsch“ munka gyötrelmét, hogy valamivel felnöveljék alacsony munkabéreiket.

A legkiterjedtebb női szakma, a textilipar (a munkásság 80%-a nő). Milyenek a bérei? Információink alapján a szakmunkásnő órábéra 24-36 fillér, ami, mondjuk heti 60 munkaóra mellett 18 pengő, ezt azonban a különböző levonások, bírságok, s a betegségi, rokkantsági és öregségi járadékok is csökkentik. A segéd- és kezdőmunkát végzők rétege 16-30 filléres órabérrel dolgozik.

A másik nagy női iparban, a ruhaiparban ez év elején léptették életbe a minimális munkabéreket. Ez a konfekció-iparban 15-96, a rendelésre dolgozó szabó-iparban: 15-75 fillér. Mindkettőnél három csoportba osztották a béreket, amin felül persze bőven történhetnek visszaélések.

A legrosszabbak a kereseti viszonyok a téglagyári és malommunkásnők között, ahol hivatalos statisztika szerint a havi összkereset 32-36 pengő. Vegyük ehhez, hogy ezek az iparok amugy is bizonyos fókig szezoniparok és az itt alkalmazott munkásnők jelentékeny része alkalmazás nélkül áll az év egy részében.

A mezőgazdasági munkásnők helyzete is rendezetlen, munkabéruik súlyos. Még divik a természetbeni fizetés. A markot szedő munkásnő pl. 2-3 mázsa búzát, a kukoricát törő 1/6-ot kap. Az átlagnapszám az Alföldön 90, a Tiszavidéken 60 fillér. A mezőgazdasági szezonmunka ideje kb. 100 munkanap. Ezért nem ritka jelenség, hogy pl. a terhes nő a 9. hónapban is dolgozik.

Egymásután jelennek meg mostanában a szociográfiák, melyek egy-egy vidéket mutatnak be, szociálpolitikai, népegészségügyi és kulturális visszamaradottságában. Viszont elég betekintenünk bárhol, akár Pest környékén is, egy padlózatlan, áporodott szagú, dohoslevegőjű falusi szo-

bába, ahol együtt hemzsegnek a gyerekek és a háziállatok. Elég ha megkóstoljuk a kút vizét, ha meghallgatjuk, hogy reggelire kenyeret, ebédre kenyeret és szalonnát vagy hagymát, vacsorára levest vagy főtt tésztát vagy paprikás krumplicsizmet a legtöbb helyen, s már teljes a képünk arról, hogy mit jelent a magyar falu.

Milyen a tisztviselők helyzete? (Budapesten 36 és félszáz ezer tisztviselő él). Nézzük először a szakma „kiváltságos” rétegét, az állami és városi tisztviselőket. Ezekhez az állásokhoz kell a legnagyobb protekció s persze — fajtisztaság! A nők nagyrészt azonban még akkor sem véglegesítik, ha rendelkeznek a kellő feltételekkel. A díjnoki munkakörben fizetésük 83 pengő havonta és 25 pengő lakáspénz. Az államnál és városnál a nők által elérhető legmagasabb fizetési osztály, az V. 170-250 pengő fizetéssel. Végleges tisztviselők közül csak 8 olyan akad, akinek havi 340 pengő a javadalmazása.

A pénzügyek körében is a protekciórendszer járja, sőt ujabban a fajtisztaság iránti törekvés is érvényesül. A kezdőfizetés itt 135 pengő, ami 10 év alatt 225 pengőre emelkedhet. A legrosszabb a javadalmazás a magáncégeknél. Hivatalos statisztika szerint — átlag — 35-135 pengő. Akadnak viszont 15-50 pengős fizetések is. Csekély bérüknek köszönhetőek a nők, hogy a leépítések idején inkább maradhatnak meg állásukban, mint a férfiak. 1929 óta a budapesti magánvállalatok női munkaerőiket 7,2 százalékkal csökkentették; a férfiakat ennél sokkal nagyobb arányban bocsájtották el.

A férfi- és női-munkabérek közötti különbség minden szakmában mutatkozik. A legkisebb női munkabér pl. a már említett női konfekciónál 15, a legkisebb férfimunkabér 30 fillér. A kereskedelmi alkalmazottak körében hivatalos statisztika szerint a nő átlagos évi bére 1500, a férfié 2390 pengő. (Ezt a számot inkább a bérkülönbség jellemzésére közzöltük). A női átlagbér eszerint havonként 125 pengő volna, mi viszont tapasztaltuk, hogy pl. az áruházakban dolgozó nők havi keresete 40 pengő. Ezért a 40 pengőért természetesen kifogástalanul kell öltözködni is. Az áruházi eladónőket így rákényszerítik a „mellékkeresetre”, mint a manikűrös lányokat is, akiknek heti átlagbére 8 pengő. Ugyanígy a szálloda-, vendégő- és kávéipar alkalmazottait és a kisszínésznőket, akiknek csekély fellépési díjába már előre bekalkulálják a „mellékkeresetet.” Ha ehhez hozzávesszük még a munkanélkül kallódó nők tömegét, akkor nem csodálkozhatunk, hogy a nyilvántartott csekélyszámú prostituált mellett esténként hemzseg a Kőrút, a mellékutcák és a külváros a már 50 fillérért, 1 pengőért is kínálkozó nőktől.

A háztartási alkalmazottak még ma is szinte rabszolgamódról szolgálnak munkaadóikat. Már 10 pengőért is elszegődnek és dolgoznak kora reggeltől késő estig. Nálunk még mindig divik a „cseléd” letegezése, szidalmazása, bántalmazása, rosszabb étkeztetése, a fürdőszobahasználat megvonása stb. Ebben a szakmában is, mint minden szakmában és rétegben az élet minden területén, mindinkább tudatosodnak a nők. A folyamat természetesen lassú. A gazdasági-, politikai- és lelki-béklyók alól nehezen szabadulnak. A nők nagyrésze a keresztény nemzeti alapon áll. A Németországból importált horogkeresztes agitáció is lelkes követőkre talál a nők körében. Így joggal merühet fel az a kérdés, vajjon nem a jobboldalnak van-e igaza, mely a választójogra éretlennek vagy azoknak, akik konzervatívnak minősítik és a haladást féltik a nőktől.

„Mi keményen ellene mondunk ennek a vádnak” — mondta *Kéthly Anna* az idejé országos nőértekezletén. „A dolgozó nő, az élet keserves iskolájában érett munkásasszony valóban nem fut könnyelmű kalandok

után, de minden ésszerű, családját védő, hozzátartozói sorsát magasabbra lendítő mozgalom leghűségesebb és legállhatatosabb harcosa. A politikai jogosultság a dolgozó asszony kezében azt a célt szolgálja, hogy anyai kötelességeit magasabb és szélesebb munkaterületen is betölthesse...”

A szervezett munkásnők természetesen békepártiak. A nők általában őszintén vagy kevésbé őszintén, de háborúellenesek. Hisz' még a most elhunyt *Tormay Cecília*, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének elnöke is a nemzetek közötti egyetértés gondolatát és a békét propagálta a *Szellemi Együtműködés* bizottságában.

Melczer Lilla, egységspárti képviselő is leszereléspárti: „Igaz, mi fegyvert nem fogunk” — írja egyik hozzászólásában — „de a legfájóbb, szívet összetörő áldozatot mi nők hozzuk a háborúban. Mi a hazafiasságot nem tévesztjük össze a militarizmussal s tudjuk, hogy vannak a hadviselésnél fontosabb hazafias kötelességek...”

A Feministák Egyesülete, mely egyuttal a Nők Nemzetközi Békeli-gájának magyarországi osztálya, időnként aláírásokat gyűjt, Genf-be küldendő tiltakozásokat ez ellen vagy az ellen — másrészt előadásokkal, ankétekkel igyekszik a béke ügyét szolgálni, kétségtelenül sok jóakarattal és becsülettel szándékkal.

AZ ÍRÓ — MESTERSÉGÉRŐL

Írta: REMENYIK ZSIGMOND

Önálló fejezet szerző legközelebb megjelenő *Téli gondok* című vázlatkötönyvéből.

Soha szégyenletesebbnek nem tartottam mesterségemet, mint e gonosz időkben. Mondhatnám, pirulás nélkül nem is vagyok képes talán folytatni tovább az írást, oda vagyok a csodálkozástól, amint szemlélem magabiztos társaimat, kétely nélküli barátaimat, a mesterség e többi megszállottjait, e mestereket, tanítványokat és műkedvelőket, akik írásból tengetik sovány életüket. Soha nagyobb kétely nem vájt barlangokat belém, mint ezen időkben éppen az a kérdés, mit ér az írás, mit ér a küzdelem, az elvonultság és a spekuláció. Ha kint járunk, — gondolom, — mi írók a téli tájon, látjuk a rideg természet gonosz játékait, ha elvetődünk tyúkólnagyságú vermek felé, ahol emberek húzódnak meg kétségbeesett reménytelenséggel, kevés kivétellel megkap bennünket a „téma”, derék és kötelességtudó hivatalnokok módjára a látottak nyomán hazatérünk és meleg kályha mellé húzva ócska sámedlinkat, jó vagy rossz képességeink szerint feldolgozzuk a látottakat. Végig Európa millió lakásának tizezeiben láthatod papirosaik fölé hajolva magukat íróknak nevező ostobák tizezeit, redakciókban, kávéházakban, magánlakásokban, dolgozószobákban, könyvtárakban, élhetetlen had, szégyentelen társaság, bibelődve sillány firkálmányaikon. Magam sem vagyok kivétel, sokszor érzem, hogy nagyon is e rongy társaságba tartozom. Észrevétlenül is gyakran rajtakapom magam, amint feljegyzéseket készítek vagy elraktározok, jobban megnézek egy embert vagy egy állatot, létem egész értelmét e játékos és gyatra hiábavalóságra koncentrálna, amit írásnak és művészetnek nevezünk. Könyveim közé húzódnva, mint annyian, „elmerengek” a múlton vagy a jövőn, megtör-

ténik, másokhoz hasonlóan, hogy megkapnak olvasmányaim során egyes sorok, jobb esetben oldalak. Mint a megszállottak, valami elvonatkozott világban, mint valami égő színház nézőterén, ahol örült színészek játszanak egy tébolyodott darabot a dobogón, csak a hangsúlyt figyeljük odaadón, a diszletek képtelenségét, a szöveg selejtes voltát olykor, a színészek összjátékát vagy a világitás és a dimenziók kezdetlegességét, olykor közbeszólva jóakaratólag vagy utálattal kommentálva e reális álmovió eseményeit. Ez a legtöbb, amit teszünk, egymás mellé róva hiábavaló betűinket, spekulálva a helyes szórenden, a szavak varázslatos tégelyében csodatévő piruláinkat kavargatva, amidőn fejük fölött ég ez a világ. Rimeket keresünk, amidőn ezeket koncolnak fel e pillanatban is, amidőn e sorokat írom, ujszerű szempontok után kutatunk, amidőn méltatlan körülmények között él mellettünk, alattunk, fölöttünk jó pár százmillió ember. Hogy utálat nélkül folytathatjuk ominózus mesterségünket, bérért vagy önfeláldozásból, megszállottságból vagy a rutinizott hamiskártyás gyakorlatával, kényszerből vagy ajánlkozásból, az a tény csak azzal magyarázható, hogy sillány anyagból gyurottak vagyunk. Ostobák és hiúk, ingyenélők és dologkerülők, gyávák és ravaszdiak, akik talán nem is ébredtünk még elemi erővel ostobaságunk és szájalomraméltó gyámoltalanságunk fellebbezhetetlen tudatára. Vagy ha tudatára is ébredtünk már, ravasz önhitteggel és fenkölt redőkbe burkolózva azon fáradozunk, hogy elkábitva mézesmázos szavakkal a hitüktől még el nem tántorítottakat, igyekezzünk elhíttetni velük, hogy mi körülöttünk forog ez a világ és mi vagyunk hivatottak rá, hogy bölcs és gondos szavainkkal jobb irányba tereljük emelkedett zsolozsmáinkkal a fékezhetetlenek tömegeit.

Égő színház nézőterén ülünk, — mi írók — gondterhes és homlok-ráncoló aggodalommal figyelve a színpadon egy bornirt darab sikerén fáradozó örült aktorokat, ez a kép él bennem, ha helyzetünkre gondolok. Égő színház, hülye darab és örült szereplők! Legjobbaink is legtöbb, amit tesznek vagy tehetnek, nem több, mint okos szavakkal kommentálják a színpadon lejátszódó eseményeket, bölcs szavakkal igyekezve áthidalni az értelmetlen irt, ami egyes események között tátong. Hidegvérű és belátó had, spekuláns sereg, ó szájalomraméltó és a méltó élet alól felmentést biztosító hivatottság! Soha sem voltak kételyeim, de e pillanatokban világosan látom, mennyivel többet ér megtalpalni egy cipőt, mint írni egy könnyfakasztó novellát. Látom, e hófedte táj világosságánál, hogy mennyivel többet ér kiásni a földből egy köbméter szenet, mint összeállítani egy csilingelő versikét. Megmivelni egy hold számtót, megfejni egy tehenet, utat építeni két sötét és járatlan ösvényen megközelíthető falu közé, mennyivel többet ér, mennyivel jobban szükségét látja az egyetemes emberiség, mint elolvasni egy tökéletlen regényt, megnézni egy léha szindarabot vagy elgyönyörködni egy karatyoló film fényeiben és árnyékaiban. Mélyről jön ez a felismerés, de sohasem emelkedett még bennem ily meggyőző és ily tisztán kiemelkedő magaslatra, mint e pillanatokban. Ha lehetséges ez, magam hivatott szégyenén kívül még arra is hajlamos vagyok, hogy a mesterség tökéletlenségei és alacsonyrendűsége miatt szégyent érezsek az érzéketlenek és a magabiztos, elhivatottságukban soha nem kételkedők helyett.

Ma már tudom és látom, hogy művészet és irodalom joggal sohasem számíthat és hathat meggyőző erővel, ha az író és művész élete nem mindenképpen példátmutató. De példamutató-e a miénk, végig erdőborította Európánk sötét vidékein? Miképpen vesszük magunknak a jogot, hogy nyomoruságról firkáljunk, valami emberi élet tavaszi tájait vázolja a hiszékenyek elé, amidőn erőtlen sorainkat kályha mellé huzott sá-

medlinken rójuk egymás mellé vagy még jobb esetben a csendes kávéház márványasztalán. Van-e jogunk felháborodva fergeteget szórni az erősek ellen, védelmünkbe venni pártolóan kihasználtakat, amidőn felfordulhat tőlünk kinjában a paraszt, vért izzadhat a napszámos, gyújtóbombák pusztíthatnak városokat és műemlékeket, valóban, egy halotti verset, egy szerenádöt a félmillió halott spanyol megér! Kinomban már gulyolódni vagyok kénytelen sorsokon, változatokon, állapotokon, berendezkedéseken, hisz legfelületesebb gunyolódásomban eddig is több volt a kétségbeesés, mint a játékos hajlandóság. Tiltakozó és bátor magatartást sejtető dolgozataink hátterében csendben húzódik meg a gyámoltalanság, akár a bokrok közé vetődött nyul vadászat idején. Akár a neveletlen és tehetetlen gyerekek, csak nyelvet öltöztetünk a megörjített népek megalomániás varázslót felé, bejósolva közeli végpusztulásuk pontos idejét, hogy azután nyugodt lelkiismerettel, mint aki megtette, amit megtehetett, visszavonuljunk álomrejtő alkovjainkba. Folytathatnám botrányos eseményekben oly gazdag gonosz évszakunk ócsárlását tovább, ha nem érezném fellebbezhetetlenül és vigasztalanul, hogy magam is nagyon e szájalomraméltó és emberi megbizását tragikusan félreértő seregbe tartozom. Sokat tehát nem beszélhetek, nyomnak a gondok és emészt a szűgyen. Ami egyetlen megnyugtató, hogy vannak soraink közül kiemelkedők, akikre, mint magasan lebegő példákra, rátekinthetünk.

Mert vannak példák, e világot ha ritkán is, de mégis csak behálózó erdőségeinkben. Vannak példák előttem, heroikus férfiakra, írókra és gondolkodókra, akik felismerve az élet lényegét, hivatottságuk döntő értelmét, a jog, a szabadság és a rend érdekében küzdelembe is képesek állítani emberi és művészi értékeiket. E képességen túl természetesen bátorság dolga is napjainkban a helytállás. Írók, művészek, gondolkodók és tudósok közül bizony sok áthull a rostán, értelmetlen és messzifutó, jött-ment szelektől messzire sodorva. Hol áll meg ez a szélről sodort mag, miféle talajra hull, alig valakit érdekel. Tul jutottunk, már akikre e világ valóban számít, már legalább is azok, akik példátmutatók, akiknek a nép kenyere fontosabb, mint a saját maguk részére elcsent vagy megszolgált kenyér, a stilstörökvéseken, a meseszöveg játékos kinjain túljutottak a példátmutatók, hogy a valóságról számolják be részrehajlatlanul, már azon aspirációikon is, hogy remekműveket alkossanak. Itt a vizsgatétel napja, személyben is helyt kell állni e világ kavargó szemetéből kikapart derék dolgokért. Hiszem is, tudom is, vannak, akik mindezekért helytállanak. Vannak már, akiknek személyében ismét ember vált az íróból, tudunk egyesekről, akik ahelyett, hogy kávéházakban billiárdpartikat szemlélnének vagy hozzájuk hasonló társaikra acsarkodnának, széljárta, esőverte és lucskos víz borította árkokban harcolnak bitangul megtámadott népekért. Csoda történt, de való, hir járja, hogy feltűntek tudósok, akik járják a falvakat, hogy felvilágosítsák és gyógyítsák a parasztot. Tudunk máris egyesekről, akik ahelyett, hogy szerkesztőségekben ácsorognának hónapok alatt kegyelemre számító firkálmányaikkal, csábos mosollyal ajkukon, távoli réteken harcolnak az emberi jogokért az intézményesített himpellérség ellen. Nyilván vannak már olyanok is az írók között, akik vásárra viszik bőrüket a szabadság és az igazság nevében, ahelyett, hogy maguk letargikus dicsőítésének gőzeiben szédelegnének. Bizony, tudunk egyesekről, akik nagyobb fontosságot tulajdonítanak egy alig 10-12 oldalas levél megírásának, mint egy háromkötetes regénynek. A kaland hézagpótló helyét jelek szerint elfoglalta a hivatás és a küldetés. Az emberi magatartás nélkülözhetetlen kellékké vált az írói érték elbírálásánál, szinte hitele-

sítve az alkotási készség színvonalát és fennmaradásra méltó eredményeit.

A többiektől pedig mit is várhat a világ! Azoktól elsősorban, akik a mesterség gyakorlóinak többségét teszik, — így van ez minden mesterségnél — hogy tulnyomó részben kontárok és kapzsiak, kufárok és a hivatást mesterséggé degradálók azok, akik dehonesztálják a hivatottakat. „Meggyőződésem, — mondja *Thomas Mann* egy, azóta híressé vált levelében — hogy a költő, aki ma emberies állásfoglalás dolgában az embernek a politikában felvetett létkérdésére megtagadja a választ s a szellemet az érdeknek elárulja, a szellem terén is elveszett ember. El fog senyedni és pedig nemcsak azért, mert költői mivoltát és tehetségét veszíti el és soha többé semmi valamirevaló alkotás nem telik ki tőle, — hanem még hajdani műve is, melyet bűnének elkövetése előtt teremtett s mely valaha jó volt, megszűnik jó lenni, hogy szemünk láttára váljék porrá“. Soha még eddig senki ilyen tisztán nem fogalmazta meg e különben mindannyiunk szivében élő parancsot és egyben kételkedést, mint *Thomas Mann*, idézett soraiban. Férhet-e szavaihoz kétely, akadnak-e, ha elvétve is, szavában kételkedők? A szellem védelmezőinek sorában — így értem ezt természetesen, — és azok között, akik kapcsolatot tartanak fent a joggal, a szabadsággal és az igazsággal, alig hiszem, hogy akadhatnak. Hisz alig vitás ma már, különösen a mesterség gyarlóságait tudatosan szemlélők és kommentálók soraiban, hogy írói alkotást írói becsületességtől, személyi feddhetetlenségtől, bátor magatartástól és felelősségre képes hajlamosságtól elválaszthatnának. Magam részéről hajlamos vagyok a hitre, amely szerint különben is írók és gondolkodók felelőtlenége nyitotta fel az egyetemes emberiség előtt a poklokat, hogy annak undok szörnyetegei különböző áruházokban vagy leplezetlen valóságukban ránk szabadulhattak.

A kettőt összehasonlítva, a helytállót és a felelősséget magától elhárítót, az eredményben alig lehetnek kételyeink. Mert példák — sajnálatos módon, — itt is lebegnek szemünk előtt. De számíthat-e hitelre, számíthat-e későbbi korban meghallgatásra és végső fokon számíthat-e egyáltalán irtalomra az, aki egy korban, mint éppen a miénk, a ránk szabadult szörnyűségek közepette, szerelemről suttog, füvéket és virágokat idéz és lenge szellőt keverget tökéletlen és cinikus bármixer módjára? Számíthat-e hitelre, ismétlem, aki tanujelét adja tökéletlen érdektelenségének bizonyos félreérthetetlen dallamu parancsok iránt, mint például közjogok, szabadság, ellátás, javaknak igazságos elosztása, hogy ezeket is ismétljem. Nem is kételkedem benne, ha vannak írók között ilyenek, hogy beteljesedik fölöttük a végzet éppannyira, mint az átok és csak átmenetileg áll módjukban, hogy passzivitásukkal és szégyentelen érdektelenségükkel, rongy emberre valló diszkrét hallgatásukkal destruáljanak. Aki elárulta és elárulja az érdeknek a szellemet, és aki a szellem védő szárnyai alatt várja be anyagi igazságtalanságok pusztító viharának elvonulását, miként a hűtlen pénztárkezelő, akárcsak a betétekkel meglógó főpincér, éppugy, mint a vánnyadt lovakat már csak kinjában csapkodó részeg fuvaroskocsis, azáltal, hogy destruál, gyengíti is egyben az emberi közösséggel, a természettel és az állatvilággal fennálló kapcsolatait. Aligha kétséges, hogy züllött vagy romlásnak indult erőinek birtokában képességet mutatna arra, hogy az emberi közösség érdemes egységébe még egyszer beilleszkedhessék. Aki elárulta a szellemet, aki kiszolgálja az anyagi és politikai igazságtalanságokat, számíthat-e rá, hogy munkája e züllött változás következtében hiteltérdemlő marad, sőt mit több, bizonyos vagyok abban is, hogy elmúlt munkája valóban semmivé válik szemünk előtt. Alkotások ke-

retét, értelmét és értékét minden esetben alkotójuk emberi magatartása magyarázza. Milyen különös értelmezést is nyer egy Voltaire, egy Zola, egy Galilei és Bruno aktív szereplése, bátor kiállása és erkölcsi értelemben véve is példamutató magatartása a jog, az igazság, a haladás és a szabadság nevében. A hitel, amit élveznek alkotásaikban, emberi magatartásuk e formájától el nem választható, nem függetleníthető. Hivatkozhatnék Petőfire is.

Bizony, az irodalmi érték és az irodalmi erkölcs viszonya ma már csak a tudatosan félremagyarázók, felelősség elől kitérők vagy végső fokon hivatatlanok és lelkiismeretlenek előtt adhat rosszindulatú és szenvedélyes vitákra okot. A kor, amelyben élünk, nem ismer félreérthető dallamokat, mint ahogy abban is kételkedem, hogy akadhatott kor, amelyben virágokról és pettyescsőrű madarokról zenghettek búbájos dallamokat a szellem hivatott őrei. Ilyen kor, aligha hiszem, hogy valaha is létezhetett. Minden korban éltek gonosz és romboló erők, tébolyodott hatalmak és szemetet, port és förtelmeket kavargató ösztönök, amelyek ellen a szellem emberének kötelesség volt felemelni a szavát. Minden korban szenvedett a nép, igaztalan sorsban éltek a gyámoltalanok, az erőszakosság hijján valók és a kevéssé minden hájjal megkentek, sehasem volt, hogy ne politikai, gazdasági, kulturális tojástáncok színtere lett volna, amőta csak áll, ez a világ. A szellem és az egyetemes emberiség érdekeinek valódi őrei sohasem is mulasztották el felemelni szavukat komuk gonosz indulatai ellen. Szavuk még most is hallható, át évszázadokon, át évezredekben, engesztelhetetlen csökönyösséggel ismételve tiltakozó, leleplező és felvilágosító, rábeszélő és tagadó tételeiket. Vértük még most is hull a sötét egekből vagy bugyog át a szikkadt és fagyott föld repedésein, konok és engesztelhetetlen küzdelmük, amit folytattak a gonoszság és a bárgyúság ellen, ha emberi magatartásra gondolunk, még mindég a legszebb látomásaink.

Napjainkban, amidőn a világ szabadsága és a fejlődés menete különös sulyu veszélyben forog, amidőn a szellem élete, a jog, az igazság és a fejlődés fogalma egyet jelent azzal, hogy Európa népei vállalják-e a függetlenséget és a szabadságot, hogy kell-e nekik a jog és az igazság, az író felelőssége kihangsúlyozandó. Vannak nyilván egyesek, akik azt hiszik, hogy a szellem védelmének több módja is elképzelhető. Egyesek azt hiszik, hogy barlangokba zárva a szellemet e zord kegyetlen időkben, a gonosz viharokat átvészeltetik. Én egy más módját látom annak, hogy ember és vele együtt az ember szelleme megvédhesse szabadságát és épségben tarthassa annak függetlenségét, hogy teljesíthesse egyszóval méltó hivatását. Még pedig azt a módozatot hiszem egyetlennek, hogy harcba szólítja a szellemet. A szellemre valóban áll a ma olyannyira divatos jelszó, hogy harcban, küzdelemben erősödik. Sőt mi több, egyetlen módját rá, hogy életben maradjon és valaha még hatásra és hitre képes legyen, csak e harci készségének gyakorlásában látom. Lehet, hogy lesznek, akik mind ennek ellentmondanak. Ezek vagy rövidlátók vagy ravaszdiak, spekulánsok vagy himpellérek. Felelőtlenek vagy ostobák. Sajnos, ez a valóság és aki még ezen rosszindulatuan vitatkozik is vagy számítva erőink lassu gyengülésére „nem látja ennyire sötétnek a helyzetet“, az vagy félkégyelmű vagy számító ravasz, aki csábító elméletek mögé rejti férfiatlan és embertelen bátortalanságát vagy képességtelenségét, ami egyremegy.

KULTURKRÓNKA

A KILENCEDIK NEMZETKÖZI BÖLCSELETI („DESCARTES“) KONGRESSZUS PÁRIZSBAN *

Soha ennyi filozófus még nem nyüzsgött egy helyen, amióta a világ világ. A kongresszus megnyitójára a Sorbonne nagy amfiteátrumát zsufolásig megtöltötte a közönség, s a záróülésen is résztvett vagy ötszáz ember. Természetesen nem volt mindenki filozófus a teremben, sőt még a magukat bölcselelőknek nevezők közül is csupán igen kevesen érdemlik meg ezt a megjelölést. De nem hagyható szó nélkül a bölcseletnek ez a nagy bemutatóközje, a több, mint negyven nemzet, amelynek nyelvét egy álló héten keresztül hallani lehetett a Sorbonne udvarán, ahol négerrek tolongtak a sárgaturbános indusok, indokinaiak, finom arcélú japánok, délamerikaiak a skandinávok s a Vatikánváros képviselői között. (Romániát két fődélegátus is képviselte.) A záróülésen tizenkilenc nemzet szónokai méltatták a kongresszus jelentőségét. S hozzátesszük, hogy a záróülésen egy nemzetközi filozófiai intézet felállítását határozták el, melynek első kiadványa egy új bölcselettudományi bibliográfia alakjában, már is meg jelent, akkor a legfontosabbat elmondottuk. Viszont ne hallgassuk el, hogy a záróülésen Németország képviselője a köztársasági Spanyolország fődélegátusa mellett ült az emelvényen; amikor azonban ez utóbbi — a polgári X'rau professzor, akit különben pap-tanítványa: páter *Dávid Gárcia* kísért — emelkedett szólásra, valaki közbekiáltott: *assassin!* (gyilkos!). Remélhetően mégsem filozófus volt a közbekiáltó és írjuk a kongresszus becsületére, hogy háromizben, hosszú percekig tartó tapssal ünnepelte a spanyol kiküldöttet, bár ennek filozófiai érdemei ép' oly jelentéktelenek, mint politikai szerepe. Az ünneplés azonban a gondolat szabadságának szólt, amelyért a felszólaló sikraszállt. (Itt jegyezzük meg, hogy a következő kongresszusra hiába tartott számot Itália, s Németország sem kapta meg a legközelebbi lélektani kongresszust, amelynek ezidei ülése közvetlenül a filozófiai összejövétel előtt zajlott le. A legközelebbi kongresszusok helye Groninga, illetőleg Bécs. A spanyol delegátus tiltakozott az ellen, hogy „hadviselő államok“ kapják meg a kongresszusok tisztességét, s a bölcselelők és lélekbuvarok többsége így is határozott).

A rendezés mintaszerű volt, már amennyire ilyen tömegkongresszus megrendezhető. Délelőttönként, egy álló héten át folytak a teljes ülések, délutánonként pedig tíz csoportban, egyenként 5-6 előadó felolvasásán vitatkoztak. Minden teremben az elnök rendelkezésére egyetemi hallgatók jártak körül a teremben, beszédtek a felszólalók nevét feltüntető cédulákat, a neveket a feketetáblára irták, bekérték a felszólalások írásbeli összefoglalását, stb. Ezek a fiatalok néha fel is szólaltak, bátran, fiatalosan, a kellő udvariassággal egy-egy *Bergyjájev* vagy *Manson-Oursel* iránt, akiket különben sem most halottak először. S ami egyenesen a szenzáció erejével hatott: a *Herrmann & Cie.* tudományos kiadó, amelynek vezetője az agilis, ugyancsak kartézianus, neve csengése ellenére mexikói *Freymann*, minden résztvevőnek a kezébe nyomta már a megnyitóján saját kommunikációja különlenyomatait, és tizenkét díszes kötetben a kongresszus valamennyi betérjesztett dolgozatát. Mindezt külön fizetség nélkül! Ilyesmire még nem volt példa a tudományos kong-

resszusok történetében. A kongresszusnak ez az előnye volt azonban egyuttal a kongresszus átka is. Senki sem vette magának azt a fáradtságot, hogy elolvassa a mások dolgozatát, s így „készüljön“ az ülésre. Az előadók unalmasan, szárazon, rossz kiejtéssel írásbeli dolgozatuk felolvasására szorítottak csupán. Mivel pedig egyszerre tíz teremben folyt a gyűlés, csak kevés hozzászólás hangzott el az egyes előadásokhoz, s az sem mindig a legminősítettebbek részéről. Akadt résztvevő, aki a „minden érték mértéke az ember“ tételét Thalesznek tulajdonította, s volt olyan is, aki hosszú felolvasást tartott, holott még jóformán három szemeszter bölcséletet sem hallgatott (amitől még lehetne lángelme, de sajnos, nem ez az eset forgott fenn). Volt olyan professzor is — a Jugoszláviában élő német *Liebert*, pl. — aki az egyes üléseket úgy kezelte, mintha odahaza tartana szemináriumi gyakorlatot.

A kongresszus technikája következtében lehetetlen átfogó képet alkotni a végzett munkáról. Kevesebb sokkal többet jelentett volna. Szorosabban kellett volna körülírni a tárgyakat, és szimpozionformát adni az egésznek; így hiába puffogott el a sok filozófiai puskapor, s a tárgyilagos szemlélő a legteljesebb kaosz benyomását nyerte. De nem a kaoszból születik-e a rend, a kozmosz? Bizvást csatlakozhatunk tehát a német fődelegátus véleményéhez, aki a záróülésen nem áttallotta bevallani, hogy a világ többi országainak filozófusaival való személyes találkozás sokkal nagyobb élményt jelentett számára, mint maguk az előadások. Ez volt általában mindenki benyomása. Nem volt pusztán turisztikai jellege a kongresszusnak, mint ahogy az a Pen-Clubok összejövetelein szokott lenni, de a különböző nagy francia üzemek és szakszervezetek küldöttségei sem vonultak fel a dohogón, mint a kultúra védelmére alakult nemzetközi írószövetség Madridban és Valenciában megkezdett és Párizsban befejezett kongresszusán. Tipikusan polgári, sőt mondhatni kispolgári jellege volt a kongresszusnak. (Hiányoztak Oroszország, Mexikó kiküldöttei.) Ez a jelleg kidomborodott akkor is, amikor az említett közbekiáltásra dermedt csend válaszolt, holott a kongresszus túlnyomó többsége elítélte a közbekiáltást. S ezen a jellegen nem változtatott az sem, hogy egy indiai maharadzsza szamszkrit-idézetekkel teletűzdelt üdvözlő sürgönyét is felolvasták a záróülésen, s a maharadzsza sárgaturbános kiküldöttét megkérték, tolmácsolja a világ bölcséinek hódolatát távolkeleti öfenségének...

A megnyitóülésen — mely elsősorban Descartes emlékének hódolt — résztvett a köztársasági elnök s garde républicaine rezesbandája (!); nagy beszédet mondott *Paul Valéry* („ha egy tanítványom úgy felelne Descartesból, ahogy Valéry beszélt, bizony megbuktatnám!“ — mondta a közönség soraiban egy professzor), *Jean Zay*, a fiatal francia közoktatásügyi miniszter, akinek nevéhez máris olyan fontos reformok fűződnek, és *Lord Samuel*, akit eddig inkább a politika mezejéről ismerünk, de aki egyuttal a brit bölcséleti társaság elnöke is. Az ő beszéde tetszett a legjobban; számos alkalommal szakított meg taps a rendkívüli franciasággal felolvasott beszédet, és még Bergson levele sem részesült ilyen lelkes ünneplésben. A nem tulságosan kartézianus Bergson volt a kongresszus díszelnöke, de betegségére való hivatkozással csak levelet küldött maga helyett, s az elnöki tisztet *Bréhier*, a Sorbonne filozófiatörténésze látta el.

Az ünnepélyes megnyitó után megkezdődött — egy vitákkal terhes hétre elosztva, a vasárnapi munkaszünet teljes felfüggesztése mellett — a háromszázhusz írásban is benyújtott dolgozat felolvasása és megbeszélése. Egyes csoportok a cogito ergo sum-ról vitatkoztak, mások a spiritualista racionalizmus kérdéseit tették szóvá; a bécsi és prágai isko-

lák saját tanaikat védelmezték; a prágai orosz *Jakovenko* intuitivizmus-a megütközött a párizsi orosz *Bergyájev* irracionálisizmusával. Másik csoport a matematika és logika szimbólumait vitatta s több ülés napirendjén a transzcendencia fogalma szerepelt. Az analitikai geometriától eleai Zéno apeironjáig bizony mindenről vitakoztak a filozófusok, túlságba vive Descartes egyes elveit, amikor mindent számtalan apró részre bontottak fel, a szintézis helyett. A vita élt és lobogott, de főleg az egy nyelvűek között. Bizony még a bölcelet sem eléggé internacionális. Lalande professzor záróbeszédében nem egészen alaptalanul idézte Leibnitz mondását a nyelvek határátkötő szerepéről.

Meg kell említeni még az atmoszférát, amit a kongresszust övezte. Mikor a megnyitó ülésről a uccára léptünk s odahagytuk a csillogó uniformisok és komoly ferencjózsefkabátok tömkelegét, alig néhány lépésre a Sorbonne épületétől tömegek vonultak Jauresnek a Pantheon előtt felállított óriási arcképe elé. A tömeg Thorezt éltette és Spanyolország számára kért fegyvereket és repülőgépeket, egyáltalán nem véve tudomást a filozófusokról. Sajnos, a bölcselők nagy része sem vett tudomást a tömegekről, amely pedig ugyancsak zajosan tüntetett a maga ideáljai mellett. Ez a kontaktus-hiány jellemzi az egész kongresszust. Az a néhány filozófus, aki szembetalálta magát a tömeggel, ijedten és értetlenül nézte a felvonulást, amelytől távolabb állt, mint a plátói ideáknak az ürben lebegő világától.

Ha viszont a francia folyóiratokat vesszük szemügyre, és felvetjük a kérdést, hogyan ünnepelték a mai francia szellem egyéb, nem hivatásos bölcselő nagyjai Descartesot és a filozófiát, egyáltalán nem vigasztaló a kép. A haladók elsősorban Descartesot, az embert idézik, két keserű ráncsal a szája körül, aki a hatalmasok labdája csupán s egy királynő meghívására hal-bele a távoli Svédország neki nem való klímájában. Idézik cseléd-szeretőjét, törvénytelen, fiatalon elhunyt leánykáját, akit mert házasságon kívül született, az u. n. „Borjókönyvbe“ jegyeztet be a puritán holland lelkész. Az *Europe* folyóirat szép Descartes különszámot adott ki, amelyből *Georges Friedmann* tanulmányát, s *Benes* csehszlovák köztársasági elnök alapos dolgozatát emeljük ki.

Szimptomatikusabb az a különszám, amellyel a nemrégiben még nívósabb *Les Nouvelles Littéraires* hódol a nagy bölcselő emlékének. Ha *Ramon Fernandez*, a Gide-tanítvány, nemrégiben a *Marianne*-ban fejtette ki nézetét Descartesról, s arra a megállapításra jutott, hogy „a kartézianus idealizmus világánál (s talán nem hiábavaló ezt éppen a mai franciák emlékezetébe idézni!) a történelmi materializmus nem elfogadhatóbb, mint a misztikus illuminizmus“, a *Les Nouvelles Littéraires* egyes szerzői még ezen is tultesznek. *Papini*, *Chevalier* és *Sertillanges* elképzelhetően katolikus dolgozatai után („Descartes valamennyiünk mestere. Aki nem ismerné el, hogy adósa, vagy kulturálatlanságát árulja el ezzel, vagy túlzott hálátlanságát fejezi ki“) egészen furcsa „vallomások“ következnek. *Tristan Bernard* azt meri állítani, hogy a *Discours* kedvenc olvasmánya, *Jean Paulhan* „helyes kis önvallomás-regényké“nek becézi ugyanezt a művet, amelynél azonban *Constant Adolphe*-jét mégis többre becsüli. *Lenormand* azzal vádolja Descartesot, hogy gátlólag hatott a XVII. század drámairóra, s ebből nagy kár háramlott a francia drámairodalomra. *Colette* asszony bevallja, hogy nem olvasta a *Discours*, s fogadalmat tesz elolvasására. De mindenkin tultesz *Paul Claudel*, aki cikkében még a nagy bölcselő ama holland kortársán is tultesz, aki egyszer ateistának, másszor meg — jezsuitának szidta azt a gondolkodót, aki a filozófiát kiszabadította a teológia igájából és a skolasztika jármából, s aki nélkül a mai tudomány elképzelhetetlen. Az, hogy Clau-

del szerint Descartes csapnivalóan rosszul irt franciául, még hagyján; tudjuk jól, hogy latinosan nevelték, mint kora minden művelt emberét. Claudel azonban Descartesot, mint nagy gondolkodót sem ismeri el, sőt szinte gyengeelméjűnek nyilvánítja. „Az írók semmivel sem adósai Descartesnak“ — írja — „legfeljebb a matézis lehet hállás bizonyos ujjításaiért.“ A baloldalisággal korántsem vádolható *Emile Henriot*, a *Le Temps*-ban siet Descartes védelmére, s bebizonyítja, hogy a francia irodalmat igenis teljesen átítatta a kartézianus szellem: Corneille, Lafontaine, Diderot, Voltaire, Stendhal, Taine, Flaubert, Reman, Anatole France, valamennyien kartézianus gondolkodók. Valóban, az európai gondolkodás atyamesterét még a hirhedt Columbus-opera szövegkönyv-írója sem „végzi ki“ egykönnyen, s a „gondolkodás helyes vezetését“ célzó nagy *Értekezés* mestere háromszáz év után is töretlen ragyogásban tárja eléink hosszú évszázadokra kiható alapelveit. Ne fogadjunk el semmit igaznak, aminek igazsága nem evidens, mondja Descartes, s voltaképpen ezzel bukik sirjába a középkori gondolkodás által tulságbarvitt tekintély. Ha nehézségre bukkanunk, osszuk fel a problémát alproblémákra; haladjunk mindig az egyszerű felől az összetett felé. Válasszuk mindig a szerényebb állítást, és ha nélkülözzük a bizonyosságot, válasszuk a valószínűt. Sajnos, sem a Descartesot ünneplő folyóiratok, sem a Descartes nagy nevének védnöksége alá helyezett IX. nemzetközi filozófiai kongresszus nem mutatkozott elég méltónak e lángelme nagyságához, s minden hivatalos és udvariaskodó dicséreten innen, minden valóban tapasztalt haladáson túl (a legutóbbi bölcséleti kongresszusokkal hasonlítva össze az ezideit) a résztvevők nagyrésze mégis igen mérsekelt lelkesedéssel széledt a sok szemlalom-vita, a társasvacsorák és pezsgős-fogadások, valamint az ülészakot bezáró husz üdvözlőbeszéd után. (*Brachfeld Olivér*).

A KULTURA VÉDELMERE TÖMÖRÜLT IRÓK KONGRESSZUSA. Még van írói intuíció. A két esztendővel ezelőtt tartott párizsi kongresszus Madridot jelölte ki az ideai konferencia színhelyéül. Mintha az írók megérezték volna, hol kell majd két esztendő leforgása után a legerélyesebben sikra szállani a kultura védelmében. Juniushban még úgy volt, hogy teljesen elmarad. Szerencsére megtartották, még hozzá nagy sikerrel.

Valenciában kezdődött, Madridban folytatódott. Barcelonában tömegek előtt beszéltek a világ minden részéből összegyűlt írók, hogy azután a párizsi Porte Saint Martin színházba, *Federico Garcia Lorca*, a most egy esztendeje ok nélkül kivégzett granadai költő arcképének árnyékában tartásák meg két egymásután következő estén a záróülést.

Az első estén *Heinrich Mann* elnökölt, professzoros alapossággal. A második napon *Aragon* ült az elnöki székben, Conrad Veidt-be oltott tüzes Savonarola. Az emelvényen és a nézőtéren volt mindenki, aki számít Párizsban. A pódiumon az írók beszédei váltakoztak a különféle küldöttségek szónoklataival. (Munkások, midinett-szindikátus, a spanyol felkelők fogságából kiszabadult Tregastel nevű hajó legénysége, stb. A leányok hozta virág *José Bergaminnak*, a jelles spanyol katolikus esszéírónak jutott, a férfiak csokrait *Karin Michaelis* elé helyezték a pódium hosszú asztalán...)

A kongresszus tartalmi részéről nehéz ilyen rövid beszámoló keretén belül híu képet adni. Külön kellene szólni a francia írókról, külön az idegenekről. Az első napon *André Chamson* számol be az írók spanyol élményeiről. Nyolcszáz löveg hullott a spanyol fővárosra akkor éjjel, mikor ott háltak. „Hallod a halál ostoba retorikáját?“ — kérdezte tőle a sötétben, — az egyik ágyból a másikba, — *José Bergamin*.

„1918 júliusában is hallottam ágyúzni” — kezdte beszédét másnap Julien Benda. „Azok az ágyúk a győzelem offenzíváját vezették be akkor... Hadd reméljem, hogy az ezidén júliusban hallott ágyúdörgés is a győzelmes offenzíva ágyúdörgése volt...” S Julien Benda utalt *Az irástudók árulása* (La trahison des Clercs) című művére, „amelynek a címét többen ismerik, mint magát a könyvet.” Ebben a könyvében vagy tiz esztendővel ezelőtt árulónak bélyegezte Benda azt, aki író és szellemi ember: „irástudó” létére mással is mer foglalkozni, mint a „tisza szellem” témával: világi dolgokkal. Ma már Benda sem így gondolkodik. Ma már ő is azt vallja, hogy az író csak akkor marad hű önmagához, magas hivatásához, ha — *beszól!*

A legfontosabb két francia beszédet Aragon mondotta az első, és Vaillant-Couturier a második napon. Aragon tetőtől-talpig nacionalistának vallotta magát, de egy új értelemben vett nacionalizmus hívének. Tulsoká engedték át — mondotta — a nacionalizmus jelszavát a másik oldalnak. Tévedés azt hinni, hogy mert a maradiság nacionalista, nekünk nem szabad annak lennünk! Igenis, nacionalisták vagyunk s leszünk. Vaillant-Couturier nem kevésbé alapvető kijelentést tett: „Proklamáljuk az individualizmust! Individualisták vagyunk!” Első pillanatra ez a kijelentés majdnem olyan meglepően hatott, mint Aragon nacionalista hitvallása. De ahogy amaz új értelmet ad a nemzeti érzésnek, Vaillant-Couturier is új értelemben vallja magát individualistának.

Az idegenek közül elsősorban az oroszokat kell kiemelni. *Tolsztoj Aleksz* madridi élményeit felesége olvasta fel; *Ehrenburg* érdekes anekdotákat mesélt közvetlen hangon, de a harmadik orosz, *Visnevszky* hatott a legerősebben. Egyetlen felszólalónak sem volt olyan kontaktsusa a közönséggel, mint ennek az orosz tollforgatónak, aki egyszerűen egybeforrott a hallgatósággal, amely pedig még csak nem is értett a nyelvén. Ha felvetem a kérdést, mi ben rejlik a Visnevszky beszédének a titka, mivel nyugozta le a hallgatóságot, arra az eredményre jutok: a közösség-érzéssel, amely belőle árad, amely minden szavát mágikus erővel töltötte ki. Hogy a jövő írója ezzel a hatalmas közösség-érzéssel áll vagy bukik, ahhoz nem férhet kétség. A tömegek érzéke finom, s egyre finomul. Akiben nem fogja megérezni ezt a minden egyénin túli, ezt a minden egyéni léptéken és elhatároláson túláradó, egyszerűen elsőprő azonossági érzést vele, a tömeggel, attól könnyörtelenül el fog fordulni. *Caveant intellectuales!*

A kongresszust nem lehet a Pen-klubok kongresszusával egybevetni. (Ha csak nem ironikusan, mint ahogy Benda tette, aki kifigurázván a Pen-elnök Jules Romainst, aki nem átalotta volt örömét fejezni ki a fellett, hogy a Pen-klubok nem politizálnak.) A Pen-klubok kongresszusán szánalmas volt látni, hogyan nem tudtak visszavágni a tipikusan hagyományírók pl. egy Marinetti üres dialektikájára, hogy nem tudták kényszeríteni a lengyel delegátust, sorolja fel, mit tesz a lengyel szellemiség az antiszemitizmus ellen. A Pen-kongresszus örült, ha sikerült egy-egy „nehéz kérdés” fellett minél előbb napirendre térni, bármilyen kiegyezés árán is. S az egyetlen, aki megtörte a jeget, akit felállva persegig tapsolt a Pen-turizmus összegyűlt sokasága, *Guiglelmo Ferrero* volt. Ferrero, a letűnt liberális korszak utolsó nagy képviselője a kultúra védelmére összegyűlt írók kongresszusán is megállotta volna a helyét.

Ramon J. Senderről lehetne írni, vagy a csillei *Pablo Nerudáról*, a kubai *Marinellóról* (akik nem élhetnek hazájuk határain belül). Lehetne hosszasan méltatni *Bergamin* előadását, aki Manuel Azanát, a nagy író és nagy embert dicsérte, és az olaszoktól visszahódított kasztíliai falu

győzelem utáni békéjét idézte. Lehetne dicsérni *Karin Michaelis* jellegzetesen női hitvallását. Lehetne idézni *Bert Brecht* irónikus felolvasását (amelynek finom gúny-nyilai sajnos elsikkadtak a felolvasást követő francia fordításban). Sok mindenről lehetne írni: mégis ehelyett csak egyetlen apróságot szeretnék itt felemlíteni.

Az első párizsi ülésen az emelvényen ülő írók jobbszárnyán három fekete ült. *Laughton Hughes*, amerikai, *Nicolas Guillén* kubai és *René Maran* francia néger. Az első angolul beszélt, a másik spanyolul; a harmadik franciául tolmácsolta őket. A faji előítéletek ellen beszéltek, három négernek. Más volt az anyanyelvük, más volt talán az archórium árnyalata, és más-más kontinens mintázta test- és fejalkatukat. De ez a három fekete író a pódiumon jelkép volt és hitvallás, az emberi haladás, a kultúra jövője és a szellem szabadsága mellett. (*Daczkó Dénes*)

AZ ÖTVENÉVES ESZPERANTÓ. Ötven évvel ezelőtt, 1887 júliusában jelent meg az orosz cenzura nagy nehézségekkel kieszközölt jóváhagyásával *Zamenhof Lázár Lajos* varsói szemorvos kis füzeté *Universala Lingvo* címen Dr. Esperanto álnéven, mely az eszperantó máig is változatlan alapjait foglalta magában. A 16 szabályból álló nyevtan, a 917 szótó, az elő- és utóképzők és pár rövid szöveg tették e kis füzet tartalmát. Azóta az eszperantó úgyszólván az egész világon elterjedt és jelentős tényezője kulturális életünknek.

A nemzetközi segédnyelv, a mindenki által érthető és használható nyelv problémája olyan régi, mint az emberiség. Az ókorban a babilonok, görögök és latinok kevert nyelve szolgált a különböző nyelvűek érintkezésére, a középkorban a papi társadalom és a memesség érintkezési nyelve, a latin. Az új kor elején a frank nyelv egyik dialektusa szolgált a különböző népek közt érintkezési nyelvül. Attól az időtől kezdve azonban, mikor a humanizmus és a renaissance nyomán a nemzeti nyelvek tért hódítanak, miben a reformációnak is jelentős a része, lassanként megnehezült a feléledt nemzetek közötti érintkezés. A latin még sokáig szerepel, mint a tudományosság közvetítő nyelve, de mindinkább mutatkoztak a fejlődő ételle szemben való elmaradottságának következményei, míg lassacskán a göröggel együtt a holt nyelvek közé süllyedt. Ilyen körülmények között érthető, ha már korán felvetődik a nemzetközi érintkezésre használható nyelv problémája. A humanisták közül *Vives* 1532-ben a *De Disciplinis*-ben a következőket írja: „Szerencsénk volna, ha létezne egyetlen olyan nyelv, amelyet minden nép használhat. A latin nyelv el fog veszni és a tudományokban nagy zavar áll be s a nemzetek is elidegenednek egymástól“. *Nostradamus* már 1555-ben hiszi, hogy „a latin és keleti népek között új nyelv fogja az érintkezést biztosítani“. Csakhamar megindulnak a próbálkozások és a kísérletezések az új nyelv megteremtésére. *Descartes* 1629-ben leszögezi: „A mesterséges nyelv lehetséges valami; olyan rendszert kell feltalálni, melynek segítségével minden gondolat és fogalom kifejezhető. Ennek a nyelvnek a megtalálása a valódi filozófiától függ“. *Leibnitz* 1666-ban a nyelvről, mint az ész eszközéről ír s a létesítendő mesterséges algebrának nevezi, mely nemcsak a fogalmakat, hanem azok összefüggéseit is tartozik kifejezni. *Comenius* a *Via lucisban* (1641) arról az időről álmodozik, midőn „az emberiség egy minden tekintetben könnyű, a természetes nyelveknél jóval könnyebben elsajátítható, mesterséges nyelvet használ“. *Morus Tamás* Utópiájában már fölvezolja a jövő nyelvét. Foglalkoztatja e kérdés *Fourrier-t* és *Cabet-t* is. *Delormel* (1795) a francia konvent elé tervezetet nyújt be egy olyan nyelvről, mely „a nemzeteket a testvériség édes lán-

caival összeköti“. Az I. internacionálé 1867-ben, Lausanneban tartott második kongresszusa is hoz egy platonikus határozatot. („A közös nyelv mindnyájunkra nézve jótétemény lenne és hathatósan támogatná a népek egyesítését és testvériesülését.“) *Marx* a *Deutsche Ideologie*-hez fűzött jegyzeteiben megállapítja, hogy „idővel az egyének teljes mértékben ellenőrizhetik az egész nyelvi produktumot.“

Leibniztől napjainkig a mesterséges nyelvek, a pazigráfia (jelírások), hieroglifák, algebrai elveken nyugvó írásmódok egész sora keletkezett. *Drezen* nagy műve több, mint 300 kísérletről számol be, ismertetve az egyes kísérletezések lényegét és megoldási módját. Felsorolja a jelképes számírások, matematikai jegyek, pazigráfia kísérleteit, majd azokat a törekvéseket, melyek a nemzeti nyelvek leegyszerűsítésével igyekeznek megoldani a kérdést s egész csomó fantasztikus próbálkozást.

Azonban a nyelv lényegének hiányos ismerete, a nyelv fejlődésének és a lelki folyamatokkal való kapcsolatainak nem ismerése lehetetlenné tette, hogy a sok terv, próbálkozás és kísérletezés eredményre vezessen. Viszont a fáradozás nem volt hiábavaló. Az első teljesen kidolgozott nemzetközi segédnyelv-rendszer az 1881-ben megjelent *Volapük*, mely *Schleier* német prelátus alkotása. A *Volapük* egyszerű nyelvtanával a segédnyelv kérdésének egyik problémáját valóban megoldotta, szótári részével azonban olyan szerencsétlen munkát végzett, hogy a *Volapük* alig 10 év után eltűnt s jó időre kiábrándította a nemzetközi nyelv álmódzóit. *Schleier* *volapükje* szókincse alapjául az angol nyelvet vette (az volt alapja egyszerű nyelvtanának is), az amugy is rövid angol szavakat azonban még jobban megkurtyította, a felismerhetlenségig kificamította s a kiejtés számára használhatatlannokká tette. A *volapük* megszűnéséhez hozzájárul a szókincs nehéz megtanulhatóságán és kiejthetőségén kívül az a módszer is, amellyel *Schleier* alkotásának további fejlesztését elgondolta. Nevezetesen ő maga kívánt minden fogalomra új szót teremteni, s a nyelvművelők teljes kizárásával dönteni nyelvi kérdésekben. A *volapük* 1881-89 közt tartott három kongresszusának eredménye: a kölcsönös meg nem értés, és *Schleier* módszere a *volapük* sorsát meg is pecsételte.

A *volapük* ismertté válásának és csakhamar bekövetkező hanyatlásának idején, 1887-ben jelent meg *Zamenhof* *eszperantója*. Teljesen új strukturájával, egyszerű nyelvtanával, az európai nyelvek lényegét és internacionális szókincsét felölelő szótárával, ragozó és képező alapon nyugvó rendszerével pár hónap alatt magához vonzotta a világnyelv híveit s a *volapük*ben csalódottakat, *Zamenhof* mindjárt első füzetében kijelenti, hogy lemond a szerzőség jogáról s művét teljesen átengedi az azt művelőknek; használják, fejlesszék tovább. Ez a kollektivitásra alapított nyelvfejlesztés egyik biztosítéka az *eszperantó* sikerének, minden eddigi és ezutáni kísérlettel szemben. Az *eszperantó* fejlődését maguk az írók és a nyelvet használók biztosították. A helyes új szók életben maradtak, állandósultak, minden diktatórikus kényszer nélkül.

Az *eszperantó* nyelvtan 16 szabálvon nyugszik, 30 elő- és utóképző segítségével a legbonvolultabb fogalmak kifejezésére alkalmas. Maga *Zamenhof* egymásután adja ki a párisi *Hachette* cégnél *Shakespeare*, *Schiller*, *Gogoly*, *Goethe*, *Heine*, *Andersen*, *Molière* és *Biblia* fordításait, melyek jórésze már nyelvtana megjelenésekor készen állt, úgy hogy valóban minden oldalról kipróbált művel jelent meg a világ előtt. Az *eszperantó* először Német- és Oroszországban, majd *Louis de Beaufront* márké révén Franciaországban terjed. Valami sajátos, humanitással teli eszmevilág alakul ki az *eszperantó* hívei között, amit *Zamenhof interna*

ideo-nak nevez el. A naiv lelkesedésen túl az eszperantónak a szóbeli kifejezésre is alkalmas volta a mozgalom híveit propagandára lelkesíti és 1905-ben Boulogne Sur Mer-ben összegyűlt az első nemzetközi kongresszus.

Az eszperantó fennmaradásának és további életének két fontos szakasza a világháború, s az eszperantóból keletkezett *Ido* leküzdése. Az *Ido* 1907-ben jelent meg, alkotója a sokáig névtelenségbe rejtőző L. de Beaufront, ki eddig Zamenhof legkonzervatívabb híve volt. Az *Ido* az amerikai filozófiai társaságok párizsi konferenciáján mutatkozott be az eszperantó „hibáinak“ kiküszöbölésére. Lényegében az eszperantóval azonos, szókincsében inkább romanizált, hiperlogikus és túlracionizált, retorta mű. Éppen ezek a tulajdonságok ásták meg az *Ido* sirját és tették az egész idő-mozgalmat jelentéktelenné, mintahogy teljesen céltalan-nak mutatkozott az eszperantó óta keletkezett vagy 150 újabb kísérlet is. A másik teherpróbát, a minden nemzetközi együttműködést szétépítő világháborút is kiállta az eszperantó, amikor a svájci, valamint a stockholmi vöröskereszt-központok egyik legsűrűbben használt nyelve lett. A világháború után a szétépett szálakat újból felvették, a nemzetközi kongresszusok évenként újból összejöttek, sőt a kor jellemzőjévé s az eszperanto megerősítőjévé a munkás-eszperantizmus lett, melynek szervezetei, folyóiratai s levelezőinek kiépített hálózata erősebbé tették a mozgalmat, mint amilyen valaha is volt.

Az eszperantó egész szerkezetével és szókincsével olyan nyelv, aminőnek a priori a nemzetközi nyelvnek lennie kell. A nyomában keletkező új tervek, mint a *Basic English*, a *Romana*, s az 1922-ben megjelent *Occidental* egy-egy országban múló sikereket eredményezhettek, de végül eredményben az eszperantó pozícióját nem döntötték meg, mert valamennyien az eszperantó szerkezete nyomán keletkeztek s csupán szókincs- és hangzásbeli változtatásokat eszközöltek, vagy pedig lombikalkotások, melyek a műveltek által írott formában kitűnően érthetők ugyan, de beszédre alkalmatlanok. (pl. az *Occidental*).

Zsirkov, leningrádi nyelvész szerint az *időskizma*, valamint az új kísérletek csak növelik az eszperantó sikerét, mert az eszperantó ma már élő nyelv, eleven valóság. *Andrejev*, a moszkvai egyetemen a jafetida nyelvészet professzora a nyelvészet kérdését a dialektikus materializmus szempontjából nézi és ezirányú fejtegetéseiben külön tárgyalja a nemzetközi nyelv kérdését. Ő is az eszperantóban látja a legtökéletesebben érvényesülni azokat a tényezőket, melyek nemcsak az elsőbbséget, hanem az egyedüliséget is az eszperantónak biztosítják az összes mesterséges nyelvkísérletek közül.

Hogy az eszperantó ma mégsem hivatalos tantárgy az iskolákban, hogy nem nyelve a diplomáciának, hogy csak elszórtan élő egyedek nyelve, annak számos oka van. A fontosabbak a nacionalizmus és a nemzeti nyelvek oktalan féltékenysége, a nyelvtudósok közömbössége (kivéve Francia- és Oroszországban), a folyton keletkező új kísérletek s nem utolsósorban, valami bizalmatlansággal vegyült emberi nemtörődömség és tájékozatlanság. (*Földes R. József*)

MAX ADLER. Három és fél évvel az ausztriai februári forradalom bukása után meghalt ennek a forradalomnak a theoretikusa, Max Adler. Az ausztrómarxizmus szállt sírba vele, s halála csak szögverés önnön koporsójába. Egy korszak zárult le vele, nem dicsőletlenül, de a feltámasztás reménye nélkül. Az osztrák munkásmozgalom természetesen nem halt meg a februári barrikádokon, de ha feléled, egészen más lesz, mint ami volt. Max Adler tanításai sem tűnnek el nyomtalanul, de másként

fognak hatni könyvein át, mint egyetemi katedrájáról.

Az ausztrómarxizmus, amelynek elméleti reprezentánsa, kiépítője és betetőzője volt Max Adler, annak a belső ellentmondásnak a kifejezője, amelyben az osztrák munkásság élt. Mint az Osztrák-Magyar Monarchia gazdanépének munkássága részesedett a Monarchia többi nemzetiségének kihasználásából származó extraprofitban, s ezen a révén konzervatívabb volt, mint a Monarchia többi munkásszervezetei; de mint a hatalmas német munkásmozgalom közösségébe vágyódó, helyzetén tehát gyökeresen változtatni akaró, mesterségesen elzárt töredék baloldali, mint a német szociáldemokrácia.

Létének ez az ellentmondása — amely ideológiai forradalmiságban és gyakorlati konzervativizmusban tükröződött, a háború után nemcsak, hogy kieleződött, hanem méginkább össze is kuszáldott: mert az osztrák munkásság a kis Ausztriában egyfelől elvesztette extraprofitját, másfelől azonban politikai súlyban növekedett. A mindent elvesztés ténye: ez utóbbi csak sürgetőbbé tette számára a Németországhoz való csatlakozást, — viszont a politikai hatalom birtoklása vagy döntő befolyásolása visszatartotta a csatlakozástól. A győztes hatalmaktól való függőség tudata fékezte a tömegeselekvés elhatározó lépéseit, — és ugyanakkor a kettős elnyomatás érzése radikalizálta a gondolkodásmódját.

Nem tudott elhatározásra jutni sem a II.-hez, sem a III.-hoz való csatlakozásra, — ténylegesen esetlett-botlott a kettő között, ég és föld között lebegve, — viszont korábbi eredményei hatásaként megnőtt magasabbrendűségi tudata, a bizonytalanságból határozottságot és fölényt mimelt, negációból pozíciót, szükségből erényt csinált: így lett két és feles, azaz elméletben radikális, gyakorlatban maradi.

A teoriában — Max Adlernél — ugyanez az ellentmondás mutatkozik, de fordítva. Max Adler, a theoretikus, a gyakorlati kérdéseket illetőleg radikális: az 1927-es júliusi események általános felkelésé váló kiszélesítésén fáradozik és nemcsak Marx és Engels orthodox követőjének tekinti magát gyakorlati kérdésekben, hanem még Uljanov Allamról szóló művének is rendkívüli nagy gyakorlati jelentőséget tulajdonít, mondván, hogy ez a könyv felevenítette a revizionisták által eltemetett marxi államelméletet és legfőbb eszköze annak, hogy a marxizmusnak a háború alatt és után láthatókká vált összes konzekvenciáit le lehessen vonni. (Lásd Max Adler: Lehrbuch der Materialistischen Geschichtsauffassung, 10. o.)

Ugyanakkor pedig elméleti törekvése a revizionista Bernstein *Vissza a Kamthoz!* jelszavának megvalósítása. A marxizmus „isméletelméleti“ alapjait akarja lerakni és dogmatikusnak érzi a történelmi materializmust, amely szerinte nem kutatja a megismerőképesség határait és lehetőségeit és nem tekinti problémának a tudaton kívüli exisztenciát. Mechanizmust vet a marxizmus szemére és ugyanakkor ő lesz (idealista-) mechanista, vulgérmaterializmusnak értelmezi a marxi materializmust és ugyanakkor ő lesz vulgét, amennyiben a materializmus fogalmát még történelmi-materialista vonatkozásban is megszükiti és a Büchner-Moleschott-féle materializmust érti rajta, azonosítja őket, hogy cáfolhasson és bizonyíthassa, hogy Marx és Engels nem voltak „materialisták“ A történelmiséget relativizmusnak fogja fel, s így arra a következtetésre jut, hogy Marx és Engels szerencsétlenül választották meg a „történelmi materializmus“ kifejezést, mert sem „materializmus“, sem a történelmiség fogalmai nem illenek rá“ (Lehrbuch, 65. o.)

Hogy hú maradjon Marx-Engelshez, a kifejezést rosszalja, ho-

lott a lényegét veti el. Mert szerinte Marx és Engels ismeretelméletileg nem materialisták, hanem pozitivisták, a társadalom maga pedig nem materialista, hanem szellemi lét. Így a társadalom materialista kategóriáit, a termelőerőket és termelési viszonyokat is átszellemíti, — s ezzel, az egész „szociológia“ átszellemítése után fölöslegessé válik számára a dialektika is: a társadalmi lét és jelenségei szellemi természetűek, nincs szükség a szubjektum és objektum, elmélet és gyakorlat, lét és gondolkodás, anyag és szellem ellentétekben való mozgására, egymást áthatására, egymásba átmenésére, az egész társadalmi valóság „kítisztul“, szellemivé lesz, egysikűvé, amelyben világos és logikus törvényszerűségek uralkodnak.

Max Adler kezén a marxizmus, mint „a társadalmi folyamat statikájának és dinamikájának elmélete“ (Lehrbuch, 251. o.) végeredményben „tisztá“ tudomány (u. o. 21. o.), idealista szociológia lesz, mely fogalmak összefüggéseit és logikai strukturáját vizsgálja. Bár ismeretelméletileg a dialektikus materializmust „kritikai realizmussal“ helyettesíti (u. o. 139. o.) — ez tekinthető nála a statika eredményének — alapjában véve kritikizmusán keresztül Kant-hoz jutva eléri minden idealizmus végzetét, a solipsizmust, a tudaton kívül létező valóság tagadását. Ha valaki azt mondja — írja (Lehrbuch 134. o.) — hogy a realitás a tudaton kívül van, ezt valamiképen el kell tudja képzelni. Ez pedig körülbelül annak a követelésnek felel meg, hogy a hátával lásson. Valójában végeredményben arról van szó, hogy az ember a képzelt dolgoktól önmagát elvonatkoztatja, és így marad meg a dolog, mint valóság...

Ehhez alkalmazkodik dinamikája is, amely először is a fejlődés folyamatosságát tanítja az ugrásszerűség helyett és ugyanugy Spencerhez jut el, mint Bernstein. Másodszor pedig még ezt a fejlődést is a fenti solipsista beállítottságnak megfelelően a külső világból áthelyezi a tudat világába és minthogy nem metafizikus, hanem „materialista“, mint pszichológiai, nem pedig, mint transcendens folyamatot tünteti fel. Csak antagonizmus van, nem pedig ellentét, — azaz az ellentétekben való fejlődés nem valóság, hanem csak szemléleti mód, értékelés. „Evolúció és revolúció egyébként sem ellentétek, hanem egy és ugyanazon fejlődési folyamat történelmi értékelésének különbözősége.“ (Lehrbuch 56. o.) S e felfogást csak kiegészíti a biológiára vonatkozó álláspontja, mely szerint a biológia Darwintól (a származástantól) Lamarckhoz (az alkalmazkodás elvéhez) megy át.

Adler bölcséletének lényege tehát az, hogy a Marx-Engels által felfedezett társadalmi törvényeket a maguk radikális formájában akceptálja ugyan, de átszellemíti, a tudat világába helyezi, idealizálja. Ebben a szférában azután a felfedezett törvények konzekvenciáit gyakorlatilag nem kell levonni, mert nem valóságokról, hanem tudattartalmakról van szó. Az állásfoglalás — bármily radikálisnak látszik is — csak kritikai szempont, értékelés, — és így az állásfoglalás nem a valóság megismerésének és e megismerés természetének megfelelő megváltoztatás reális szükséglete, hanem az ember lelki magatartásának, etikai elvnek a kérdése. Mint ahogy a bécsi munkásság is erkölcsi motívumokból „becsületből“, abból a fogadkozásból, hogy ha a demokráciát veszélyeztetik, akkor, de csak akkor kész védelmére, — nem pedig politikai és taktikai megfontolásból, nem a valóság tudomásulvétele alapján, nem akkor, amikor nem az ellenfél választja meg az időpontot és taktikát, vállalta februárt, — és nem vállalta Juliust, azaz lett történelmi materialistából etikai idealista. Vajjon ezt a leckét megtanulják-e Max Adler tanítványai?

(Sándor Pál)

AZ ÚJ TÖRÖK MUNKATÖRVÉNY. A köztársaság kikiáltásáig Törökországban egyáltalán nem volt a munkaviszonyokat szabályozó törvényhozása. Az üzemi dolgozók és az irodai alkalmazottak nem alapítottak érdekvédelmi szervezeteket. Az ebben a helyzetben kialakuló zavaros viszonyok s a török ipar gyorsütemű fejlődése, amely a munkások tizezreit összpontosította az ipari vidékeken, kényszerítették Kemál kormányát arra, hogy megalkossa a közelmúltban szentesített munkatörvénykönyvet.

A török üzemekben eddig uralkodó munkaviszonyok olyanok voltak, mint amilyenekről Robert Owen vagy Engels számolt be a múlt század elejének Angliájáról szóló tanulmányában. A napi munkaidő legalább tíz óra, de igen gyakran 12—14 óra is. A heti pihenőnap sem rendszeres, munkaszerződésekről szó sincs, a gyártulajdonos minden további nélkül elbocsáthatta munkásait. Világos, hogy ilyen körülmények között a bérek igen alacsony napi szinten alakultak ki. A munkások 30 százalékának napi keresete átlag 25 piasztter, 50 százalékának 40-50 piasztter, 15 százalékának 50-100, 4 százalékának 10-2000 piasztter, s csupán 1 százalék éri el a napi 200-300 piasztter bért. (A piasztter értéke valamivel magasabb mint a lejé.)

Az egészségügyi viszonyok is igen sivarak; a higiéniai berendezések és védelmi felszerelések hiánya következtében igen gyakoriak a balesetek s a professzionális megbetegedések; nincs sem betegség-, sem balesetbiztosítás. A munkások nem bírnak szervezkedési joggal sem; bérvizálások esetén a döntés kizárólag az üzemek vezetőit illeti. Semmilyen törvényes intézkedés nem korlátozta a gyermeki munkaerő alkalmazását az iparban. Ezért nemcsak a gyárakban, hanem a bányákban is gyakori a női és gyermeki munkaerő. Bölcsődéknek, üzemi iskoláknak sehol semmi nyoma.

A hivatalos statisztika igen hiányos s ezért a török munkásság száma felől csak hozzávetőleges adatok fölött rendelkezünk. A török ipar 1932-ben kb. 55.000 munkást foglalkoztatott. Ez a szám 1934-ig közel 90.000-re emelkedett. A török „ötéves terv“ végrehajtása folyamán a munkáslétszám újabb emelkedése várható. Jellemző, hogy a nőmunkások száma gyorsabban emelkedik, mint a férfiaké. Különösen nagy szerepet játszanak a nők a textiliparban és a földművelésben. 1932-ben az ipar 1594 tizennégy évnél fiatalabb gyermeket foglalkoztatott. Számuk 1933-ban 2581-re emelkedett, viszont a következő évben 1798-ra csökkent. Az ipar gyors kifejlődését a munkásság helyzetének rohamos romlása kísérte. Erre utal az a körülmény, hogy 1932 és 1934 között a munkabérek összege csupán 13,4 százalékkal emelkedett, holott a munkáslétszám közel 60 százalékkal nőtt ez alatt a három év alatt. A munkatörvény megalkotásának ideje mindenképp elérkezett.

Ismeretesek azok az alapelvek, amiket Kemal a török ujjaépítésben alkalmaz. A hivatalos elmélet nem ismeri el az osztályok létezését a néptestben s az államra bizza a gazdasági szerepet játszó tényezők kölcsönös viszonyának a rendezését. Ezért az új munkatörvénnyel egyidejűleg munkaügyi minisztériumot is állítottak fel Ankarában.

Az új törvény most júniusban lépett érvénybe s elsősorban a munkaviszonyok progresszív megjavítását célozza. Alapelveként a munkások és a munkaadók közti szerződések rendszerét vezeti be; a munkaidőt heti 48 órára korlátozza; gyermekeket csak 12 éves kortól enged alkalmazni; tizenhat éven aluli gyermekek maximum 8 órát dolgozhatnak naponta; nők és 18 évnél fiatalabb gyermekek nem dolgozhatnak föld alatt vagy vízben; 18 éven alól éjjeli munka sem végezhető; női munkaerők csak a törvény által előírt iparágakban alkalmazhatók; anyák a szülés előtt és után három-három heti szabadságot élveznek; a munkaközvetítést maga az állam intézi s tilos minden magánkezdeményezés. A sztrájk és a *lock out* tilos. A munkások nem szervezkedhetnek. Az esetleges viszályok megtárgyalására delegátusok küldendők ki s ha a tárgyalások ered-

ménytelenek, úgy bíróság dönti el a kérdést. Minden vilajetben a döntőbíró szerepét a munkáskonfliktusokban magasrangú hivatalnok látja el. Ha a helyi hatóságok nem tudnak dönteni, úgy az ankarai legfelsőbb döntőbíró elé kerül a kérdés. A betegség és baleset elleni biztosítást az állam kezeli. A törvény kedvezményeiben a külföldi munkások nem részesülnek. Az üzemhygiéniai és munkásvédelmi intézkedések a törvény szentesítése után három évvel lépnek érvénybe.

Amint látható, a török „munkatörvény“ jelenlegi formájában feletébb hiányos. Gyakran még elvi megfontolásai is vitathatók. Abban az országban, ahol a munkaviszonyok eddig a munkaadók kényére-kedvére alakultak, még ez a többé-kevésbé tökéletlen törvény is a haladás tényezőjévé lehet. (Márk Viktor)

A NYELVESZET ÉS A TÁRSADALOMKUTATÁS termékeny összekapcsolása jellemzi Ferdinand Brunot egész életművét, akit éppen a szaktudomány módszertanának ez a sajátos beállítása tett a mai francia nyelvudomány általánosan elismert mesterévé. A gondolkodás, a nyelv és a társadalom párhuzamos tanulmányozása, ahogy azt a *La pensée et la langue* című könyvében ajánlotta, nemcsak a nyelvészetet és a nyelvtanítást gazdagíthatja és gazdagítja is egészen újszerű felismerésekkel, hanem egyuttal a történetkutatás és a szociológia kitűnő segédeszköze.

Brunot monumentális munkájának, a francia nyelv történetének legújabb kötete, amely a 18. század nyelvével foglalkozik, új világot vet a francia forradalom történetére, amit pedig éppen az utolsó évtizedek folyamán annyi kitűnő munka tárgyalt és mélyített el. Nem új felismerés, hogy a nyelv társadalmi jelenség s mint ilyen hű tükrö a társadalmi tényeknek. A társadalmi változásokat a szavak változása kíséri. S minél inkább torlódnak a dialektikus átcsapások idején az események, annál gyakrabban és mélyebben változik a nyelv, nemcsak szókincsében, hanem szerkezetében, szellemében. Amikor pedig elérkezik a számadás ideje és a forradalom nyomán lassan kialakul a társadalom új egyensúlya, akkor a nyelvhez is fordulhatunk, ha le akarjuk mérni a változások horderejét és tudni akarjuk, hogyan tükröződnek azok az emberek öntudatában és érzéseiben.

„A szenvedélyek határtalan mértékben felkavarták a lelkeket s ezt a szavak megérezték. Számptalan szót magával ragadott a mithosz, a gyűlölet vagy a szeretet misztikája s olyan érzelmi vagy értelmi jelentést adott neki, amilyennel azelőtt sohasem bírt“, — írja Brunot az előszóban. A forradalom eseményei és szenvedélyei által előidézett változásokat a szavak százain követhetjük. Itt van pl. maga a *révolution*, a latin „*revolutio*“, a „forradalom“ szó. A kifejezés eredeti értelme: *körforgás*, amit valamely égítest megtesz, míg pályáján a kiindulóponthoz visszatér, itt viszont mély társadalmi változást jelent. Ez utóbbi értelme már a Bastille lerombolása előtt is létezett, de „csak 1789 után került át az eszmélkedés területéről a valóságos életbe“. A „*révolution*“ szó azután az események folyamán állandóan változtatja értékét és értelmét. Eleinte 1789 szellemét: az emberi jogokat jelenti. Amikor azonban megindul a rémuralom, akkor már a Közjóléti Bizottság *gyors* intézkedéseire vonatkozik. 1793-ban a kormány bejelenti, hogy „forradalmi marad egészen a békéig“ s azt érti ez alatt, hogy a kényszerítő körülmények nyomása alatt ideiglenesen félreteszi az 1789-es elveket. A forradalom éveiben a szó nagyon divatos. „Forradalmi tanfolyamokról, forradalmi salétrom gyártásról és forradalmi cserzésről“ olvashatunk. A művészetek bizottságának feladata a könyvek osztályozása s megigéri,

hogy „munkáját forradalmian fogja végezni“. Sőt, már beszélni kezdenek, „forradalmi“ logikáról is. Mi sem természetesebb, hogy a *révolution* szó győzelmének idején rossz hírbe kerül szelidebb testvére, az *innover* (ujítani).

Sok olyan szó akad, aminek az értelme ugyan nem változik hirtelen, de annál váratlanabb a kegy, amibe jut. Brunot könyvéből tudjuk meg például, hogy milyen hálátlanok a kortársi nacionalizmus képviselői, amikor elméleti alapvetésükben szinte mindnyájan a francia forradalom eszméinek a bírálatából indulnak ki. Nemcsak mozgalmuk, hanem az azt kifejező terminus is a forradalmi időszaknak köszönheti születését. *Nation!* Mercier kétségtelenül túloz, amikor azt mondja, hogy „ez a szó eddig egyszerű földrajzi kifejezés volt.“ De annál igazabb, hogy a *nation* csak a forradalomban kapta mai értelmét. Ekkor vált sok millió személyt egybefogó egység tulajdonnévé. Valmynál *Vive la nation!* kiáltással indultak rohamra a köztársaság katonái és *Etes-vous de la Nation?* (a nemzettel tart-e?) kérdést szegezte a jakobinus gyanus polgártársának. (Érdekes viszont, hogy még nem jelenik meg sem a *nationalité*, sem a *nationalisme!*)

Uj értéket nyer a *patrie* szó is. „A haza — írja *Roiland* híres levelében, — nem szó, hanem élőlény“. A hazafiasság, a *patriotisme* a legmagasabb erény. Semmi köze sincs ahhoz, amit később nacionalizmusnak neveznek el. A *Dictionnaire de la Constitution* így határozza meg: „nem jelent gyűlöletet azok ellen az emberek ellen akik nem tartoznak a mi népünkhöz: esküvel ígértünk békét nekik. De kizárólag ragaszkodást sem jelent a röghöz, ahol születünk. A patriotizmus ragaszkodás az iránt az ország iránt, ahol az igazság és az emberiség törvényei uralkodnak, ahol minden embert szerethetünk, aki megérdemli, bárhol legyen hazája, bármilyen legyen vallása és lelkiülete“. A *révolution* szóhoz hasonlóan a *patrie* is számos új szónak adott életet, például: *ultrapatriote*, *patriomane*, *antipatriote*, *patrioticide*, stb. A direktórium alatt ez a szó is indexre került.

A forradalomnak nemcsak kedvenc szavai voltak. Sok kifejezést egyenesen gyűlöl. Ilyenek: *tyrannie aristocratique*, *noble*, *conjuration*, stb.

Brunot külön fejezetet szentelt annak, amit a „forradalom vallásos jellegé“-nek nevez. Bemutatja, hogyan kaptak olyan szavak, amiknek addig csupán felekezeti értelme volt, forradalmi jelentőséget. Az Emberi Jogok Deklarációja *evangélium*, melynek nem hiányoznak buzgó *apostolai* és *misszionáriusai*, akik „polgári kereszteshadjáratot indítanak“, „áldozatot mutatnak be a haza oltárán“ (nemcsak képletesen), forradalmi „breviáriumot“ irnak és megszólaltatják a „szabadság harangjait“. A modern korok egyik legjellegzetesebb szava: a *propaganda*, szintén a francia forradalomnak köszönheti születését. Előtte a *Propaganda* a szentszék egyik kongregációja, melynek a katolikus vallás terjesztése a hitetlenek között a feladata. 1789 után kapja ez a szó azt a kifejezetten politikai értelmet, amivel azóta használják.

Brunot könyve döntőbírája a francia forradalom értelmezése körül folyó aktuális harcoknak. Alapvető felismeréshez segíti hozzá a tárgyilagos megismerésre törekvő kutatót. Nem elég lelkiismeretesen megkérésni valamely kor dokumentumait, okmányait, meg kell érteni azok pontos jelentését is. „Mit Worte lässt's sich trefflich streiten“ — mondotta Goethe. Brunot módszere ellenszere a szavak Goethe által felpanaszolt határozatlanságának. A nyelv ilyen értelmű tanulmányozása, mint valami pontos műszer rajzolja ki a hatások és ellenhatások görbéjét s így eszköze a valóság megismerésének. (B. A.)

A SVÁJCI RÉTOROMÁNOK NYELVJOGA. A nemzeti kizárólagosság türelmetlen elvével szemben fokozott történelmi szerephez jut a nemzetek szövetezésének gondolata. A nemzetek testvéri szövetezésének előfeltétele azonban a nemzetek egyenrangúsága. Érthető tehát, hogy a védekező demokrácia siet eleget tenni mindazoknak a jogos nemzeti követeléseknek, amelyeket a még következetesen nem polgárisult s önállósághoz nem jutott kis nemzetek, a nemzeti kisebbségek s az idegen néptestbe ékeik néptörédek támasztanak Európa különböző államaiban. A polgári demokrácia legbelátásosabb nemzetiségi politikájának hazájában, Svájcban, olyan új kisebbségjogi intézkedéssel találkozunk, mely ékeken bizonyítja a demokrácia hajlékonyságát a nemzetiségi kérdésben. Mig Hitler Németországa 1.155.000 *lengyel* s 129.000 *szorb* anyanyelvű német állampolgárnak, Mussolini Olaszországa pedig 371.000 *szlovén*, 295.000 *tirol* *német* és 187.000 *jugoszláv* (*szerb* és *horvát*) anyanyelvű olasz állampolgárnak semminemű nemzetiségi jogot nem biztosít, addig Svájc szövetségi tanácsa most készítette el azt a törvénytervezetet, mely 44.000 svájci *rétoromán* anyanyelvű állampolgárnak teljes nyelvjogot ad s a német, francia és olasz nyelv mellett a rétoromán nyelvet is hivatalos nyelvvé teszi...

Bár a rétoromán hivatalos nyelv bevezetése e nyelv csekély elterjedése folytán csak Graubünden kanton területére szorítkozik, a svájci rétorománok egyenjogúsításának nemzetközi jelentősége menten szembeeszklik, ha meggondoljuk, hogy a rétorománok többsége Svájc határain kívül él. A svájci rétorománok nyelve, a *romans* nyelv, csupán egyik változata az olaszországi rétoromán nyelvjárásoknak. *Meillet* kitűnő könyve a mai Európa nyelveiről (*Les langues dans l'Europe nouvelle*, Paris 1928) nem kevesebb, mint 383.250 *friauli furlán* és 16.583 *tirol* *ladin* anyanyelvű olasz állampolgárt sorol fel. Ennek a kerekén 400.000 olaszországi rétoromán semminemű nyelvjoga nincs. Az olasz kormányzat a *furlán* és *ladin* nyelvet olasz tájszólásnak tekinti, ugyanúgy, mint ahogyan az *ukrán* nyelvet a cári Oroszország orosz tájszólásnak vette, a mai lengyel kormányzat pedig lengyel tájnyelvnek minősíti, vagy, ahogyan a spanyol jobboldal a *katalán* nyelv önállóságát el nem ismeri s ezt az ősi ibéroromán nyelvet egyszerűen spanyol tájszólásnak fokozza le.

A nyelvtudomány kimutatásai szerint a rétorománokkal szemben tanúsított hivatalos olasz felfogás elfogult, téves és erőszakolt. Éppen a német nyelvtudósok (nevezetesen *Gärtner* és *Gröber*) voltak a rétoromán nyelv legkiválóbb kutatói s a *lipcsei Die Tat* a rétoromán nyelv svájci hivatalossá tételével kapcsolatban meg is jegyzi, hogy „az ősi latin népnelv egy önálló származékáról van szó rét nyelvalapon, tehát az olasz nyelv egyenrangú testvéréről, nem pedig elágazásáról. Feltűnő a rétoromán nyelvváltozatok szoros rokonsága a latin örökség nyugati származékaival: a katalán s az ehhez közeálló provánszál nyelvvél. Területi összefüggés e csoportok között sohasem létezett s így a jelenség másként nem magyarázható, mint azzal a feltételezéssel, hogy Rhaetia etruszk őslakossága az ólatin nyelvet hasonló módon fejlesztette tovább, mint fajrokonai, az ibérek.“

A statisztikai és nyelvtörténeti adatokból kitűnik, hogy Svájc szövetségi tanácsa korántsem valami rejtett és jelentéktelen, inkább csak néprajzi érdekességű tájszólást őriz meg nyelvrendeletével az olasz irodalmi nyelvbe való természetes felitatódástól. Lényegesen másról, különbről van szó. Svájc egy olaszal, franciával, spanyollal, portugállal, románal egyenrangú, katalánal és provánszállal rokon, önálló irodalmi nyelvet iktat be az európai államnyelvek sorába s így egy önálló euró-

pai nemzetet vesz védelmébe az olasz nemzeti türelmetlenség erőszakos beolvasztó kísérleteivel szemben. A modern európai történelemben egyedülálló jelenség tárul elénk: a demokrácia olyan nemzeti jogokkal ruház fel egy 44.000 főnyi rétoromán nemzeti *kisebbséget*, amelyen jogokat maga a közel félmilliónyi rétoromán *többségi* nemzettest még ki nem vott magának.

A rétoromán irodalmi nyelvet *Travers* teremtette meg egy époszával a XV. században. 1648-ban jelent meg *Luci Gabriel* rétoromán bibliafordítása, a *Nuof Testamaint*, mely az új irodalmi nyelvet a falusi néprétegekben is elterjesztette. 1845-ben jelentek meg *Conradin de Flugi* versei. Az újabb rétoromán lírikusok közül említésreméltó *Huonder* és *Caderas*. A németesítés a háború előtti Ausztriában s a növekvő olasz beolvasztás a ladinokat és furlánokat alkalmatlanná tette a rétoromán kultúra kifejlésére. Ezt a szerepet már évezedek óta a svájci romanok töltik be. A svájci rétoromán nyelvtársaság már 1920-ban megnyerte a szövetségi parlament támogatását a romans nyelv művelése számára. Svájcban jelentek meg a világirodalom remekeinek rétoromán fordításai s az utóbbi két évtizedben a romans nyelvmozgalom az iskolák és templomok segítségével egyre szélesebb arányokat ölthetett. Sankt Moritz (rétorománul San Murozzan) fürdőhelyen romans ujság jelenik meg *Fögl d'Engiadina* címmel. A svájci rétoromán nyelvtársaság évkönyve, az *Annalas*, tulajdonképpen népkönyv: naptár is, irodalmi almanach is egyben. A rétoromán hivatalos nyelv bevezetése Graubünden kantonban évtizedes romans kisebbségi munka betetőzése.

A svájci szövetségi tanács nyilatkozatában olvassuk: „Az a körülmény, hogy csupán 44.000 svájci tartozik a rétoromán nyelvközösséghez, nem akadályozhat meg bennünket abban, hogy ennek a nyelvnek az alkotmányos elismerés követelt jogát megadjuk. E nyelv jogi elismerése és fennmaradásának biztosítása szellemi honvédelmünk legelőkelőbb kötelessége“. A svájci rétoromán kisebbség egyenrangúvá tétele a többi nemzetiséggel s felvétele a svájci népek testvéri közösségébe minden bizonytalanságot emel amaz olasz hatalmi törekvés elé, mely a türelmetlen nemzeti kizárólagosság hirdetésével Svájc olasz és rétoromán területeinek bekebelezését készíti elő. (*Farkas Lőrinc*)

A RUGALMAS FAJELMÉLET. A napokban történt Németországban, hogy a „Schwarzes Korps“ kipécézte azokat a fajtisztá német tudósokat, akik árjaságuk ellenére zsidó tudósokat tekintenek mesterüknek, s ez árja férfiakat, gúnyosan, „fehér zsidóknak“ keresztelte el. A lap elemző szenvedélyében tovább megy, s megkülönböztet szellem-, érzület- és jellem-zsidókat az *árják körén belül*. Mert — s ez a csattanó — „a zsidó fogalma a fajiságon túl kiszélesítendő.“ Tehát: az árja, a fajtisztá is lehet érzületben, gondolkodásban: zsidó. A fajelmélet rugalmassága ebben a legfrissebb változatában ad abszurdum megmutatkozik. Eredetileg a fajiság jellemzőit testi-alkati vonásokban irták le, (*Günther*) később, különös tekintettel a vezetők (*Hitler, Göbbels*, stb.) kiütkező testi alkatára átmásították a tanítást, s a fajiság sajátos jellemzőit a szellemi szférába tolták át. Tehát egy ősi, jellegzetes „nordische Haltung“ — túl a testi vonások változatain — a szellem és érzület terén alapvető lényege az árja ember tipusának. Ebbe a tanításba a rugalmas fajelmélet praktikusai most beleépítik legújabb felismerésüket, hogy lélekben, érzületben a fajtisztá német is lehet zsidó. De nem az tulajdonképpen a fontos, hanem valami más, amit ők nem vesznek észre. És ez a következő: ha tényleg lehetséges, ha tényleg igaz, hogy a fajtisztá is zsidó lelki-szellemi alkatot tükrözhet, akkor éppoly joggal és igazsággal állítható, hogy viszont zsidó egyén is hordozója lehet a „nordische Rasse“

kiválasztott felsőbbrendű faji tulajdonságainak. Ha a zsidó fogalma túlnő a fajiság fogalmán — ahogy ők állítják — úgy hasonló logikával — az árja fogalom is kell, hogy túlnőjön a faji korlátokon. És itt az alapvető ellentmondás, amellyel a német fajteoretikusok önmagukat arcul csapják. Mert vagy sajátos, kiváltságos, egyedüli egyik vagy másik faj jellemzősége s a hozzáfűződő, a fajok tisztaságáról kialakított hit vagy tanítás, vagy a fajok belső jellemzői áttörnek az elméletben megvont kereteket — s a Schwarzes Korps cikke akaratlanul is ezt mondja — s akkor a fajelmélet egész épülete egy csapással, mint kártyavár, összeomlik. Persze, a német fajteoretikusok nem fogják bevallani ezt a szerkezeti ellentmondást, de a tárgyilagos tudomány beismerésük nélkül is tisztában van a fajelmélet tudománytalan kiagyaltságával. (*Neufeld Béla*)

ERDÉLYI ZSIDÓ ÉRTELMIÉGI TALÁLKOZÓ. Napjaink életére legélesebben rávilágító világnézeti ellentétek a civilizált világ összes népeinek értelmiségi rétegeit súlyos válság elé állították. Az értelmiségiek általános válsága a haladással szembenálló erőkhöz való tudatos vagy érzelmi közösségben s a haladásellenes tényezők tudatos vagy érzelmi megtagadásában jut kifejezésre. A fajgyűlölet más népek iránti féktelen gőgjével a minden nép feletti uralom törekvéseit takarja s az ellenállásra gyenge kis népeket megsemmisüléssel fenyegeti. A legtöbb nemzet értelmiségei között e veszedelem megítélésének kérdésében lelküzdhetetlen belső ellentét, sokszor elháríthatatlan belső szakadás támadt.

A mindjobbban terjedő faji gyűlölködés, mely Közép és Kelet-Európa zsidóságát is oly közvetlenül éri, a zsidó értelmiségiek körében a teljességet csaknem megközelítő egységes felfogást kovácsolt össze a haladásellenes erőkhöz való ideológiai szembenállás kérdésében. Ez a súlyos jelentőségű közösségvonás Erdély zsidó értelmiségi körében is fellelhető. Az erdélyi zsidó értelmiség sorait mégis egész sereg belső válság fojtogatja. Erdélyben is, mint Közép- és Kelet-Európa más országaiban, a környező néptestbe való nyelvi és kulturális beolvadás folyamatával szemben, amely az emancipációt követő évtizedekben indult meg, erősen tért hódított a zsidó nemzeti különválás és nemzeti államotthon megteremtésének gondolata. A beolvadás nagyarányú folyamata a világháború és forradalmak után, de kiváltképp a fajgyűlölköző antiszemitizmus terjedésével erősen meglassult, sőt egyes országokban egyenesen a befejeződéshez közeledik. A romániai zsidóság, de különösen a beolvadásra leginkább hajló zsidó értelmiség előtt napról-napra világosabb, hogy a környező néphez való beolvadás útja nem nyitott többé számára, amerre fordul, mindenütt rideg visszautasítás, vagy legjobb esetben hűvös tartózkodás fogadja. Az erdélyi zsidó értelmiség többségi és testvérkisebbségi oldalról egyaránt olyan taszító jelenségekkel találkozott, amelyek elkerülhetetlenül a különválás gondolatát érelték meg. Az erdélyi zsidó értelmiségnek — akár önkéntes felismerés, akár külső kényszerhatások nyomán — döntenie kellett magához a zsidó nemzettest sorsközösségéhez való csatlakozásról.

Ezt az elhatározóan fontos csatlakozást kétségkívül mélyenjáró belső válság előzte meg, főleg a zsidó értelmiség azon csoportjában, mely a zsidóság ügyétől és sorsától eddig távol állva, a zsidó kulturalközösséget alig ismeri, miután nyelvi és kulturális örökségét a környező nemzettől kapta.

Ilyen válságelemekből érlelődött a zsidó értelmiségi találkozó gondolata.

A találkozók legfőbb célja: a zsidó értelmiség soraiban a *közös munkavállalás* egységének megteremtése. Másik célja: a népi gyökerektől elszakadt és magasabb kulturális és civilizációs fokra emelkedett zsidó értelmiség hivatásának kijelölése a zsidó nép helyzetének tudományos felkutatására és megismerésére. A találkozók munkacsoportjaiban készülni fogunk a zsidó értelmiség keskeny rétegét a zsidó nép gazdasági, politikai, kulturális és civilizációs elmaradottságának, egész társadalmi valóságának, rejtett kulturális értékeinek feltárására és megismerésére. De a találkozók célja nem csupán öncélú helyzetmegismerés, hanem a változtatásra irányuló céltudatos törekvés is. A találkozók az emelkedett szellemű tudományos vizsgálódás tanulságait szétvinni készülni a zsidó nép közé, hogy védelmet és segítséget nyújtsanak. A találkozók megvizsgálják és tanulmányozni kívánják Erdély zsidóságának huszéves történeti múltját, a körülötte élő többségi és testvérkisebbségi népekhez való gazdasági és kulturális viszonyát, nemkülönben a keleteurópai és dunamedencei zsidóság helyzetét.

Erdélyben ez a frisserejű megújulási folyamat egy, kolozsvári szerény kis tanulmányi körből indul ki. Ez a kis kör az erdélyi zsidó fiatalok *Kelet és Nyugat között* című antológiájának kiadásával uttorójává vált a zsidó értelmiségi egység gondolatának.

A zsidó értelmiségi találkozók kibontakozóban levő terve, valamint Erdély és Bánát városaiban megalakuló tanulmányi körök messzi távlatok felé nyíló csiréit bonthatják meg az erdélyi zsidó tudományos kutatásnak és a zsidó népi erők egészséges megújulásának. (*Vida Ferenc*)

V I L Á G S Z E M L E

A spanyol forradalom és ellenforradalom birkózása egyre jobban elhúzódik. Francoék katonarutinja csak lépésről-lépésre tudja visszazsorzítani a köztársaságiakat, akik közben már defenzív célokra jó hadsereget szerveztek. A helyzet kulcsa Katalánia, de ennek erejét belviszályok bénítják. A regresszió tábora vasfegyverekkel töri le belső ellenzékét (Hedilla falangista munkásszárnyát), amit mór és egyéb zsoldosok tesznek lehetővé számára. Közben a Földközi tenger „biztonsága” semmivé zsugorodik és új konfliktusok gyúanyagát halmozza...

A nemzetközi konfliktusok egyik forrása a spanyol érc kérdése. Ellenére a német ércéhségnek, Franco kénytelen az angol Oveonera Iron Ore Co.-nak megengedni a bilbaói érc elszállítását. A németek a *Hermann-Görling* érctrösztbe kénytelenek tömöríteni huzódozó vállalatokat a gyengemínőségű hazai érc kibányászására. A Francot ellátó Portugália pedig közvetlenül fegyvereket vásárol és mint ilyen kerül konfliktusba a szállítást megtagadó Csehszlovákiával. Portugália parancsuralmának lét vagy nemlét kérdése Franco győzelme, mert mint a Salazar elleni bombamerénylet is mutatja, a diktatura ellenségei mozgolódnak. Nagy csapás lenne Franco veresége Itáliára is, mely Valencia-ellenes politikáját az angolokkal való kibéküléssel szeretné összeegyeztetni. E béke nehezen születik meg, mert a főellentétet nem az afrikai hódítás, még csak nem is a Földközi-tenger uralmának kérdése, hanem Németország problémája jelenti. Az olaszok addig is tovább erősítik pozícióikat a tripoliszi Tobruktól Szicíliáig. Midrács albániai hadügyminiszter kinevezése is ezt bizonyítja és ama albániai bankalapítások is, melyek rövidesen ötre

emelik az ottani pénzüzetek számát.

Anglia békét prédikál és teljes erővel fegyverkezik. A szigetország évi 7 millió tonna búzaszükségletére való tekintettel azt tervezik, hogy Kanada gabonatartalékait ezentul majd angliai silosokban őrzik. Egyelőre azonban az ércbeszerzés gondja foglalkoztatja az illetékeseket. India, Uj-Fundland, Brit-Malaga, Ausztrália, Dél-Afrika és Sierra Leone birodalmi érce mind kevés és a Jugoszláviától Brazíliaig ércre vadászó angolok most újra leépítik védvámjaikat s mozgósítják ócskavasgyűjtőiket. Amellett Anglia külföldi megrendeléseket is kénytelen kielégíteni pl. a Szovjetunió ez év első felének megrendelése dupláját teszik ki a tavalyinak. *Irországban* De Valera *Firma Fáilja* legyőzte a választásokon Cosgrave mérsékelt *Fine Gaelj*át, de további kormányzásához a munkáspárt 13 mandátumának támogatása szükséges. — A *Dél-Afrika*i Unió „szines“ fémkitermelésének fokozására Pretoriában megalakult az *African Metals Corp. Ltd.* Súlyosabb probléma ennél a szines emberek kérdése, akik közül a busmanok felvonulással tüntettek Capetownban a vadászati tilalom ellen. — *Ausztráliában* 1929 óta megduplázódott az érctermeles és Lyons miniszterelnök nyilvánosan lép fel az amerikai Jampi Sound Mining Cy. ellen, mely Japán részére évi fél millió tonna vasércszállítás tervével foglalkozik. A japán veszély Uj-Déli Walest is engedékenységre bírja a fehér bevándorlók kérdésében. — *Uj-Zéland* viszont azon gondolkodik, hogy miként tehetné kölcsönössé külkereskedelmi összeköttetéseit a nem brit országokkal. A brit dominiumok szorosabban zárkóznak fel az 1931 nov. 24-i *Westminster Statutum* óta az anyaország mellé. Viszont a gyarmatokon a szokásos ültetvényes rablógazdálkodás miatt gyakoriak a forrongások, mint azt a *Mauritius*, *Barbados*, *Trinidad* és a *Fidzsi* szigetek felkelései igazolják...

Anglia gazdasági szövetségesei közül *Dánia* helyzete állandóan rosszabbodik a kereskedelmi mérleg romlása miatt. Az izgalmat a felozlatott védelakulatok bombamerénylete is fokozza a hadügyminiszter villája ellen. Az ország most erélyes importszükítésre készül, egyben fokozza az önellátási tendenciát. Knud Bach maradi parasztmozgalma ismét aktívabbá vált. Annál jobb a helyzet a hadikonjunkturát élvező *Svédországban*. Az ércelhajózás újabb rekordot ért el. Ugy látszik, hogy az érctermeles ez évben eléri a 12.5 millió tonnát, szemben a tavalyi 10.3 millió tonnával. A termelés további fokozásának a Luossavaara-Kiiruna-vaara A. B. ércbányavállalatot a Grängesberggel közösen uraló svéd állam vétója veszi elejét, ami megakadályozza Angliát abban, hogy ércvásárlásait itt a németek rovására kiterjessze. A cseh Witkowitz-művek is kénytelenek lesznek megvenni a Malmbergeti ércbányákat, ha szerződésük jövőre Grängesbergékkal lejár. A hadikonjunktura természetesen óriási bevételi többletet okoz az államháztartásnak — viszont az inségvidékek továbbra is közsegélyre szorulnak. A lappföldi ércbányák támadásnak fogják kitenni Svédországot háború esetén: e szempontból fontos a Kiruna és Gällivaretől most Közép-Svédországig megépült 2. nagysztratégiai vasut elkészülte. A jövő árnyát azok a német repülőgépek vetik előre, melyek nemrég a Stochkolm környéki tiltott zóna felett jelentek meg.... Az 1842 óta fennálló vezérkart így „védelmi tanácsca“ alakítják át...

Anglia tehát a brit birtokban levő Dunderlands-művek által akar magának szállítani 150-200,000 tonna ércet és e célból 5 éves szerződést kötött *Norvégiával*, mely elsősorban aluminium iparát építi ki az amerikai Mellon-tröszt segítségével. — *Finnország* is szorgalmazza a fegyverkezési fémek termelését: az állami Outokompu O. Y. megkezdte a rézérc bányászatát, míg a kanadai nikkeltöröszthöz tartozó Petsamo Nickel A.

G. aranyat, ezüstöt és nikkelt termel.

Esztrómszág most készült el az új alkotmányával. *Lettországban* Celmins „villámkeresztes“ összeesküvését kellett ártalmatlanná tenni. Az állam megvásárolta a cseh Sellier & Bellot municiógyár részvényeit, miáltal újabb lépést tett a külföldi tőke visszaszorítása útján. A kormány mindenestre tiltakozik a gazdaság teljes államosítási vádja ellen, de a központosítási törekvés félreismerhetetlen. A külföldi széntől való függetlenítést szolgálja a keggumi Duna-erőmű építése. *Litvánja* gazdasági helyzetének javulásával magyarázzák hivatalosan a behozatal növekedését, de e magyarázat csak a kiviteli aktívum eltűnésének mentegetése: az ok a katonai okokból erőltetett iparosítás. A diktatura 11. évében most a sztrájkot tiltották meg súlyos szankciók mellett.

Katonai okok készítették a *lengyel* kormányt is a vasipar kényszerkارتellbe való tömörítésére, miután májusban az visszaesést mutatott. Ez állami ellenőrzéstől kedvező külkereskedelmi hatást is várnak, mint-hogy az egyre kedvezőtlenebbül fejlődik. A gazdasági nehézségekkel fokozódnak a kül- és belpolitikaiak is. A Felső-Sziléziára vonatkozó nemzetközi egyezmény július 15.-i lejártát német részről az erőszakos lengyelesítés felpanaszolása követte a birodalmi sajtóban, mely bőven tárgyalja a német nacionalisták elítélését is. Rydz-Smigly közeledését a nemzeti demokratákhoz nemcsak az ismeretes bombamerényleti kísérlet zavarta meg, hanem Pilsudski gárdájának, a Slavok volt miniszterelnök vezetése alatt álló „ezredesek csoportjának“ erélyes ellenállása is, mely a Sapieha-affért lovagolta ki a nemzeti demokraták ellen. Az „ezredesek“ már-már Rydz-Smiglyt sem kimélik és Roja tábornok egykori légios vezért le kellett tartóztatni. Koc ezredes Nemzeti Egység Táborára ellen az egész baloldal felsorakozik, mely az emigráns Vitos parasztervezér hazatérését követeli és a parasztok szállítási sztrájkja sok helyütt vérontásra vezet.

Belgiumban a Rex szétesése tovább tart az egyházi tilalom hatása alatt. Hubert d'Idewalle, a *Pays réel* főszerkesztője, Paul de Mont, a *Nieuwe Staat* szerkesztője és Pierre Daye, a parlamenti klub elnöke kiléptek a pártból. A kormány a politikai szélcsendet a gazdasági front megerősítésére akarja felhasználni, de a pénzügyi hatalmasságoknál nincs szerencséje. Így Van Zeeland távozása várható, esetleg szocialista utódlással. Belgium egyébként a hágai döntőbíró előtt megnyerte a pert, melyet *Hollandia* indított ellene a Maastrichton aluli Maas-víz elvezetése miatt. A hollandok e pere csak másodlagos jelentőségű volt: ellenségüket egészen más oldalon keresik. Hollandia szorosabbá fűzi viszonyát Angliához és állítólag katonai egyezmény jött létre Holland-India védelmére. A. D. van Oyen ezredes, az ottani légiflotta parancsnoka, Bandoengből Singaporeba repült, hogy e kérdéstről tárgyaljon. A haditengerészeti budget fél millió forintot szán a légifegyverkezésre. Hollandiának minden oka megvan arra, hogy Indonéziát féltse, mert ez gazdasága alapja. Az ültetvénykultúráknak használnak a világpiacon áremelkedések; újabban Celebesen a *Mijnbouw Boni* társaság megkezdte a nikkel bányászatát. — Az általános fegyverkezésben ugyancsak résztvevő *Svájc* államosítja a hadfelszerelési ipart. — *Luxemburgban* a választás hatása alatt a Bech-kormány a szociáldemokratákat is bevette a koalícióba, úgy, hogy most 3 párt kormányoz: az egyetértés mögött a nagy acélipari konjunktúra áll...

Bulgáriában a külkereskedelem fokozott aktiválódása kedvezőleg hat az állam pénzügyeire; itt is folyik a magnezit, pyrit, titanit utáni kutatás. A politikai nyugalmat egyelőre az az amnesztia segíti elő, mely

úgy a Velcev-féle katonai puccsistáknak, mint részben a macedon I. M. R. O.-nak kijutott. *Görögországban* a Metaxas-diktatura egyéves jubileumát ülte. Az eredményeket talán az a parancs illusztrálja, mely a mazsolaszőlőbokrok jórészének kiirtását rendeli el a túltermelés miatt. Az angol közvélemény — miután az adóssági tárgyalások meghiusultak — hevesen támadja a késedelmes adóst. Metaxast azonban a „nehézipar“ alapjának lerakása foglalja el: csak az a baj, hogy az érctelepek számos tulajdonos kezén szerteszét fekszenek az egész országban.

A világ „acéléhsége“ oly nehézipari konjunkturát teremtett az USA-ban, mely alig különbözik a világháború idejétől. Ez év első hét havában 33.322.000 tonna nyersacélt termeltek. A nyersacél-kivitel kétszerezése a tavalyinak, az ócskavaskivitel a kétszerese. A fővásárlók Anglia és Japán. Ugyancsak rekordot ér el a vegyszerek és a petróleum termelése. Az acélkeményítéshez használt molybdán termelése, melyet 90%-ban az USA ad a világgpiacnak, már 1936-ban tullepte a 20 millió fontot. Az acéltermelés fokozását elősegítette a június-juliusi acélsztrájk összeomlása, mely belkövetkezett, amint Pennsylvania és Ohio kormányzója a sztrájk ellen fordult. De az acélgyárak így is kénytelenek voltak a 40 órás munkahétbe és az 5 dollár minimálbérbe belemenni. E vivmány még sok gondot okoz majd Rooseveltnek a parlamentben, mert a „Dél“ már úgy is sokalja az elnök „tervgazdaságát“, tekintve, hogy az ipari fellendülés új erőket kölcsönöz a „szabad gazdálkodás“ hamgoztatóinak. A szabad gazdálkodás híveinek feje azonban máris fájni kezd a túl jól sikerült gabona- és gyapottermés miatt... Roosevelt figyelmét elsősorban a külpolitikai láthatár felhői kötik le. A japán halászflootta rablógazdálkodása nemcsak az oroszokkal, hanem az amerikaiakkal is konfliktust okoz, úgy, hogy az USA hadihajókat vezényel az alaszakai Bristol-öbölbe. Roosevelt külpolitikájában egyre jobban látható az olasz-német-japán blokk elleni fellépés, a brazil kormány kényszerítése a németekkel való kereskedelem csökkentésére és egyben a felajánlott torpedóflottilla félreérthetetlen gesztus Berlin ellen. A japán expanzió viszont az oroszokkal való viszony javulását vonja maga után, melynek jele a kereskedelmi szerződés meghosszabbítása is (a magánbeviteli vám csökkentésével).

Az USA feszülten figyeli a távolkeleti eseményeket. Amelia Earhart a haditengerészet megbízásából kereste az új transzocéáni légvonalat és a „Sakdal“ forradalmi párt összeesküvése Quezon elnök ellen a *Fülöp-szigeteken* Japán kezét engedi sejtetni.

Kanadában nyílt konfliktusra került a sor a *Social Credit Party* feje, Aberhart albertai miniszterelnök és a szövetségi kormány közt, előbbinek a „plutokrata, idegen bankok“ ellen hozott három törvénye miatt. Így lehet, hogy a „demokratikus és gazdasági szabadságért harcoló albertai nép“ miniszterelnöke az újdélwalesi munkáspárti Lang miniszterelnök sorsára jut, aki fölé kormánybiztost rendeltek ki 6 év előtt, amikor a bankokhoz mert nyúlni. Kanada különben 1928 óta állandóan rossz termésel küzd, aminek oka az óriási legelőterületek bevetésében és szétporladásában keresendő.

Mexikóban összeült az első népparlament. A kormány pedig új szerződésében oly súlyos százalék leadására készíti a *Mexican Eagle Oil* társaságot, hogy az angol petróleumtőkések a kivonulásra gondolnak. *Kubában* viszont Batista készít átfogó gazdasági törvényt, hogy diktaturáját megalapozza, de műve nélkülözi az igazi változtatásra való törekvést.

A „szocialistának“ hirdetett két egykori Chaco-ellenfél, Torro ezredes és Franco ezredes bukását is felemás intézkedéseik készítették elő. *Bolíviában* Torro ezredesből hiányzott az igazi energia, hogy a nemzetköz-

tőke támogatását élvező ónmagnásokkal, Patinóval és Aramayval szembe szálljon, úgy, hogy a német eredetű German Busch-Becerra ezredes könnyen kergethette át Chileba az emigráns Saavedra és Siles volt elnökök mellé harmadiknak. Paraguayban *Franco* ezredes évekre menő programot állított fel a gyors cselekvés helyett, viszont a már bevezetett Jerba-Mate teaexport helyett a gyapot termelését forszírozta. Utóda, dr. Paiva is teljesen a hadseregtől, illetve ennek vezérétől, *Parades* ezredestől függ (ki belügyminiszter lett) és így elnökségének tartóssága legálábbis kérdéses.

Argentínában az üzleti boom a kormány jelöltjének, dr. Ortiz volt pénzügyminiszternek kedvez az elnökválasztáson, a liberális *Alvear*-ral szemben. Az első félévben az ország kivitele 11.3 millió tonna volt szemben a tavalyi 6 millió tonnával. Ez értékben is megkétszereződött export a legmagasabb rekord. A gazdasági lehetőségek új bevándorlásnak nyitnak kaput. — *Braziliában* *Sao Paulo* és *Rio Grande do Sul* jelöltje, *Salles de Oliveira* küzd *Vargasék* *Minas Garaes* klikkjének embe-re, *Almeida* ellen az elnökválasztáson. Az ország a polgárháború szélén áll: a haderőben egymást érik a lázadások. Jellemző pl., hogy a guayanai határnál egy angol-francia-portugál kalandorokból álló társaság *Para* aranyvidékét elfoglalhatta. A kávéégetés tovább folyik és így kétszerezsen fájdalmas az USA vétója („államilag támogatott export“ a vád) a németekkel való kávéüzletet illetőleg. De az USA adja a 60 millió dollárnyi aranyat a Központi Bank felállításához... Közben a nácijellegű „integralista“ mozgalom önálló elnökjelöltet állít fel vezére, *Plinio Salgado* személyében. *Chíleben* a tradicionális salétromipart még a fegyverkezési-boom sem tudja életre galvanizálni. Jobb a helyzete a rézbányászatnak e szempontból, a jődban való monopóliumhelyzetét pedig *Chile* *Japánnal* való 10 éves világkartell megkötésére használja fel. A gazdasági bizonytalanságnak megfelel az elnökválasztási harc tarka képe, ahol az *Alessandri* elnökkel ellentétbe került *Ross*, volt pénzügyminiszter esélyesebb jelölt a liberális *Cerdánál*, míg a néppfront *Grove* ezredessel vonul a küzdelembe. A gyapju árának emelkedése fellendíti *Uruguay* helyzetét is, míg *Peruét* a gyapot áremelkedése javította meg. *Ecuadorban* békésen ment végbe *Frederico Paez* ideiglenes elnökké való választása. A nyerstermelő latin államok gazdasági állapotainak javulása itt is megfigyelhető s a devizagazdálkodás megszüntetéséhez és a sucre 11.5:1 dollárparitásban való stabilizálásához vezetett. *Venezuela* petróleumtermése ez év első felében 5.4 százalékkal emelkedett, azonkívül a *Caroni* folyó mentén nagy gyémántmezőt fedeztek fel.

Latin-Amerika fellendülése a nyersanyagok áremelkedésével áli összefüggésben. Ám ugyanez súlyos zavarokat okoz a nyersanyagszegény, feldolgozó ipari államokban. Ez egyik oka *Japán* északkinai terjeszkedésének is, bár a közvetlen kiváltómomentumot oroszellenes stratégiai okok adták. Ez év első felében tavalyhoz képest a japán behozatal 1489.8 millió jenről 2145.9 millió jentre nőtt, míg a kivitel 1217.9 millió jenről csak 1527.8 millióra: a behozatali többlet tehát 271.9 millió jenről 618.1 millió jentre emelkedett a drágább nyersanyagok következtében. *Nippon* így tehát újra devalvált (1 gr. arany 1.33 helyett 3.50 jen) valutáját és így módjában áll a napi 1 millió fontba kerülő *Kína*-kalandot finanszírozni. E kaland azonban veszélyessé is válhat *Japánra* nemcsak az orosz-angolszász lesbenállás miatt, hanem ama belső feszültség kirobbanási lehetősége által is, melynek figyelmeztetőjelei közé tartozik pl. *Kazuo Furushima* felsőházi tag elfogatása vagy *Reikitsha* *Kita* professzor, képviselő letartóztatása.

Sokkal egységesebben vonul a nemzeté szervezkedő *Kína* a háború-

ba. A „Kinát megmentő összkínai társaság“ baloldali szervezete az egész országra kiterjeszti agitációját, a volt tanácssterületek pedig különleges helyzetet kapnak a köztársaságban. Japán ellen oly egyöntetű a vélemény, mint még soha. És ha Japán Sanghai rombadöntésével akar a Középkínai Birodalomra nyomást gyakorolni, úgy azzal elsősorban a többi Kínával kereskedő nemzetnek árt — ami különben célja is. Japán végcélját — hogy Kinát gyámsága alá helyezze — nem fogja elérni: ennél már sokkal erősebb a Mennyei Birodalom nemzeti érzése és a japánok lenézése. A megbukott Szató hizelgő fellépése többet ért volna el, ha hagyják a hadsereg és a Kavagse-féle „Draufgänger“... Kína ma egységes, csupán Szinkiangban folyik még a polgárháború a mohamedán Ma-Csung-jin és Mahmud vezetésével.

India konszolidációja is előrehalad. A hat tartományban kormányra kerülő *Nemzeti Kongresszuspárt* 4 éves tervet dolgoz ki az adóba elvett föld visszaadására, alkoholtilalomra és a politikai foglyok amnesztíájára. Az amritszári 1919-es foglyok már mind szabadlábra kerültek. A kormányzást megkönnyíti a jó konjunktúra és Észak-Nyugat békéje is úgy ahogyan helyreáll az Ipi fakirjával való tárgyalások által.

Iránt a németek akarják nagyszabású kompenzációs üzletekkel gazdasági körükbe vonni. A mellékcél a behozatal második helyét elfoglaló Szovjetunió kiszorítása. Bépi-Tel-Kocsak közt új vasut épül 1.78 millió font költséggel.

A német közelkeleti tervekkel való kacérkodás volt egyik oka Bekir Szidky *iráki* vezérkari főnök bukásának is. Megöletése, melyet az általa megöletett Dzsafár al Aszkári hadügyminiszter hívei hajtottak végre, az egész törökbarát, pánarab-ellenes Szulejmán Hikmet-rezsim összeomlását okozta. E rezsim érdeme, hogy a Baadabad-paktummal megteremtette az összműködést Törökországgal, Afganisztánnal és Iránnal — utóbbival a Satt-el-Arab partjának régi hovátartozási viszályát is likvidálva. Irák visszatér a Hasimiták pánarab, angolbarát politikájához, de azért Mohamed Ali Dzsavad ezredes mindenesetre 80 millióért fegyvereket jön vásárolni Európába.

A német befolyás kivédése Anglia által intő példa *Szírám* számára is, ahol a régenstanács földelajándékozási afférja mögött tulajdonképpen a Berlinben tanult Faja Bahol ezredes kormánya helyzetének megingása keresendő.

Törökországban is terjeszkedik a német export. Az Adana-Diabekr vonal német anyaggal épült meg és az Elazisz-Diabekr-Dsizre (Szíría) vasutat is német vasongyarak szerelik föl. Am Kruppék csalódnak, ha azt hiszik, hogy új életre kelhet a Hamburg-Bagdad tengely álma. A kemáli Törökország különbözik az Abdul Hamidétól!

Szíriában a libanoni parlamentet feloszlatták, mert a kormánynak csak 1 szótöbbsége volt. A nyugtalanságok még tartanak Deir-el-Zor vidékén, Aleppóban titkos fegyverraktárt fedeztek fel és a keresztény Amouda városát megtámadták a kurdok.

Palesztina felosztása úgy látszik megvalósul, mikor is a termékeny vidék, valamint az angol tőkeérdekeltségű *Ruthenberg* elektrocentrálé és a Holt-tenger kálitelepei a zsidóknak jutnak, Haifa fontos stratégiai támpontjával együtt. *Bahrein* petróleumszigetei Zabbaráért harcot kezdtek Katar (Omán) ellen, miközben Irán a szigeteket magának követeli vissza Angliától. *Egyiptomban* a kormány építetteti a Nag-Hamad Nilusgátat és öntözés alá veszi a Fayum-oázist. *Abesszíniában* az olaszok hozzáfogtak a „hatéves terv“ megvalósításához — egyelőre csak útépitéssel... (D. F.)

S Z E M L E

VERES PÉTER: SZAMADAS (Révai, Budapest, 1937)

Ritkán írok könyvekről. Még ritkábban fogok elolvasásához azzal a szándékkal, hogy majd írok róla. Szeretem a könyveket passzív magatartással olvasni, inkább átengedem magam, semmint bírálom. Nem program ez, hanem nyilván mélyebben gyökerező lelki-szellemi magatartás. Talán így meghittebben éljük át a könyvek tartalmát, lehet, hogy a kritikai állásfoglalás rovására. Így olvastam végig Veres Péter könyvét is, megállás, bírálás, boncolgatás nélkül, s hogy végeztem vele, kezdett mozgolódni, gomolyogni az elmélkedő tudat bennem. Nem tudnék a könyvről szigorú, konvencionális bírálatot írni, nem is ezzel a beállítottsággal olvastam, s csak elolvasása után jelentkezett bennem a kifejezés-szüksége.

A könyv mélyen megfogott. Pedig az utolsó idők felfokozták és el-kényeztették igényeinket. Egymásután jelentek meg Illyés, Remenyik s most Veres Péter könyvei, amelyek lényegük mélyén önmegmutató val-lomások. Az Illyés könyve talán a legszintetikusabb. Hatalmas társadal-mi rajz, amelynek háttérében ugyanakkor elragadó erővel és közvetlen-séggel bontakozik ki egy gyermekség képe. Társadalmi korrajz s egyben önéletrajz, ha vázlatos is. Mindenesetre érezhető egy gyermeki sors szerves összeszövődöttsége az osztály társadalmi sorsával, amelyből az író ki-nőtt. Remenyik könyve a *Büntudat*, egészen sajátos. Önéletrajznak — szigorú értelemben — még kevésbé az, mint az Illyésé, de egy osztály társadalmi léte, szellemi és lelki vetületeinek rajzában, elmerülésében s elmélyedésében talán túlhaladja azt. Tul a tárgyi tartalmán, nézőpontjai-ban és meglátásában, nemkevesé, kifejezésében kivételesen tiszta, fel-tárt, lélektani és emberi munka. Illyés és Remenyik könyvei után jött a Veres Péter könyve, a *Szamadás*. Ez a mű bevallottan, tervszerűen ön-életrajz. Miként Illyés és Remenyik könyveivel is, igazolja tételünket, (Ön-életrajzok. Korunk 1937. 1.) hogy az nem egy élet sommázása, hanem szinte törvényszerűen az élet derekán jelentkező szükségérzet az öntisz-tázódásra és önmegmutatkozásra, hogy a lelki tehermentesítés műveletén keresztül akadálytalanabb alkotásra tegye képessé az író. Hogy pl. Zsolt Béla Villámcsapás c. önéletrajza s Remenyik *Büntudat*-a ilyen föld-alatti lélekerekből buggyant fel, az iránt nincs kétségem. Ugyanazt nem állíthatnám Veres Péter könyvéről, noha valamennyi említett könyv kö-zött a legszemélyesebb, a leginkább önmegmutató. Ki is mondja, hogy mit akar: „lássátok, ez vagyok, ezt és így akarom“. Es vallja, hogy „az önéletrajz úgy lehet igazán objektív, ha legigazabban szubjektív, vagyis ha őszinte“. Emberileg és iróilag egyaránt nagy és rokonszenves értéke a könyvnek: őszintesége. Irigylésreméltó helyenként az a feszte-len felszabadultság, ahogy a szerző önmagáról s vonatkozásairól beszél; s itt *Kassák* életrajzi vallomásának (*Egy ember élete*) legjobb lapjaira emlékeztet. Az önéletrajzi író környékezi a veszély, hogy az exhibicioniz-mus szertelenségébe fajul, s a lelki fejlődés portréja helyett, a pszicho-patológia, az önfitogtatás és önkelletés tereire téved. Sehol ezt a kínos, szélsőséges megmutatóvágy-elfajulást nem észleltük a szerzőnél. Legszubjektivebb mondataiban is pontosan érezhető az objektivitásra való törekvés eltökélt tudata, az eszmélés, hogy minden szubjektivitás a tárgyi valóság megjelenítését szolgálja, s annak csupán eszköze. Ezért tartjuk kiváló értékűnek Veres Péter könyvét, mert önéletrajzán keresz-tül, pontos élethűséggel követhettük egy ember felfejlődését s ugyanak-

kor átélte az osztály, amelynek tagja, s még átfogóbban a korhelyzet. jelentését, amelyben él és működik. A szerző maga mondja könyve utószavának tekinthető írásában, (Számadásom mérlege. Korunk jul.-aug.-i szám) hogy ez utóbbi szempontból hiányos könyve, de külső okokból nem lehetett teljesebb. Hatását a könyv ennek ellenére sem téveszti el. Nemcsak egyéni, legszemélyesebb dokumentáció, hanem egyben társadalmi dokumentáció is, mert az író egyéni élete, tul az egyéni árnyalatokon egyben az osztálysors változatait példázza. A könyvnek kettős, tudatosan megélt célja van: egyéni megmutatkozás, s azon keresztül társadalmi tudatformálás. Az írás, mondja a szerző, menekvés a tett elől, s ezt első sorban önmagára vonatkoztatja. De mégis tett — s ez nem olcsó önvigasz, amennyiben mások tudatát formálja s tette ösztönöz. Egészséges önismeretre vall, ha ezt az író felismeri s nyíltan kimondja. Igaz, az írás, maga az írói tudatalakítás, éppenséggel nem zárja ki a közvetlen tettet, az elsődleges cselekvést, amire történelmi érvényű példa Uljanov élete.

De ha az író véglegesen felismerte egyéniségének „titkát“ és határait s alkalmazkodik hozzá, legalább önmagával nem kerül ellentmondásba. Hogy „majdnem bölcs“-e, ahogy Veres Péterre a bírálat felsőbb-ségesen ráfricskázta, azt nem tudom eldönteni. Mindenesetre a bölcsességnek egyik előfeltételét megvalósította, amidőn az önmegismerés valóságát egyéni életében keresztülvitte. Mert, aki egyénisége hajlamainak megfelelően él, az valahogy bölcsen él, ha ezalatt a lelki-szellemi egészség, kiegyensúlyozottság primitív, de döntően fontos előfeltételeit értjük.

Ami a könyvből megvesztegetően és bátorítóan felénk szól: az éppen az író emberi én-jének harmónikus fejlődési vonala. Bármennyire is kanyarosnak, helyenként megtorpanónak, megtöröttnek látszik is ez a vonal, valójában tényleg csak *látszatra* az, mert elhajlásai és kanyarjai mögött, melyek a társadalmi formáló erők visszahatásai, érezhetően hat az egyéniség benne rejlő, kiteljesedésre törő, szinte élettani meghatározottságu készsége: megtalálni, kiteljesíteni, kifejezni önönmagát. Szerintem e legnagyobb emberi mű — önmagunkon — sikerült Veres Péternek. Ezért hat könyve jótékonyan, meggyőzően, bátorítóan. Mert egyéni változataiban is *egyénefelett* érvényűséggel dokumentálja a belső fejlődés készségeinek egyenértékű, megfelelő megvalósulását. A gyermekember, aki írni-olvasni alig tudott, s akit nyomoruságos, társadalmi léte reménytelenségre ítelt, ime beteljesítette minden gát és korlát ellenére gyermekéi ősi vágyát, hogy író lehessen, hogy másokat tanítson és neveljen. Nagy belső munka s ugyanakkor kemény küzködés a külső életfeltételekkel; ez a kettős harc formálta ki emberünket. Ebben a kettős munkában érlelődött meg a gyümölcs, mintázódott ki az egyén külső-belső arca, amely oly biztató erővel szól a könyv lapjairól, felénk. A Veres Péter útja nem mindenki útja, kemény, rögzös, verekedő ut: de termékeny és utmutató mások számára is, nemcsak azért, mert értéket termel, hanem mert létével, már csupasz adottságával, mint jelkép is nevelően hat.

Veres Péter idézett írásában (Számadásom mérlege) helyes meglátással állítja, hogy a történelmi cselekvők, a vezetők megismerése, vagyis az emberismeret, mennyire fontos ugy a tömegek, mint a vezetők önön-szempontjából. „Az eddigi naplók, önéletrajzok elirodalmosították ezt a dolgot, művészetet csináltak abból, amiben éppen csak az lehet a művészet, hogy az igazat, az érzékelhető és ellenőrizhető igazat írjuk“: „Ez és ez vagyok és ez és ez történt velem, így és így jutottam idáig“. Veres Péter ezt a legmagasabb fokú igényt meg is valósította önéletrajzában. Azt mondja, hogy alkothatott volna monumentálisabbat, irodalmilag jelentékenyebbet, de akkor ő maga elveszett volna a „könyv“, az „iroda-

lom" részleteiben. Nem kell őt megnyugtattunk, hogy művével többet adott, mint szokványos irodalmat. A mű monumentális, mert azzá teszi írója magatartása, jelképpé felmagaslott élete. Mi is szeretjük és dődelgetjük a könyvet, azon nőttünk fel, de van még valami, amit annak fölébe helyezünk. Minden könyvnél, a legnagyobbnál is, van valami magasabbrendűbb, példázóbb, egyetlenebb: az *ember megélt élete*. És a Veres Péter élete a maga egyértelmű jelentésében, példaadásában és végleges értelmében minden könyvnél elevenebb erejű, szuggesztivebb, ellenállhatatlanabb *embermagatartás*. Hogy ez az ember a kenyér és betű robotos harcában végül felülmaradt, hogy külső gátlások és belső kétségek fölébe kerekedve élete archimedesi tengelyét lefektette: ez a magatartás történelmi jelentésűvé kristályosodik. S hogy az ilyen ember megmarad a rögnél, paraszti osztálya ölén, s annak robotját, harcát, sorsát vállalja; — külső és belső kísértések ellenére, amelyek éppen a rendkívüli emberpéldányt környékezik meg — ez a magatartás több, mint hősi gesztus, ez már *történelemcsinálás*.

El kell olvasni és újra kell olvasni, hogy elteljünk őszintesége és valósága varázsával, hogy gazdagodjunk azzal az erkölcsi értékkel, amit az élet minden önmegvalósulásra törekvő egyén számára jelent. Ezért ne is bolygassuk hát a részleteket, amelyek mögött az ember oszthatatlan tudati és lelki egysége áll...

Nekem egyénileg a könyv ama néhány lapja marad legemlékezetesebb és legbátorítóbb, ahol Veres Péter munkáscsoportjuk kollektív életét írja le. Amit elértünk, írja, a „törvénytőlküli testvériség állapota”. „Ezek az élményeim és tapasztalataim százszorta fontosabbak voltak nekem, mint bármi más tudományos megállapítás. Meggyőződtem nemcsak arról, hogy az ember alapjában jó is, rossz is a körülmények szerint, tehát a körülmények a fontosak, de arról a régi hitem komolyságáról is, hogy ahhoz, hogy az emberi társadalmat átalakítsuk, elsősorban magunknak, az élen levő tudatos kollektivistáknak kell átalakulnunk, mert egy mozdulatnyi tett többet ér, mint bármennyi beszéd és papír.” (370. o.) Ahogy ez az együttműködő embercsoport — nem is öntudatos szocialisták még — négy éven keresztül hiánytalanul megvalósította a kölcsönös segítség és összeműködés, a törvénytőlküli testvériség állapotát, ez az epizód a legbátorítóbb ígéret — a jövőre.

Ahogy a könyvét elolvastam, azt mondtam magamban: az *éhség könyve*. Magamfajtájuaknak, kik ezt az állapotot csak a fiziológia elméleteiből ismerjük, egészen különös élményt jelentett az éhségnek ez a szinte krónikus állapota. Az éhségmotivum végig vonul a könyvön. Gyermekkor, serdülő évek, villágháború, forradalom és ellenforradalom: a lélek legnagyobb megrázkódtatásaiban, a tudat legmélyebb megrendüléseiben is ott villózik az éhség lidérce, a gond, a hajsza a betevő falatért. Az éhség, a legborzasztóbb szenvedés számomra, ahogy a szerző írja. *Hamsun* regénye, az *Éhség*, már csak fakó töredékekben él bennem, Flaubert *Salambo*-ja még ma is élesen, ahol az ostromlottak válogatás nélkül fogyasztanak el bárminő állathúst; de közvetlen, érzékelhető, személyes közelségben most éltem át, s most is máson keresztül, az éhség démoni szenzációját. Micsoda infernális, könyörtelen hatalom, s ha jól emlékszem, az író egy alkalommal életét is kockáztatja a háboruban, hogy élelemre szert tegyen. Az éhség könyve, duplán az, mert a kenyér és betű utáni éhség fűti át.

Veres Péter igaz és jótékony igazolása annak, hogy a kenyér és betű gondján hogyan győzedelmeskedhetik a küzdő, eszmélő ember.

(Neufeld Béla)

**TODESSTRAHLEN UND ANDERE KRIEGSWAFFEN (Malik Verlag,
London, 1937)**

Szerzők összegyűjtötték a legújabb hadászati eszközökről beszerezhető híreket s tanulmányaik eredményét könyvben terjesztik a nyilvánosság elé. A könyv itt közölt fejezete különös érdeklődésre tarthat számot.

Miután az eljövendő háborúban a halált és pusztulást okádó repülőgép a döntő fegyverek egyike lesz, a hatásos légvédelem kérdése első pont a hadfelszerelési programok napirendjén.

A világháborúban az olasz vezérkar védelmezte először Velencét, az osztrák légitámadások állandó célpontját, a repülőgépek elé állított akadályokkal. Ebből a célból dróthálós léggömbök szálltak fel minden légi riadó alkalmával a város fölé a magasba. Az osztrákok először nevettek ezeken a bárgyú, középkori kísérleteken. De amikor az első gépek fennakadtak a fémdrótok hurkaiban, mint a legyek a pókhálóban és menthetetlenül lezuhantak, a repülőgép elhárító fémhálók minden fronton működésbe jöttek.

A modern haditudomány sokkal veszesebb pókhálót konstruált a bombavető gépek elé. Ennek a hurkai olyan szűkek, hogy egyetlen gép sem bír keresztülbújni rajtuk. A motor elfullad s a repülőgép tehetetlenül a földre kényszerül.

Érthető, ha e hadititok őrzői hallgatnak erről a harci eszközről. E helyett fantasztikus híreket helyeznek el a sajtóban az elektromos halál-sugarokról, hogy a repülőmotorok ellen valóban veszedelmes és hathatós harci eszköz az elektromitoszban elhalványuljon. Viszont ezt az eszközt éppoly kevésbé lehet, mint bármely más találmányt, hosszabb ideig titokban tartani. Adatok a kísérletekről, ha gyéren is, de mégis kiszivárognak a szélesebb körökbe. Alkalmadtán hallani a kísérletekről is, mert az elv egyszerű, könnyen felbecsülhető a hatása. Ez az eszköz tulajdonképpen nem is fémháló, hanem *fémpor*, mely láthatatlanul lebeg a levegőben. Ez a fémpor a dróthálóval ellentétben, nem a repülőgép propellerére vagy az érzékeny kormánykészülékre csavarodik, hanem pontosan a gép szívébe, a motorba furakodik.

A találmány alapelve nagyon egyszerű. Ha valamely robbanómotor cilindrébe maroknyi csiszolóport hajítanak, a motor legrövidebb időn belül megáll. Ugyanezt a módszert támadó repülőgépek ellen alkalmazni, persze valamivel körülményesebb. Mert ha sikerülne is elegendő durva csiszolóport a levegőbe lőni vagy szétszórni, az nem marad a levegőben. Lehull és el sem éri a repülőgépek motorjait. A tudomány előtt azonban ismeretes, hogy a magasabb légrétegekben vulkáni eredetű por található, ami valamely tűzhányóból a magasba lövelve, hetekig úszik a felhőkkel és azok felett. Stabil por- és levegővegyülék, *aerosol* képződött belőlük. A láthatatlan füst megtalálói ezt a tényt használták fel. Olyan kemény csiszolóport kellett felfedezni és preparálni, hogy az a levegőben ússzon s csak nagyon lassan szálljon alá. Az úszásra rendelt részecskéknek viszont nemcsak könnyűeknek kellett lenniök, de formájukkal is az úszást kell elősegíteniök. A vékonyra hengerelt alumíniumfólia sokkal lassabban esik a földre, mint az azonos súlyú alumíniumgolyó. Ezért a láthatatlan füst részére sem a vulkán-por törmelékformáját, sem a csiszolópor szemcseformáját nem lehetett alkalmazni. E harci por legparányibb részecskéinek a természetet túlszárnyaló, repülőképes formát kellett adni. Talán üvegkemény acélszállamok, esetleg lapos, apró korondkristályok, talán — s ez épp a kísérletek titka, amit a nagyhatalmak gondosan titkolnak.

A láthatatlan füsttel már egész sor gyakorlati próbát végeztek. Er-

ről egy és más a sajtóba és bekerült. A londoni *Daily Herald* légügyi tudósítója, akinek sikerült egy specialistát megintervjuvozni, amikor az éppen ilyen külföldi kísérletektől visszajött, igen pozitív adatokat közölt. Eszerint láthatatlan füstöt, *Invisible smoke*, „akasztanak“ rácsként a fellegekbe, a támadó bombavető gépek motorjainak megállítására. Minden ország, amelyik e láthatatlan füst konstruálásában érdekelt, gondosan őrzi annak terveit és képleteit, mint bármely más titkot, mert ez az új elhárító módszer — a specialista állítása szerint — háború esetén a légi harc eddigi taktikáját halomra dönti. Ha a levegőben uszó maszszát a repülőgép motorja „belélegzi“, tüstént és tartósan megszűnik működni. Az elriasztott gépnek semmiféle manőverrel sem sikerül e veszedelmes zónából kikerülni. Azonnal le kell szállnia. A hiba kijavítására az egész motort széjjel kell szedni és gondosan megtisztítani, ha csak bonyolultabb javítási munkálatok nem szükségesek.

Viszont hogyan kerül a repülőgépmotorokat elfojtó láthatatlan füst feladata elvégzésére a levegőbe? Két módozat lehetséges. Az egyik, a port fellőni a földről a levegőbe. A technika mai fejlettsége lehetővé teszi az időgyújtásra konstruált lövegek oly beállítását, hogy azok bármilyen beállítás szerinti magasságban robbanjanak. A port valamelyik várt légi támadás előtt vagy annak folyamán is lehet a levegőbe lőni. A harci porral telített lövegek, robbanás után szétszórják a motorokra nézve annyira veszedelmes tartalmukat. A harci porlövegeket lövő ágyuk támadó repülőgépek ellen sokkal hatásosabbak, mint a közönséges légelhárító ütegek.

A harci por felhasználásának másik módja, repülőgépből nagy magasságból kiszórni. Néhány, ilymódon dolgozó repülőosztaggal láthatatlan falat lehet húzni a határon vagy a légi támadásoknak különösen kitett fontos objektumok köré, amin egyetlen robbanó motoros aeroplan sem képes keresztültörni; kivéve, ha ismeri a helységet és a fal magasságát s így nagy magasságban átrepül felette. Ez a manőver azonban mindig nehezen keresztülvihető s egy megrakott bombavetőgépnek egyenesen lehetetlen. A láthatatlan füst persze a saját gépek számára is hasonló veszedelmet jelent. A harciport szóró repülőeknek nem szabad mélyebben az úszó porba kerülni. A láthatatlan falat természetesen minden légi támadás előtt újra fel kell húzni.

A *Daily Herald* légügyitudósítójának a specialistával folytatott intervjua még 1934-ben történt. Akkor — ez még az új harci mód tulajdonképpen kifejlesztése előtt volt — egy kísérletnél kilenc gép közül hét leszállásra kényszerült, mikor a láthatatlan rácson kellett átrepülniök. A *Daily Herald* 1934 július 7.-én még azt is megírta, hogy: „A láthatatlan füstfal a betörő bombavető ellen már annyira tökéletes, hogy egy osztag harcirepülő rövid kísérlet után leszállásra kényszerült. A gépek moorjai a fémporon keresztüli repülésnél kifulladtak.“ Két évvel később az angol parlamentben egy kíváncsi képviselő kérdést intézett a kormányhoz a „láthatatlan függöny“-ről, amely Angliának ellenséges légi haderőktől való megvédésére hivatott. Baldwin válasza mesteri példája annak, hogyan viselkednek a nyilvánossággal szemben haditechnikai szempontból valóban értékes találmányok szövétevésekor az olyan kormányok, amiket még kérdezni lehet.

Baldwin először is egyszerűen azt mondta: „Nem felelhetek a kérdésre“. Azután mintegy a saját véleményeként hozzáfűzte, hogy minden egyes képviselőnek nagy tartózkodást ajánl minden titkos eljárásról szóló hírrel szemben. Végül udvariasan kijelentette, hogy a légitámadások elhárításának módjait állandóan tanulmányozzák és tökéletesítik s e té-

ren jelentős haladást értek el. Baldwin, határozatlan kijelentéseit, melyekről bátran mondható: „A megneválaszolás is felelet“, ezzel a mondattal zárta: „Nem áll a köz érdekében, ismertetni azt a vonalat, melyen a munkálatok tovább haladtak.“ A diplomata nyelvéből az egyszerű ember hétköznapi nyelvére lefordítva Baldwin egyszerűen ezt mondta: Az a veszedelmes láthatatlan füst, amit mi majd függönyként a sziget elé akasztunk, létezik, azt azonban nem tudjuk, vajjon a támadó légiflotta nem tud-e védekezni ellene.

A láthatatlan füst hatása mindenféle robbanó motornál, mely hajtóanyag-levegővegyüléket szív be és éget el a hengereiben, egyaránt pusztító. Ebben a tekintetben nincs különbség normális benzinmotor, izzófejű és Dieselmotor között. A két utóbbi elektromos zavarás ellen kétségtelenül sérthetetlen, a láthatatlan füst ellen azonban éppen olyan tehetetlen, mint a rendes benzinmotor.

Csak egyetlen gép létezik, amelyik nem szív gáz-levegővegyüléket és ezért a láthatatlan füst sem képes elrontani: a jó öreg gőzgép. Ennek a hengere vízgőzzel dolgozik, amelynek a visszahúttón és a gőzfejlesztőn keresztül, szorosan zárt a körforgása, s ezért a külső levegő és így a harcpor sem képes a motor belsejébe, a hengerbe hatolni.

A modern technika a gőzgép repülőgépekhez való felhasználását régen túlhaladottnak tekintette. Az eljövő háborúban a láthatatlan füst elleni hatásos elhárító eszköz feltalálására való törekvés a repülőgépek gőzmotorokkal való felszerelésének kérdését ismét időszerűvé tette. Már is léteznek modern konstrukciók a gőzgép repülőmotorként való alkalmazására.

Miután a mai Németország a láthatatlan füst titkát nagyon jól ismeri, az utóbbi időben nagy erőfeszítéseket tesz, gőzzel hajtott repülőgépek építésére. Aki e fáradozásokról olvasott, képtelenségeknek minősíti azokat vagy nem érti a jelentőségüket. Ám aki tudja, milyen fontos harci eszköz lesz a láthatatlan füst az eljövendő háborúban, az megérti, miért erőlködik Németország nehéz, gőzzel hajtott bombavetőgépeket építeni és utrakészen tartani.

PETER NEAGOE: ILEANA AUS ACILIN (Zinnen Verlag, 1937.)

Románia művelt köreiből évek óta híre járt egy Petre Neagoe nevű írónak, aki angolul írt román népi tárgyú könyveivel Amerikában szokatlán sikereket ért el. Hírelt az is, hogy Neagoet — hivatalosan — már többször hívták haza, hazajövetele azonban egyre késett.

Neagoe mostanában, egyik regénye német kiadásával egyszerre érkezett Romániába s bár német fordításban megjelent könyvének egyelőre épp úgy nem volt itthon visszhangja, mint angol eredetiben megjelent műveinek, az irodalmi körök a külföldi hírnév viselőjét a 32 évi távollét után annál melegebb fogadtatásban részesítették.

Neagoe még alig volt husz éves, amikor az ifjui nyugtalanság, a művészalmok Acilinból, a Szeben melletti román faluból messze elvitték. Gyermekkora a szegény parasztok közt, az erdők és hegyek babonákkal teli világában telt. Ez a világ minden mozzanatával, ízével beleszívódott az érzékeny gyermeki lélekbe ugyannyira, hogy évtizedekkel később ez a világ került felszínre érett tudata mélységeiből. De nemcsak a babonák, az egykori Acilin világa, hanem a hajdukok, Mitru és Buzsor s a többiek emléke, akiket legendákba emelt a népi képzelet. A nép e figurák iránti hajlandósága jellemző az erdélyi falusi románság múlt századvégi szociális klimájára. Ezeket a benyomásokat a fiatal Neagoeban nem fojtotta el a magyar középiskola, sőt a román nemzeti öntudatosítás még ma-

gasabbra lobbantja.

Neagoe írói pályája nehezen indul. Előbb festőnek készült. Müncheni tanulmányai után Amerikába megy. Megismeri a kivándoroltak gettóvilágát, a fajtájabeliéket és a „néma forradalom“ magyarjait s szakadatlanul dolgozik. Alig pár év s a legnagyobb amerikai magazinokba dolgozik, rajzol, keresett arcképfestő. Elhagyott otthoni, népi álmait azonban nyugtalanítják. Bármennyire divatos már, mint festő, 1929-ben leteszi az ecsetet és felveszi a tollat. Első elbeszélése abban az angol folyóiratban jelenik meg, amely Joyceot felfedezte. Az erdélyi román paraszti élet rajzával Neagoe új színeket visz az angolnyelvű irodalomba, új világot: exotikum számba menő realizmust. *Storm* című elbeszéléskötetének sikere már viharos. A konvencionális szemléletű amerikai kritikusok tiltakoznak Neagoe realizmusa ellen s Neagoe magasigényű, természeti képességekkel zsufolt költői stílusa is idegen előttük. A Storm kiadója egyszerre kerül vádlottak padjára Joyce Ulyssesének kiadójával a közérkölcöket sértő irodalom terjesztése miatt. Neagoe következő könyvét ezért nem is könyves cég, hanem az Emberi Jogok Ligája adja ki. Most azután már sorra jelennek meg a *Wiurning a wife*, a *There is my heart* és az *Eastar Sun*. Ez utóbbi eddig legnagyobb regénye, mely a dán és holland kiadások után most németül is megjelent.

Az *Ileana aus Acilin* különös könyv. Tárgya, mint szerző minden irásáé: az erdélyi román paraszti élet. Költészet és valóság. A költészet: a képzeletdús néplélek kibontakozása; a valóság pedig a paraszti ember lelkivilága, lélektani magatartása a ráható környezetben. Ez a lelkiélet azonban korántsem passzív. Ileana, a regény hősnője, az acilini parasztleány kilép a feudális, babonákkal teli világból. Elhagyja a primitív életviszonyokat, a primitív paraszti lelkiség fölé tör. Ösztönös előretörését képességei támogatják. A szomszédos szász városka hatásaira, a civilizáció hozzáérő rezdülleteire fogékonyan reagál. A regénybeli konfliktust ez idézi föl. A falubeliek viszont épp e fogékonyágáért az ördöggel való cimborálás legendáját szövik köréje. Amikor a városban Serafimnak, a polgárosodó gazdag román parasztnak lesz a szeretője, Ileana kisiklik otthoni világa patriarchalizmusából s a mende-mondák még inkább körülveszik. A mende-mondák legélesebben Ileana vallási tébolyra apjára hatnak. A leány körül dúló viharra egyedül a pupos néptanító, Tedescu száll szembe, aki érti Ileanát, művészi hajlamokat fedez fel benne s ezek kiművelésére vállalkozik. Am a nyomorék tanítót is megszállja Ileana ördöge, beleszeret a leányba, szembe kerül Serafimmal, akiben Ileana — híven gyermekkori meséjéhez — a hajdukot, a szegények védelmezőjét kereste. Serafim azonban nem hajduk, csak jóváágású, csalafinta módos gabonakereskedő, akinek Ileana jó szerelmeskedésre, viszont feleségnek gazdag, üzletileg hasznosítható tőkével rendelkező nőt keres. Amikor Ileana apja elől Serafimhoz menekül, kiderül Serafim kétlakisága. Am Tedescu hiába viszi a faluba vissza Ileanát. Husvétkor apján végérvényesen kitör a téboly s a falu népe Ileanát, Tedescuval, a babonák ellenfelével együtt kiüldözi a határból. A pokrócokba kötözött dühöngő apa felett a sirató asszonyok énekelnek s a falu háromnapos évésivással üli meg a babona győzelmét a világosság felett. A primitív öntudat még nem fejlődött a társadalmi öntudatig. Ebben a világban még csak egy-egy lélek törekszik az öntudatosodás felé s ezek is elbuknak. A regény a lelkélyözött öntudat viharának és költészetének könyve. Oldalain a társadalmi valóság, a gazdasági állapot nem merevedik az előtérbe, csupán a háttérből süt át. Neagoe elsősorban nem a tér- és időbeli eseményeket és helyzeteket, hanem ezeknek az emberi lélekben keltett benyomásait rajzolja. Kétségtelenül paraszti és mint ilyen realista, de

realizmusa nem tárgyi, hanem lelki, az embert nem a világ tárgyi jelenségei között, hanem a lélek és tudat alakulásában jeleníti meg. E vonása a legsajátosabb. (Méliusz József)

THOMAS MANN u. KONRAD FALKE: MASS UND WERT
(Zweimonatschrift. Verlag Oprecht. Zürich.)

A németországi gleichschaltolt irodalom teljes csődjét ma már Magyarországon egyetemi tanárok is hangoztatják. Amikor Zürichben, az Oprecht Verlag kiadásában „Mass und Wert“ címen egy német folyóirat jelenik meg, mely alcímében hordozza programját: „A szabad német kultúra kéthavi folyóirata“, fel kell, hogy figyeljen minden kultúrember, akinek az európai németiség kulturája ma már költségszerű szivügye. Mérték és érték: a könyvmáglyákon gyalázott német irodalom ime magátólértetődően, hivatása és minősége teljes tudatában újra felébredt. Az új folyóirat mértékének és értékének garantálói a szerkesztők: Thomas Mann, Konrad Falke s Ferdinand Lion. A programadó cikkből idézzük a célkitűzést:

A mérték: rend és fény, a teremtés zenéje és mindannak a muzsikája, ami alkotás; a mérték a megharcolt, a kaosztól kicsikart, az anti-barbár, a forma győzelme, az ember győzelme. A mérték nem mértékletesség és nem is közpszerűség. A művészet mindenképpen a bátorság, a kiállítás szférája, mely a végső pontokig is elmerészkedik. A közpszerűséget perhorreszkálja, ahogy a triviálit, az izléstelenséget, az alacsonyrendűséget és a kliséket is perhorreszkálja; mert a művészet maga az igényesség, az örök elégedetlenség és a „mérték“, melyet önmagában rejt, egy azzal a mértékkel, melyet alkalmazni lehet, tehát az ítélő, a kritikai mérleg, melyen megmérteni veszélyes dolog, mert ez több, mint csak izlések vizsgálója, ez dönt értékek felett, melyek túlhaladják az esztétikai normát, azt megelőzik és alapját képezik, a szónak szubsztanciális és fundamentális jelentésében csak ez dönthet az érték felett.

Ennek a két fogalomnak meghamisításából és pusztulásból való átmentése fekszik ma szivünkön. Ezért a cím. Igaz: ennek a kornak mértéke és értéke ebek harmincadjára került. Országok, csoportok, pártok, dogmák állítják és követik a maguk korlátlan szubjektív érvényesülését és az eszteleen irtóharcban, mely világunkat részekre szaggatja, a mindenben felüllemelkedő és általános érvényű humanus kritérium feledésbe merült. Ma újra rá kell eszmélni egy szuverén mértékre, mellyel a tények, az emberek és alkotásaik megmérendők, a mértékre, mely kiváltja tiszta emberi értéküket. De ennek a mértéknek a visszaállítására nem jelenti azt, hogy visszavágyjunk az elmúltakat, a mértéket az adottságokból kell újra helyreállítani, kidolgozni és alkalmazni. Ez az igyekezet éppen úgy konzervatív, mint forradalmi. Konzervatív annyiban, hogy valami olyat akar megőrizni, ami eddig is emberméltósághoz segített: egy személy, párt, népekifeletti mértéknek és értéknek az eszméjét. Forradalmi ez az igyekezet annyiban, hogy magát ezt a mértéket nem szolgai valóságban menti át a múltból, de a mai adottságokon és tapasztalatokon igaz teljességben akarja kipróbálni, a jelen szituációból új értelemmel kihámozni.

A varázserő, mely egy ideig abból a kizárólagosan depresszív „ideá“ból, melyet fasizmusnak neveznek, kiáradt, már tűnőfélben van; ma ez az irány, mint szellemi divat is túlhaladott álláspont és minden új-ság-inger, a remény, a jövő és egy valódi örömteli szellemharcosság ingere ma a szabadság és a humanizmus oldalán van, egy új, tökéletesített, még meghódítandó, még megoldozandó és kiformalandó humanizmus ol-

dalán, mely nem más, mint igazságszerető emberáhitat, mely épp olyan erős a megőrzésben, mint a változásban, a jámborságban és a szabadságban és amely a mi bizalmunk szerint a holt napi Európa éltető levegőjét fogja kialakítani. Ennek a humanizmusnak, ennek a becsületharcnak a szolgálatában kíván állni ez a folyóirat. Ezért szüksége van minazok támogatására, kiknek szívügyük az ember, az európai ember és az európai németiség sorsa... Ennek a folyóiratnak szüksége van a szó teljes szabadságára, mely olyan ritka kincs lett ezen a földrészen... A mi feladatunk konstruktív... de amellet a rossz gyűlöletét nem akarjuk másnak átengedni. De a kritikát mi nem rezonáló öncélként akarjuk gyakorolni, de a szellemi eszmélés és erkölcsi fáradozás eredményeképp — a lelkiismeretért, mely mérték és érték.

ZSOLT BÉLA: VILLÁMCAPÁS (Pantheon. Budapest, 1937.)

Feltűnő, hogy az önéletrajzok, vallomások és szociográfiák tömegtermelési szakaszában Zsolt Béla legújabb könyvének, mely az előbbi három szerencsésen egyesíti szövegében, oly kicsiny a visszhangja úgy az irodalmi kritika, mint a közönség részéről, holott kielégíti mindkettő igényét. Az irodalom javára szól a könyv jól épített, kitagolt szerkezete, melyben az önéletrajzi elemek meseanyagát egyensúlyozottan telíti a jó-értelmű szociológiai elemzés. A kettő adagolása olyan meglepő, hogy helyenként már szinte mesterkélt. Ez a mesterkéltés azonban csak fokozza a könyv ideges elevenségét, művészileg elosztott hatékonyságát, ugyanarra, hogy a mai magyar önéletrajz- és vallomás-irodalomban szinte a Villámcsapás a legkomponáltabb mű. Annyira megkomponált, hogy egyenesen kompozíciónak hat s nem „élet“-nek. Amit mond eleven világ eleven figurái között történik. S ami történik: az a legérdekesebb. Érdekes, mert ezt az anyagot a számos magyar önéletrajzi mű nem is érinti, Zsolt viszont olyan teljességgel adja, hogy témája, — a magyar-zsidó asszimiláció — e kérdésnek ugyszólván kis bibliája. Az író, aki elszánt őszinteséggel számol be első 17 esztendejének élményeiről és kalandjairól s az atyai és nagyatyai asszimiláció s a maga új asszimilációjának értelméről, minden szubjektív vonatkozása ellenére könyvével a közrendi magyar történelem egyik fontos fejezetét adja. Ez a fejezet annál súlyosabb, mert egyéni esetlegességei a magyar történelmi szükségszerűségek vonalában állnak. Szellemi fejlődése a háború előtti magyar vidéki városban szimbolikus értelmű az idejébéli magyar ifjuság jó részének fejlődésére. A szocializmusra — eltekintve az esetlegességektől — a legtöbb magyar értelmiségi így ébredt. Valamennyinek akadt Helffyje. Valamennyit hasonlóképp kaptak el Ady és a Galilei-kör varázsa. Hogy ezek a befolyások — a magyar történelem szükségszerűségei — Zsolt keservesen vergődő, pubertáskorabeli lázaktól átfűtött, átégetett esztendeiben — az egyén esetlegességei között — olyan szabályosan futnak ki a könyv utolsó oldalán felzúgó, a hadüzenet jelszavait kiáltozó magyar kisváros juliusi éjszakájának nyári karneváljára, az a bíráló szemében hathat kiszámítotttnak. A „különös nyáréjsza“ láza, mely az uccára kergeti az egész várost, hogy a kitört háború heroizálásában minden addigi rend és norma megtagadásával ünnepelje magának a káosz-
nak az elszabadulását, ez lehet utólagos szemlélet; a közel 25 év távlatából visszatekintő művész esemény-démonizálása, de kétségbevonhatatlan a hevülete. Az az öt komáromi gimnazista, köztük a Villámcsapás hőse, akik 1914. júl. 28-án az Éljen a háború! jelszavával zugó város kör-
tánca mellett valami törzsi fölszabadulás mámorában sodródnak a Zulejkák, Vecserák, Sapphyk és hasonló nevű nők monumentális karjai és

keblei közé, a fizetett szerelem szappanbúzú alkovjaiban, lehet frivol is. Ez a frivolitás azonban — sajnos — a történelem lereagálása. Az író világosan megmondja: „Azóta a bukás mindkettőnk sorsában állandó és következetes...”, megbuktam mint magyar, mert nem tudtam a feudális és kapitalista érdekeknek megfelelő szellemben hazafi lenni. Megbuktam mint zsidó, mert nem tudtam értékelni a zsidóban az elfogultságot, a konzervativizmust, a klerikalizmust, az előítéleteket, a szellemi lustaságot, a skrupulustalanságot, amit a nemzsidókban gyűlöltem. Nem tudtam zsidóvá, cionistává lenni politikai értelemben sem — mert hazám Európa. Viszont megbuktam mint európai is, mert Európa nagyobbik fele megtagadta és meggyalázta az európai hagyományokat. Megbuktam mint világpolgár, mert a világon alig van hely a polgár számára, aki békésen és civilizáltan akar élni. Megbuktam mint humanista, mert rá kellett jönni, hogy senki sem védtelenebb, mint aki emberséges akar maradni mindenáron s az emberiség eszméit és intézményeit sem lehet másképp megvédeni és fenntartani mint — szükség esetén — embertelen eszközökkel...“ Amilyen pontosak a könyv szociológiai helyzetelemzése, s amilyen biztos a társadalmi háttérrel kirajzoló kép, ugyanolyan tiszta és őszinte az előbbi vallomás. S ha a vallomást megelőző sorok a hadüzenet idejébeli magyar napokat, úgy a vallomást bezáró mondat a mai magyar mindennapokat világítják át: „behuzott nyakkal tehetetlenül s már a védekezés ösztöne nélkül várom az új villámcsapást.“ Ebben az ájultságban szembetűnő a stílus s mi nem is akarunk többet látni benne stílusnál; a régi, mindig érzelmes, mindig indulatoktól dult Zsolt stílárís életérzését, amellyel viszont élesen ellentmond a mai publicista Zsoltnak ebből a könyvből is kisugárzó férfiassága. (G. G.)

SZENTMIKLÓS Y LAJOS: A MAGYAR AGRÁRKÉRDÉSHEZ
(Gondolat Könyvtár, Budapest, 1937)

Legújabbban a magyar olvasóközönség széles rétegei elé került új magyar szociográfiai irodalom divatossá tette a társadalomtudományi nézést, a társadalomtudományi megfogalmazást, általában a társadalomtudományi gondolkodást. Ez a gondolkodás elvitte széles rétegek elé az élő társadalom tényeinek ismeretét. Amennyire öröndetes ennek a megállapítása, annyi aggály tehető szövé. Hovatovább halaszthatatlan a divatos társadalomtudományi gondolkodás bírálata. A divatossá lett társadalomtudományi gondolkodás igen sokszor tudománytalan. Szemlélete forrása számos esetben valami mithikus radikalizmus, igen sok fogalma — tudományos értelemben — egyenesen ellenőrizetlen. Nem az a veszély, hogy egy tudomány a széles körök elé vite a kikerülhetetlen népszerűsödés áldozata lesz, hanem hogy a divatos szociográfiai hullám mind több olyan fogalommal dolgozik, amely a magyar megújulási szükség élményének kinlódásai közt minden verifikáció nélkül fogant. Természetesen ismerjük a mentségeket. Tudjuk, hogy ezt az új társadalomtudományi kultuszt elsősorban nem a tudomány, hanem az élet fakasztotta. Ez is az igazi út. A megismerést mindig a valóság kényszeríti ki. Viszont a tudományosan ellenőrző értelem dolga, hogy a valóság diktálta tények minden vonatkozású összefüggését tisztázza, különben a valóság az ellenőrizetlen szubjektív fogalmak, szintézisek hüvelyébe szorul. Ezért időszerű, ha az élmény-szociográfia kultusza korában éber az élmények-feletti, az összes lehetséges társadalomtörténeti tények összefüggését néző és elemző társadalomtudományi gondolkodás. Ma külön feladatot tölt be az olyan publikáció, mint Szentmiklósy Lajos tanulmánya, mely anélkül, hogy az előbb érintett helyzet-

felismerésre utalna, a kutató helyes ösztönével a magyar mezőgazdálkodást illetően a divatos reformszociológusok pár népszerűvé lett gondolatát, fogalmát, összefüggés-értelmezését veszi bírálat alá. Fetisekké lett, kétségbevonhatatlan igazságoknak vélt, megkövesedett szemléleteket és fogalmakat oldja így fel. Tisztázza pl. a mai magyar birtokelosztás s osztálytagozódás kérdéseit, felszabadítva a helyes értelmet a forgalomban levő statisztikák bonyolultságaiból. Olyan legendákat meztelenít valódi értelmükre, mint amilyen pl. a birtokrendszer és a munkaintenzitás viszonyának kérdésében úgy az uri-polgári nagybirtokrendszer, mint a kispolgári-paraszti kisbirtokrendszer hívei között uralkodik. A birtokrendszer és a mezőgazdasági népsűrűség kérdése, vagy a birtokrendszer és a természetes népszaporodás, a mezőgazdasági túlnépesedés és az ipari fejlődés Szentmiklósy Lajos számára mind olyan alapvető fogalompárok, amelyek kölcsönhatásának helyes kivizsgálása épp az új társadalomtudományi gondolkodás miatt is halaszthatatlan. A valóban tudományos szociológiai gondolkodásnak ilyen pretenziók nélkül föllépő, komoly igényt kielégítő dolgozata alig akad legújabb szociológiai irodalmunkban. Az a szerénység, amivel olyan vizsgálódását, mint pl. a magyarországi mezőgazdasági népesség osztályszerkezetének megállapítása, egy jegyzetbe teszi, a tanulmány tudománypáthozát helyezi a legelőnyösebb világitásba. (G. G.)

VASARHELYI Z. EMIL: ERDELYI MŰVÉSZEK Erdélyi Szépművészeti Céh. 1937.

Ez a ma élő erdélyi magyar képzőművészekről szóló tanulmány-sorozat első kísérlet az erdélyi magyar képzőművészeti törekvések értékének felmérésére. Addig is, míg a könyv bírálatára visszatérünk, bemutatjuk olvasóinknak a könyv bevezető tanulmányának jól átgondolt következő sorait.

Ha életnek egy szervezet működését, vagy bárcsak tétlen létét tekintem, Erdélyben képzőművészeti életről nem beszélhetünk. Alkotó egyesek tömege létezik csak. Működésükről a statisztika ijesztő adatokban számol be. Riasztó példaként iktatom ide Kolozsvár művészeinek megoszlását.

	magyar		szász		román	
88 képzőművész közül	57	63%	1	0.9%	30	36.1%
Rajztanár	11	19.3%	—	—	5	16.7%
szabott fizetésű rajzoló	5	8.5%	1	—	2	6.7%
szabott fizetésű egyéb foglalk.	3	5.3%	—	—	4	12.4%
eltartott (családtag)	11	19.2%	—	—	5	16.5%
kizárólag művészetből él	27	47.7%	—	—	14	47.7%

A helyzet azonos Erdély minden nagyobb magyarlakta városában. Nagybánya helyzetét súlyosbítja valamennyire a Szabadiskola s Temesvárt az ott székelő Képzőművészeti Főiskola.

Kolozsvárt átlag ezer emberre jut egy képzőművész. (Képzőművészeknek tekintem a festőket, szobrászokat és grafikusokat, nem tekintem annak az ipari képzéshez fűzött művészi munkák végzőit, mint kőrajzolókat, butorfaragókat, fényképészeti segédmunkásokat. A táblázatban helyet kaptak mindazok, kik kiállításra vagy nyilvánosság előtt műveikkel szerepeltek, akik hivatásszerűen élnek művészeti munkájukból és azok a nem kolozsvári lakos képzőművészek, kiknek Kolozsvár a fő- és állandó piacuk.) A *tulzaporodás* kétségtelen. Ezt a jelenséget részben általános okok határozzák meg: A rajzban való önkifejtés, akárcsak az írásban való, egyre nagyobb tömegeket hódít meg (zenében ezt a nekigyüremlést

levezeti a tánc- és a gépzene; képzőművészetben ilyen alagsóvé válhatott volna a mozgó- és állófénykép...); a nő felszabadulása (Kolozsvárt 24 nő „alkot”); a polgárság általában szabadosabbá vált felfogása a művészpályáról; a háború utáni lelki egyensúlytalanság, az általánosossá váló hazárd hajlam, stb. Melléjük csatlakozik a kisebbségi pszichózis különleges adottsága: a kultur-tevékenységnek, mint az önálló kisebbségi élet legkevésbé támadható biztosítékának tulságosan lelkes ápolása a hivatalnok által.

A tulszaporodást elsősorban a *megélhetési* és *adásvételi* viszonyok sinylik meg. A szászoknál, alapos szervezettségüknek és németországi összeköttetéseknek hála, nyoma sincs művészproletáriátusnak. A román művészet tehetségeseinek, sőt féltehetségeinek is hatalmas, közvetett vagy közvetlen állami támogatás siet segítségére. Százezres, sőt milliós templomfestések, — a hatalomváltozás óta minden városunkban épült egy-két új székesegyház, melyek falai szorgos művészekre várnak — közéleti magyságok tulfizetett arcképei, állások és ösztöndijak. A magyar művészek szervezettségéről nem beszélhetünk, állami támogatást vagy ösztöndíjat várniok meddő remény. Teljességgel és csupán a vásárlóközönségre vannak utalva.

Megkísértem, hogy hozzávetőleges képet formáljak a magyar művészekről *vásárló közönség* megoszlásáról. Hét magyar képzőművész által nyújtott felvilágosítás eredményeként nyertem adataimat. A hét művész közül három Kolozsváron, kettő más városban és kettő falun él. Közülük három egyházaink kitüntetettje, kiknél a pártoló egyház számára végzett munka óriási százalékszáma adataimat a zsidóság kárára befolyásolja. Ha e három kivételtől eltekintünk, az arány legkevesebb 15 százalékkal módosul a zsidóság javára. Nagybányán — vásárlóközönsége majdnem egészen zsidó — a helyzet még kirívóbb. Igen érdekes adatokhoz jutnánk a vételárak összegét irányító táblázat segítségével. Ez esetben az arány a románság javára tolódná el. Így is a vásárlóközönségnek csak mintegy harmada, pontosan 32.5 százaléka magyar, a további kétharmadból 39.5 százalék jut a románságra és 28 százalék a zsidókra. A felburjánzó magyar kínálatnak tehát csak egyharmadát képes felvenni a magyar közönség. Kár volna azonban azzal áltatnunk magunkat, hogy a fentmaradó 68 százalék export-művészet „kulturfőlény”. Nem. A háborús internáló-táborok lakóinak fúrás-faragásával azonos jelenség. Algyakoriatiasság. Az élettől elrekesztettek önámító munkaszurrogátuma. Ez a tény azonban nem mentesíti közönségünket a feléje kiáltó vádak alól. A magyar közönség nem tudja, soha nem is tudta megbecsülni a művészetet. Kitűnő érzékkel sorolja fel az ürügyül szolgáló álbölcs és gyakorlati hangzású megokolásokat: „Ne szabadítsuk magunkra az adóhiénákat...”, „A fényűzésről le kell mondanunk először...” Kézenfekvő mentés a magyarság, főleg a képvásárló osztály anyagi leromlása. Van benne igazság is. De csak részben, mert ma is van még nem is egyszáz olyan középosztálybeli magyar család, vagy vezető ember, kinek jövedelme meghaladja a havi 25 ezer lejt. Mégis a képvásárló osztályt jelentő harminc százalék sem ezek sorából kerül ki. Párezres fizetésű kishivatalnokok sóvárgását árulja el a számukra éjjeli mulatókban el nem érhető *szeép* felé.

DENGL JANOS Dr.: MAGYAR NYELVHELYESSEG ES MAGYAR STILUS.
(Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1937.)

Az utóbbi időben egyre jobban lábrakapott a magyar nyelv használatában számos nyelvi helytelenség, magyartalanság és idegen szó. Ezért megnőtt az általános érdeklődés a nyelvhelyesség és stílus kérdései iránt annyira, hogy pár évvel ezelőtt a Magyar Tudományos Akadé-

mia nyelvművelő bizottsága mozgalmat indított a további nyelvromlás és nyelvrontás megakadályozására. Ehhez a mozgalomhoz egyre szélesebb körök csatlakoztak; így elsősorban egyes tudományos csoportok és szakfolyóiratok, majd néhány társadalmi egyesület és gazdasági érdekeltség is. A kérdés iránt a művelt nagyközönség körében is egyre nagyobb az érdeklődés. Ezt a mozgalmat szolgálja ez a széles alapokra épített nagyterjedelmű munka is.

A nyelvhelyesség főbb kérdéseivel már többen foglalkoztak külön munkákban. Annak megalapítása sem új dolog, hogy a nyelvhelyesség kérdése valójában és végső elemzésében stilisztikai kérdés. Egyes nyelvhelyességi tételeknek a stilisztikában való tárgyalása sem újság. De az egész kérdésnek a stilisztika rendszerében való minden irányú megvizsgálására még nem történt kísérlet.

Dengl János dr. könyve erre az összefoglaló feladatra vállalkozik.

Az általános rész csak olyan kérdéseket ölel fel, amelyeknek rövid ismertetése a gyakorlati nyelvművelés érdekében szükséges. Általában a nyelvi anyagból is, az irodalmi utalásokból is csak azt adja, ami rendszere megvilágítására elkerülhetetlen. Az anyag felosztásában a gyakorlati célszerűség elve irányítja. Ez az oka annak, hogy pl. a ragozás kérdéseit a szótan keretében tárgyalja, noha valójában a mondattanba való. A példával való szemléltetés során gyakrabban előforduló eseteket általában több példával, a ritkábban előfordulókat kevesebb példával szemlélteti. A részletkérdések fontosságára tehát a példák számarányával is felhívja a figyelmet.

A német nyelvre való gyakori utalás főoka az, hogy ránk ez a nyelv volt a legnagyobb hatással s művelt közönségünk az idegen nyelvek sorából ezt a nyelvet ismerte legjobban.

A kérdéssel behatóbban foglalkozni kívánó íróknak és olvasóknak, a szaktudományok művelőinek érdekeit szolgálja azokkal a bőséges utalásokkal, kiegészítő magyarázatokkal és szakirodalmi szemelvényekkel, amelyek a jegyzetekben találhatóak. A könyvet nagyterjedelmű betűrendes tárgymutató teszi teljessé. (—)

AZ IRÁSTUDÓK KÖTELESSEGE: „Néhány évvel ezelőtt könyvben lepleztem le azt, amit 'az írástudók árulásának' nevezek. Közülük számosan ismerték teljesen félre a szellemiség igazi értékeit és alacsony érdekek szolgálatába állottak, vagyis politizálnak a szó legközönségesebb, legantiintellektuálisabb értelmében. Azóta, valahányszor állást foglaltam valamely emberi konfliktusban, író társaim közül éppen azok, kiknek árulását lepleztem, dörzsölték orrom alá, hogy magam is áruló vagyok, mert mindaz után, amit erről a kérdésről írtam, én is politizálni kezdek. Durva kétértelműséget használnak ki az engem ily módon támadók. Ez a kétértelműség abban áll, hogy szándékosan összekeverik a politikát, vagyis az alacsony önző érdekek kiszolgálását, az erkölccsel, a legmagasabb erkölcsi értékek védelmezésével, az igazságért és az emberi jogokért való küzdelemmel. Nos, azt mondom, hogy a szellem embere nem tagadja meg igazi küldetését, ha elhagyja az elefántcsonttornyot, hogy az igazság jogainak védelmére keljen a barbársággal szemben; s hogy ennek semmi köze ahhoz a valóban elég nyomorúságos munkához, amit a közfeifogás 'politizálásnak' nevez. Spinoza nem tagadta meg nagy szellemi feladatát, amikor elhagyta celláját, ahol az Ethica gondolkozott, hogy a de Witt testvérek gyilkosainak ajtajára ezeket a szavakat írja: 'ultimi barbarorum', s a mi Zolánk sem árulta el írói küldetését, amikor a Dreyfus-ügy idején a többi ragadozónak az arcába vágta a 'j'accuse'-t. (Julien Benda, a párizsi írókongresszuson.)

B I R Á L A T O K

A SCHÖPFLIN-ESET

Schöpflin életének volt egy érdemes pillanata, mikor a *Vasárnapi Ujság* című patinás, szinte rozsdás családi lap hajdani szerkesztőségében felismerte a kezdő *Nyugat*nak, nem csupán esztétikai értékeit, hanem azoknak egyszersmind szociális jelentőségét is. Mialatt körülötte hangos viták folytak, ő megmaradt serény és szorgalmas népszerűsítőnek. Valamikor *Osváth* izlését és *Ignotus* esztétikáját hirdette, a forradalom után *Babits* és *Babitsné* gusztusának apostola lett. Izlés dolgában nincs helye vitának. Ezért úgy érzem, hogy az ujságok hálátlan feladatát vállaltak, mikor Schöpflin Aladárnak a huszadik század irodalmáról írt legújabb könyvében, a szerző értékeléseivel szálltak vitába. Legfeljebb arról lehetett volna szó, hogy a bajusz alá dűnnyögött, monoton kritika nagymesterének, mennyire sikerül a mások megállapításait elfogadhatóvá tenni. Ez tehetség dolga, amiből kiki annyit kap, amennyit a sors kegye ad. Rendkívüli kritikusi tehetségnek kell lennie, aki azt a sok mindent, mint bíráló pótolhatná ki, amivel nekünk *Gellért Oszkár* harminc év óta, mint lírikus adós maradt. Ez az, ami még *Babits*nak sem sikerült, hát még Schöpflinnek, aki ennek a kedves, szives, derék, segédszerkesztésre valósággal predestinált jó embernek, de rossz poétának érdekében, hiába vonszolja fáradt tollát négy hosszú oldalon keresztül. Ezért nem is mint esztétikus mérlem le a mai *Nyugat* bírálójának értékeléseit, hanem a szemléletét, szándékait, ki kell mondanom a szót, a jóhiszeműségét kérem számon.

Schöpflin valamikor, amikor még *Ignotus* bonyolultabb szerkezetű körmondatait oldotta föl egyszerű állító vagy tagadó mondatokba, teljesen tisztában volt vele, hogy Magyarországot az ugynevezett történelmi osztályok sodorták katasztrófába. A kiegyezés utáni s különösen a millenáris mámor és a magyar imperializmus, a Rákosi Jenők és Beöthy Zsoltok irodalmának jellemzésében, még ma is megérik rajta, hogy a régi *Nyugat* szocializmus felé hajló világnézetén nevelkedett. Nem is tagadja le, amit valaha tudott s már amennyire szenttelen embernek erélyre telik, teljes eréllyel adja mai olvasóinak tudtára azokat a régi, de még ma sem veszélytelen tanításokat, melyek szerint a kiegyezés után, „az összes társadalmi osztályokat átfogó nemzeti érzést, türelmetlenebb nacionalizmus váltotta fel, mely a nemzeti érdeket, csakis a történelmi középosztállyal azonosította.“

Schöpflin még azt is megtanulta a magyar szociális tudományok mestereitől, hogy mihelyt valaki a történelmi középosztály vélt jogait, azazhogy kiváltságait sérti, menten lepattog az uriemberekről az uriság zománca. Mindezt mondom, ma is tudja Schöpflin, meg is írja. Aminthogy avval is tisztában van, — hiszen ép'elég alkalma volt a maga személyén tapasztalni — hogy a végiggondolt gondolatok és végigérett érzések szabadsága, melyet a *Nyugat* valaha a magyar íróknak adott, a legérzékenyebben sértette a gondolat és érzés konvencióin alapult, nemzetinek *csók* mondott, de voltaképpen uri társadalmat. Ezért kerültek a társadalmon, illetve a „nemzeten“ kívül mindazok, akik valaha a *Nyugat* körébe tévedtek.

Ez alól a fajra, osztályra, tehetségre való tekintet nélkül kimondott s e keleti hazában minden *Nyugatos* íróra egyformán nehezedő

ostracizmusnak végzete alól, az óvatos Schöpflin lehetőleg ki szeretne bujni és pedig lehetőleg mindazokkal az írókkal együtt, akik az összeomlás után a Nyugatot szerkesztik és írják. Ezért fogja rá a radikalizmussal és szocializmussal való kapcsolatokat, lehetőleg csak Ignostya és Ady Endrére, azazhogy a Nyugat íróiért való helytállása miatt az ország határán kívül vetett kritikusra és a halott költőre. A Nyugat többi íróinak szerepét a „destrukció“ pártjaiban, ravasz igyekezettel, arra az ártatlan szerepre iparkodik szorítani, hogy az országban csak a radikálisok és a szocialisták közeledtek Nyugatékhoz baráti érzéssel, akiktől természetesen — így mentegetődik Schöpflin — „nem lehetett azt várni, hogy ezt a baráti kezet elutasítsák.“

Szállj magadba Aladár!

Emlékezz csak vissza, amikor 1919 januárjában meglátogattad Ady Endrét Veres Pálné uccai lakásán s amikor még abban sem voltál hajlandó csupán a véletlen játékát látni, hogy a költő ablakából, történetesen ép' a vele szemben levő Tereparancsnokság épületében nyüzsgött föl az októberi forradalom. „Szinte törvényszerű — irtad annak idején ó Aladár! — hogy a forradalom közvetlenül az ő ablaka alatt tört ki.“

Benned akkor még egy vidéki zsurnaliszta fantáziája lobogott, mert emlékszel-e, hogy Te is, mint az általam oly megvetéssel kezelt ujságfirkászok, a forradalom „szimbolumát“ vélted látni Ady Endrében, akiről azt állítottad, hogy „senkinek sincs több köze a magyarok forradalmához, mint ő neki, még azoknak sem, akik csinálták.“

Téged még akkor elragadott a népszónokok ihlete, merészen utszéli hasonlatokra vetemültél, mert a forradalom fregattmadarához hasonlítottad Ady Endrét s békés csöndben álmatagon himbálódzó gályához a magyar társadalmat, melyről azt irtad, hogy nem igen jut előbbre, hanem találó és elmés ráhibázásod szerint: „tengeralatti áramlatok irányában mind hátrább sodortatik.“

Mire most, képzelheted meglepetésemet kedves Aladár, mikor viszont új könyvedben azt olvasom, hogy Ady Endre nem is ért meg forradalmat, hanem csupán a háború végéig uralkodó politikai hatalmak összeomlását. Mintha bizony nem ép' ez volna a forradalom? Igaz ugyan, hogy Te finom megkülömböztetéssel élsz az ugynevezett „tisztító“ s a „fejlesztett“ vihar között.

Jelzőidre — fájdalom — nem lehet ráfogni, hogy különösebben találóak, festőiek vagy szemléltetőek volnának, mert a *tisztításnak* nem ellentéte a *fejlesztés*, mégis a te szótárad szavaival élve, engedj megjegyeznem, hogy a forradalmak, mint fejlesztett viharok kelnek föl s tisztító hatásuk néha csak évtizedek múlva mutatkozik, ha a nemzedékeknek idő adatik rá, hogy feldolgozzák a forradalmak által a társadalomba vetett forrongó anyagot.

Nem akarok ártalmára lenni senkinek s valóban jobb nem igen idézgetni, hogy ki mit mondott és mit irt tizenkilencben, de Schöpflin rászolgált, hogy emlékeztessen arra az időre, amikor Ady mértékét a forradalmon mérte: „Költészetének nagysága csak a mai események világitásában tűnik fel a maga teljességében... megjövendölte Magyarország összeomlását... és forradalmi vajadás közt végbemenő ujjászületését...“

Még néhány év előtt, amikor Adyról szóló, becsületes, bár lélek nélküli brosúráját megírta, úgy látszott, mintha Schöpflin tisztában lett volna az ellenforradalom lélektanával, mely a forradalmi átalakulás vezéreinek legbékésebb és legüdvösebb szándékait is, az utókor emlékezeté-

ben eltorzítani igyekeznek, — mire ma, mint a tizenkilencedik század irodalomtörténetének írója, ugyanaz a Schöpflin azt írja a századelő szocialistáiról és polgári radikális szociológusairól, akiknek Ady politikai nevelését köszönhette, akikben hitt, akiket szeretett s akiket annyi versében meg is énekelt, hogy „gyöngé minőségű emberek voltak.“

Csak Schöpflin ne tudná, hogy ezek a „gyöngé“ emberek, kiknek számos történelmi oknál fogva tragikus rendeltetésük volt a bukás, mégis oly erősen rázták fel az ország szociális lelkiismeretét, hogy a mai fiatal nemzedék jobbjai, akár a parasztok-munkások jogait, akár a földosztást hirdetik, akár a nemzetiségi türelmet és a Dunavölgy új rendezését, akárva nem akarva, még mindig az ő szellemi és politikai hagyatékuk földolgozásán fáradoznak?

Már most tedd a kezed a szivedre Aladár, felelj, mikor mondtál igazat? 1919-ben vagy 1937-ben? Mert ha 1937-ben volna igazad, s Ady Endrét igazán olyan gyöngé minőségű emberek vezették egy életen át félre, akkor nem marad más hátra, mint új mértékkel mérni fel a husz év előtti eltörpült szereplők és események közt végzetesen megtévedt költőnek ugyancsak eltörpült költészetét.

*

Amikor a szász trónörökös felesége megszökött francia nyelv-mesterével, a fejedelmi após, Albert szász király, ezelőtt néhány évtizeddel, kiplakatirozta Drezda uccáin: ne ítéljetez kelletlenül szigorubban „über die tiefgesunkene Frau“, a posványba süllyedt asszony fölött. Követni akarom a szász király példáját. Nem akarok feletted keményen itélni Aladár, kivel egykor közös célokért küzdöttünk. Te má' az én küzdelmeimről megfélekedtél, legalább is könyvedben semmi jelét sem adod, hogy emlékszel rájuk. Ellenben a szegény elhunyt Juhász Gyula, akit veled ellentétben semmiféle hatalom sem vehetett rá, hogy letagadjja, amit valaha tudott, mint a kolozsvári *Független Újság* hasábjain, a szerencsétlen költő halála után újra lenyomatott tanulmányában, ezelőtt néhány héttel olvastam, igenis megírta, hogy a Nyugat költőit elindító *Holnap* című antológiát elismerő kritikák közül kiemelkedett „Hatvány Lajos szokatlanul meleg méltatása, amely a nagyváradi antológia irodalomtörténeti jelentőségét emlegette és Schöpflin Aladáré, amely pontosan igyekezett lemérni a hét költő szellemét és értékét“. Amint látod kedves Aladár, nem csupán németre fordított cikkeim és könyveim szerezték meg szerzőjüknek kiváló német írók barátságát, mint Te oly szíves voltál irodalomtörténetedben megírni, hanem mikép' azt Gyulai Pál... Ady Endre... Bródy Sándor és Juhász Gyula esetei bizonyítják, egynémely kiváló magyar íróét, egynéhány eredetiben megmaradt magyar írásom, melyek felől Te hiába őrzesz diszkrét, bár opportunus hallgatást. Akadtak és fognak is akadni kitűnő költők és derék magyarok, akik éppen mert kitűnőek, derekak és magyarok, valahányszor a Nyugatról lesz szó, mindig tudni fogják, hogy amire életem ráment (amit nem sajnálok) s amiért csak hálátlanság volt jutalmam (amit csak egykori küzdőtársaimért szégyellek) vitatkozó tollamnak is volt némi része Ady Endrének és körének diadalmasan megharcolt irodalmi harcában.

*

Esztétikai felismerésünket, már tudniillik a Tiedet és az enyémet, gyorsan követte az a felismerés is, mely Thomas Mann-nal fenséges és komoly kötelességnek vallja, hogy a kritikusi értékelést, mely szerint valami: jó, ne csupán esztétikai értelemben vegye. Szóval, hogy az Ady-ért és az összeomlás előtti Nyugatról vivot esztétikai küzdelem voltaképp-

pen politikai, sőt mi több, társadalmi harc, az osztályok leendő összecsapásának szellemi előcsatározása volt.

Ez az, amit még ma is hiszek. (Meg is adtam árát!) Te ellenben éppen ma, mikor ez a harc a legelkeseredettebb, elcsitítottad szociális lelkiismeretedet, (meg is kaptad nem irigyelt jutalmát), hogy csupán értéke- és tartalma-vesztett esztétikai hitvallásodat őrizd meg. Mert csak esztétikai tompaság, süketség és vakság hitetheti el veled, hogy a huszadik század irodalma és a vele kapcsolatos irodalomszemlélet behalt az egyetem falai közé, ahol azt szerinted többek közt *Sík Sándor* is terjeszti. Talán mint Ady-utánzó költő? Vagy talán mint Ady, Prohászka és Gárdonyi közt sánta párhuzamokat bicsegtető esztétikus? Vagy mint a cserkészlap szerkesztője? Talán a cserkész szellemben látod megtestesülni Ady Endre szellemét?

Egyben — elismerem — föltétlenül igazad van, — vannak hál'istennek kitűnő fiatal emberek, akik disszertációkat mernek írni az új irodalomról s új szempontokat alkalmaznak a régi irodalomra. Sőt mi több, egy-egy eddig el nem fogadott irodalomtörténeti tétel megalapozása közben, jóleső érzéssel tapasztalom, hogy a tőlem szemléletükben javarészt oly idegen fiatal emberek, a Nyugat anatómája, Schöpflin agyonhallgatása s talán még tanáraik akarata ellenére is, szívesen idézgetnek az én: Adyról vagy Petőfiről, Csokonairól vagy Kaffkáról, Gyulairól vagy Aranyról, Lévairól vagy... Kertbenyéről és a távoli vagy közeli magyar mult egyéb kiváló vagy csupán kuriózus alakjairól irt tanulmányaimból. Engem azonban, még ez a velem szemben való méltányosság sem téveszt meg. Tudom nagyon jól, hogy az egyetemi tanítás és a hivatal mindaddig nem nyugszik, míg a fiatal, egyenes gerincek meg nem görnyednek és meg nem törnek. Mért hiszi Schöpflin, hogy ugyanakkor, amikor a kurzus társadalmát a legszigorúbb retrográd szellem bénítja, ugyanannak a társadalomnak szellemi függvényei, a tudományos és irodalmi intézetek a haladás lelkével telhetnek el?

Ami pedig éppenséggel a Kisfaludy Társaságot illeti, melyben állítólag az egész irodalmi közszellem megváltozott, mert Babitsot, Kosztolányit, Schöpflint, Szabó Lőrinczet beválasztották, kérdelek Aladár, hiszed-e, amit mondasz? Igaz-e, hogy néhai Berzeviczy Albert és az ő elnöksége alatt álló társaság Babits megválasztásakor az új irodalom ellen való mélyebb ellenkezésüket adták fel? Vajjon azt jutalmazták-e benne, amiért még a Kisfaludy Társaság tagságánál is különb díj járna neki, a poéziséért? Fájdalom, ez az, amit Berzeviczyről és társairól nem tételezhetünk fel. Babits Mihály Kisfaludy Társasági tagságát *Magyar író 1919-ben* c. cikkéért kapta, melyben bejelenti irodalompolitikai multjával és leghűbb — pacifista verseinek védelmében az ország hatalmasaival szembeszegülő s e szembeszegülés ódiomát vállaló — publicista híveivel való szakítását, — Babits a Kisfaludy Társasági tagságot Ignótus ellen irt regényéért s az Ady hagyomány őrzőivel való összekülömbözéséért, főleg pedig és mindenekelőtt azért a nem alaptalan reményért kapta, hogy mint a Baumgarten-díj kurátora, a rendelkezésére álló pénzből juttat majd valamit a Kisfaludy Társaság tagjainak is. Szeretném hinni, hogy Kosztolányi édesen mélabus lírikus tehetségének vagy éppenséggel az *Édes Annának* köszönheti az egykor illusztris irodalmi társaság tagságát, melynek bizonyára elnöksége is megillette volna. Sajnos, a néhai költő ezt a tagságot a forradalom után, a hirhedt *Pardom* rovatban befutott ujságírói canossajárásának, Ady-ellenességének és opportunizmusának, szóval föltétlen gutgesinntsége kézzelfoghatóan nyilvánvaló jeleinek köszönhette.

Ami pedig Szabó Lőrinczet illeti, neki ugyancsak kijár a Kisfaludy Társasági tagság, ha nem is éppen féltucat *versnyi* verséért, de nem is az olygarchák és nagykapitalisták szövetkezett hatalmaira mondott ritmikus átkaiért, még csak nem is műfordítói készségéért, hanem igenis váltig hangoztatott s még a *Népszava* körkérdésére adott válaszban is kifejtett meggyőződéséért, hogy bizonyos állítólagos reformok megvalósítása érdekében nem ragaszkodik a népképviselőhöz, — aminthogy Szabó azt sem titkolta el soha, hogy a nép védelmét tőle telhetőleg a vérség és a fajta védelmére szeretné szorítani.

Schöpflin is, mint a *Szózat* hajdani munkatársa, alaposan rászolgált a Kisfaludy Társasági tagságra. De ezekben a nehéz években mindannyiunknak van röstelni és pirulni valónk. Igazságtalanság volna Schöpflin szemére háynyi pillanatnyi eltántorodását. Jobban esnék, ha ifj. Schöpflinnek hihetnénk, ki az idősebből irt kritikájában azt a tetszetős elméletet állítja föl, hogy apja az elsők között volt, akik a demokrácia és humanizmus csődjéből esztétikai hitvallásukat mentették ki és a tiszta költészetnek ama bizonyos hirhedt babitsi ormaira menekültek. Nem szimpatikus, nem is időszerű magatartás, mely „azt a kritikusai értékelést, hogy valami jó“ ép' akkor veszi tisztán esztétikai értelmében, mikor az értékelésnek szociális mellékszövegét erősebben kellene éreztetni, mint valaha, s mely az írástudók árulását emlegeti, ha az írástudó nem árulja el egy szép jelző vagy egy jó rim kedvéért szociális és politikai meggyőződését. Mégis azt szeretném, hogy bár a fiúnak igazna volna édesapjára vonatkozólag. Mert ugyan mi köze a tiszta esztéticizmushoz, hogy Schöpflin, aki valamikor Adyt azért ünnepelte, mert „az eljövendők iránti csodaszerű jószérzővel, mely az egész természetben csakis a költőzseniknek, köztük is csak a legnagyobbaknak adatott, megérezte... a magyar vezető embereknek és osztályoknak minden bűnét, a magyar levegő szörnyű fülledtségét, a magyar agyakon terjengő borgőzös konokságot“, — mi köze kérdelem az irodalom ormainak kultuszához, hogy Schöpflin, mintha sohasem szegődött volna Tisza nagy lantos ellenfeléhez, Adyhoz, Bethlent dicséri, még pedig ép' azért, amiért ma már maga Bethlen is elutasítaná a magasztalást, hogy tudniillik „visszaállította a háború előtti hatalmi rendet“ és „azoknak kezébe adta a vezetést, akiké a háború előtt is volt.“ A régi, bűnös vezetőknek? A borgőzősöknek? Aladár nem félsz, hogy Ady Endre föltámad sirjából, amikor leírod Bethlenről, hogy „nem tehetett mást, mert a forradalom és ellenforradalom megmutatta, hogy ezeken kívül nincs más vezetésre alkalmas réteg a nemzetben.“*

Nem véletlen, hogy a Nyugat ép' Schöpflin könyvének ismertetése alkalmával vall színt, midőn Ady Endre kismemesi és Móricz Zsigmond paraszti lázadásától megtagadja a baloldali jelleget, hogy evvel a címmel és jelleggel, csupán a Nyugatba keverült Vitányi Vilmosoknak, értsd a Babits regényében e néven kifigurázott városi és polgári zsidó írókat ruházza fel.

*

Amikor Ady verseinek, mintegy grandiózus háttérét szolgáltatató uj-

* Csodáljuk, hogy a *Népszava*, mely annyira felfrissült és megújult, ép' Schöpflin esetében tette félre mindenkivel szemben érintetlen tisztaságban megőrzött materialista és marxista elvhűségét. Mert különben lehetetlen, hogy Bresztovszky Ede, mint elvű szocialista fönn ne akadott volna a hajdani radikális és szocialista összeköttetéseiért mentegődő s a háború előtti, de a háború után feléledt hatalmakkal paktáló Schöpflin pálfordulásán!

ságcikkeit *Féja Géza* először gyűjtötte kötetbe s a *Nyugat* jónak látta, hogy a költőt egy nagy élet munkája, szenvedése és tisztasága iránt érdeketlen, ifju vigyori kritikus írása szerint „a kapitalizmus vergődő és pózos intellektueljének“ tüntesse fel s e sorok írója megbotránkozását fejezte ki az Ady személyét, ép' a *Nyugatban* ért inzultus miatt, Schöpflin a nyilvánosság előtt figyelmeztetett rá, hogy meg kell érteni és méltányossággal kell viseltetni a fiataltság iránt, melynek joga van még Ady Endrével szemben is az idősebb nemzedék véleményétől eltérő felfogást vallani. A leckét nem érdemeltem meg, mert a fiatalság, mint annyi cikk és tanulmány bizonyítja, boldog megrendüléssel ismerte föl Ady újságcikkeinek történelmi és irodalmi értékét. Ellenben kérdem Schöpflint, kik azok az öregek a *Nyugatnál*, akiknek kedvéért az ifjuság megértését ép' ily szégyenletes alkalmakra tartogatja fenn?

Ezelőtt néhány évvel, egy Vincze Géza nevű református lelkész számolt be a *Pesti Napló*-ban Ady Endrénél a háború idején a csucsai kúriában tett látogatásáról. Beszéd közben többek közt a *Nyugatról* is esett szó. A költő hevesen rázta a fejét, tiltakozott ellene, hogy ő nyugatista: „En Hatvanysta vagyok“ — mondotta. Mit gondolsz Aladár, ha most a sírjában interpellálná meg valaki éltető eszmévé fínomult, hajdani barátunkat, nyugatistának vagy pláne Schöpflinistának vallaná-e magát? S nem ismételné-e meg, amit husz év előtt Csucsán mondott?

Mégse hidd, hogy keleténél komolyabban veszem, amit Ady a maga „Hatvanymusáról“ ötletszerűen, a szeszélynek egy pillanatában mondott. Tudom én jól, hogy Ady nem volt Hatvanysta, hiszen még az én „Adzymusom“ is csak úgy értendő, hogy ő a maga zsenijével s én a magam képessége szerint, mindkettlen a magyarság legjobb ügyét, közösen szolgáltuk. Volt idő Aladár, mikor azt Te is velünk szolgáltad. Ez az idő ugy elmúlt, hogy te már nem is emlékszel rá. Mert ha könyvédek hihetek, én ezelőtt három évtizeddel csalódva távoztam Berlinbe, aztán, mintha soha többé vissza nem tértem volna. Ezeket a sorokat többek közt arra is szántam, hogy tudtadra adjam: igenis visszatértem. S ha volt is sok keserű óráim, hajszám, megaláztatásom, mégsem csalódtam annyira, mint te. Mert én ma is hiszem, amit Ady hitt, hogy a benne megújult magyar költészet, nem l'art pour l'art produkció, hanem az átalakulásra kész új társadalomnak harsonás előhírnöke, — Téged ellenben, ki a háború előtti rontó hatalmaknak esküdtél föl, ugylátszik, hogy erre a megváltó igazságra, századokat besüvítő szavával még a mi nagy költőbarátunk is, hiába tanított.* (*Hatvany Lajos*).

* A **Korunk** szerkesztősége figyelmeztet rá, hogy ezelőtt husz esztendővel más hangon írtam Schöpflinről. Hát persze, hogy más hangon írtam róla. Ő is más hangon írt. Etikail magatartásáért, melynek tisztaságában hittem, elhallgattam esztétikai rezerváimat. Mégis, ahogy most egy régi tanulmánykötetembe sorolt, Schöpflinről szóló cikkemet újra átolvasom, fennakadok a jelzőn, mely őt szürkén villogó stilisztának mondja. Ez a paradox jelző, mely az áradó unalom adományával megáldott Schöpflint igyekezett jellemezni, egyszerre csak elém állítja Kosztolányi alakját, aki ugyancsak tudott a sorok közt olvasni. Látam őt, amint szeliden is kegyetlen mosolyával besompolgog hozzám és már az ajtóban kitér belőle a mondanivalója: „Szürkén villogó — jó... nagyon jó... igazán jó... Ennél udvariasabb formában nem is adhattad volna Schöpflin tudtára, hogy mit tartasz felőle...“

DANIEL GUERIN TULZASA. El kell ismernünk mindenekelőtt, hogy Daniel Guerin nemrég megjelent könyve (*Fascism et Grand Capital*. N. R. F. Paris) igen gazdag adattárát adja a német és olasz szervezett regressziós mozgalmak és rendszerek felfejlődésének, illetve mai helyzetének és sok helytálló megállapítást tartalmaz. Nevezett áramlatok — állapítja meg — elsősorban a nehézipar közvetlen céljait szolgálják. A nehéziparban a tőke kedvezőtlen organikus összetétele vagyis az állandó tőke, a gépek, berendezések és nyersanyag-készlet (bányák, kohók, stb.) nagy túlsúlya, a tulajdonosokat különösen nehéz helyzetbe sodorja. Számukra nincs más kiút, mint az olyan uralmi rendszer, amely erős kézzel keresztlviszi a bérek leszorítását, nagy állami segélyekkel és kedvezményekkel siet a veszélyeztetett nehézipari profitrátá megmentésére és agresszívabb külpolitikájával megnyitja az utját a fegyverkezésnek, a nagy hadi rendeléseknek, a nehézipar háborús konjunkturájának. Azonos a helyzete és a célja a nagyiparos rétegnek, mely a háború utáni liberális munkabér- és árvédő irányzat majd az agrárválság következtében eladósodott, nem képes gazdaságosan termelni és szintén a szociálpolitikai vívmányok szétrombolására, állami szubvenciókra, a mezőgazdasági árak emelését előidéző védővám-politikára és háborús élelmiszer-konjunkturára áhítozik. Ezekkel szemben a könnyűipar, mely a nehézipar vevője, aránylag több munkáskezet foglalkoztat és főleg exportra dolgozik, a nehézipari monopoláráktól fél, olcsó mezőgazdasági árakat akar, ellenzi a védővámokat és az agresszív külpolitikát, amelyek az export csökkenését idézik elő és így nem kívánja a nehézipar és a regresszió uralmát, de nem is lép fel komolyan vele szemben, sőt a munkássággal szemben előnyben részesíti s végül is beletörődik a győzelmébe.

Kikből tevődik össze az áramlat „közlegénysége“? *Elsősorban* pauperizált kisemberekből, akik egyrészt nem a belföldi nagyokkal, hanem a külföldi hatalmak. („a nemzetközi plutokrácia“) győztes politikájával okolják helyzetük romlását, másrészt mélyen csalódtak a progresszív mozgalmakban, ezek tétlensége és „dinamikátlan“ politikája miatt. *Másodszorban* a parasztságból, amelyet a nagybirtokosoknak sikerült meggyőzniük arról, hogy a nagyipari munkabérek és az iparcikkek drágaságának s a nagy adóknak, a drága munkásvédő szociálpolitika az okai. *Harmadszorban* a volt frontharcosok, akikben tovább él a „lövészárók szelleme“ és a Frontkameradschaftért elvetik az osztályharcot és üdvözlik a fajvédők háborús „dinamikáját“. *Negyedszorban* az „ifjúság“, (mely alatt szerző nyilván elsősorban az egyetemi-ifjúságot érti), amelyet megragad a nevezett áramlat által úzótt katonásdi, kardcsörtető parádé és uniformisok, valamint az ifjúságnak az idősebbekkel, a „tehetetlen generációval“ való állandó szembehelyezése. Végül a lumpenproletáriátus és munkanélküliek, főleg a munkanélküli ifjúság köréből, amely a termelésből kizárva, osztályától és annak ideológiájától távol, könnyű áldozata annak az áramlatnak, amely az „ifjúság misztikum“-át hirdeti és miliciája kaszárnyaiban enni-inni és ruhát ad.

Az áramlat „elmélete“ — a régi Szent Szövetség idejébeli reakciós ideológia teljes lomtára: a haladás ellen, az intellektus ellen, a szabadságelvek ellen, az „arisztokratikus elv“ (az alsóbb és elsőbbrendű osztályok és fajok elve), az erőszak, a Moloch-állam dicsőítése. „Mi mindannak ellentétjét képviseljük — mondják Bolognában — ami az 1789-es halhatatlan elvek világát teszi“. Mig Münchenben: „Az 1789-es évet kitöröljük a történelemből“. *Sorel* híveinek mondják magukat, aki a *Haladás illúziói* címmel már 1913-ban kimondotta, hogy a haladás eszméje naiv eszme, amire az emberiség történelme rácáfolt. „Visszautasítjuk

a boldogságnak és haladásnak mithosát“ — mondja Mussolini. Az ész és racionalizmus fölé helyezik Sorel és Bergson *intuicióját*. Oswald Spenglerre esküsznek, aki szerint a tudomány dekadens jelenség és Edward Berthel-vel együtt hirdetik, hogy a tudományos világnézet „a legbárgyúbb és leglaposabb dolog, amit a századok folyamán csak feltalálhattak“. — Az „intellektuális munka végét“ hirdeti az appenini vezér és az intellektueleket „meddőkné“ és a „nemzet veszedelmének“ nevezi, míg a porosz miniszterelnök szerint: „az igazi vezetőknek nincs szükségük se kulturára, se tudományra“; drámairó vezértársa pedig: „ha a kulturát hallom említeni, megtöltöm a revolveremet“. Mindebből következik a tömeg- és népuralom megvetése, melyben Maurras szerint „mindennek szürkének és közepesnek kell lennie“. „A tömeg — írja nevezett drámairó és propagandavezér — számomra egy sötét szörny“. A teljhatalmu vezér, a mindenható állam és a „bátor kisebbségek“ hitét hirdetik, ahogy XI. Pius pápa mondta, *államimádók*. Hirdetik az erősebb jogát: „Az erőszak — mondja az apennini — teljesen erkölcsös. Egész életemben az erőszakot dicsőítettem“. Müncheneri társa „az erőszak győzelmes hatásáról“ ír és bevallja, hogy „még a legbrutálisabb“ fegyver alkalmazásától sem riad vissza. Hiszik, hogy a tömeg maga is mindig kész alávetni magát az erősebb, a kisebbség akarataának, „inkább hagyja magát elragadtatni bármilyen mozgalomtól, minthogy gondolkozzék és valamit megértsen“; „Kész követni az első sarlatánt“ és „nem a meggondolt akcióban, hanem a vezérben való vakhitben keresi a kiutat a szenvedéseiből.“ („A németnek — olvassuk a Mein Kampfban — halvány sejtelmé sincs arról, mennyire be kell csapnunk, ha tömegeket akarunk szerezni.“)

Nem gondolkozni, — csak hinni, vakul hinni abban, amit a vezérek, amit a Vezér hirdet. A propaganda ördögi mesterségével teremtik meg a Vezér — egy bizonyos vezér — felsőbbrendűségében, sőt mindenhatóságában való hitet, amit igazolni látszik az, hogy az iparbárok finanszírozása és a meglévő hivatalos erőszak-szervezet jóakarata mellett — nagyjában minden sikerül is nekik. Igéretekben sem fukarkodnak: minden rétegnek azt hirdetik, amit a legjobban kíván és nem számít, hogy az ígéret megvalósíthatatlanok vagy egymásnak ellentmondanak.

Amint eljön az ideje az ígéretek beváltásának, a vezetőnek, aki a nagyipari bárók fogadott embere és a népi tömegek bálványja egyben, két irányban kell „tartania magát“: az iparbárok felé, akiket a radikális ígéret és az ezekben hívó tömegek nyugtalanítanak, és a tömegek felé, mely a nagy vállalatok társadalmosítását, államosítását, földreformot, stb. követel. Ebben az egyensúlyozásában az iparmágnások folyton nyerne, a népi tömegeknek viszont folyton csak újabb ígéretekkel és újabb „misztiká“val kell beérniök. Mindenesetre a magántulajdon és a kezdeményezés marad a rendszer alapelve, a „plebejusi“ elemek nyomására létesített különböző testületek „ipari közösségek“, „munkafront“, „korporációk“, stb.) könnyű játékszerek a trösztbárok kezében. Végül is a nehézipari vállalkozók és azok trösztjei egyedül maradnak a porondon, a népi követelések hangadóinak el kell tűnniök és az eredeti regresszív állam helyébe a régi típusú katonai és bürokratikus despotizmus lép...

A könyv utolsó fejezete kilátásba helyezi, hogy nevezett rendszer még ebben a végső, leszűkült és elavult formájában is, a tömegek támogatása nélkül is, sőt az „imádott“ vezérek esetleges eltávolítása után is, nagyon sokáig fennállhat. Ebben a baljóslatú perspektívában, amelynek végét sehol semmi sem jelzi, végre egész valójában mutatkozik meg az a hamisság, amely az egész könyvön végig sejtődik, ellenére annak, hogy a fent vázolt megállapítások önmagukban helyesek és igen élesen bírálják a

regresszív áramlatokat és rendszereket.

Már a könyv elején szembetűnő a fatalisztikus beállítás. Az adatoknak az a végtelen gazdagsága, mellyel mevezett áramlatok elébb vázolt útját igazolja, azokat egyben olyan ellenállhatatlan gépezeteknek tünteti fel, amelyeknek bár mozgatói ismeretesek, ellenlábasai vagy sehol se látszanak, vagy pedig bárgyú és szintelen báboknak tűnnek fel. A tömegek ellenállása az előretörő és teljhatalmu vezérek erejéhez képest — szinte nulla. A tömeg a szerző beállítása szerint is ugyanaz a mindenre képtelen és mindenre kapható csorda, mint az erőszak misztikusainak elképzelésében. Ennek ellenére azonban a haladó tömegáramlatok vezetőit szigorúan megrója, amiért 1922-ben vagy 1933-ban nem kísérelték meg erőszakkal kezükbe venni Olasz- illetve Németországban az irányítást.

Bár mindvégig konkrétan Olasz- és Németországról és ezek regresszív rendszerének adatairól van szó, ezek leírása tulajdonképpen csak illusztráció szerző kommentárjaihoz, amelyek a regresszióknak, mint nemzetközi jelenségnek általános elméletét adják és odakonkludálnak, hogy ami az említett országokban történt, annak szükségszerűen be kell következnie máshol is, mindenütt. Ebből a célból az adatokat úgy válogatja össze, hogy a két rendszer tökéletes párhuzama, szinte egyformasága áll elő. A különböző helyi adottságokat épp úgy elfelejti, mint a regresszió győzelmét mindkét helyen elősegítő speciális körülményeket, épp úgy, mint az egyes regressziós gépezetek lehetséges külügyi összeütközését s általában mindent, ami azt mutatná, hogy azok felülkerekedése a mai termelési rendszer fennmaradása mellett megakadályozható és hogy működésüknek valami vége is lehet. Nem igaz, írja, hogy a regresszió „a polgárság válasza a munkásság támadására“. Csak az igaz és annyi, hogy „a tőkés gazdaság hanyatlásának kifejezése“ — tehát egyáltalán nem függ az illető országokban kialakuló szubjektív erőviszonyoktól, az csak az objektív gazdasági adottság függvénye és szükségszerű elkerülhetetlen következménye.

A könyv szerint minden elveszett; jön a „visszaesés a barbarizmusba“ — hacsak... hacsak a progresszív erőknek nem sikerül a teljes fölüljutás. Középmegoldások még időlegesen sincsenek, nem használnak semmit. A polgárság oldalán nincs kivel szóbaállni. „Egyesek (értsd: a munkáspártok) csak hadd kapaszkodjanak a polgári demokrácia rothadt roncsaiba, hadd meneküljenek a polgárság egyik szárnyának csapásai elől a másik szárnyának a védelme alá, hadd várják a boldogságukat Giolittitől, vagy Brüningtől, ha van kedvük ehhez az öngyilkossághoz.“ — Brüning — értsd: a népi egyesülések és frontok.

És sehol egy szó se esik, szándékosan említés sem történik azokról a nem-regresszív országokról, Belgiumról, Spanyolországról, Franciaországról, Amerikáról, stb. ahol „a polgárság egyik szárnyába való kapaszkodás“ következtében a rettegett áramlatot nem csak feltartóztatták, de erősen visszaszorították. Mert aki „mindent vagy semmit“ akar, annak ezek az eredmények elhanyagolható kicsiségek...

Ez a látszólag igen-igen progresszív, valójában sötétben fatalisztikus, leszerelő és demoralizáló katasztrófa-koncepció, nemcsak ennek a szerzőnek s nem is pár naivan rajongó értelmiséginek a felfogása, hanem — és íme, miért térünk ki erre a könyvre részletesebben — jellemző „tanításuk“ mindazoknak, akik exaltált tullicitálásaikkal, tudva vagy nem tudva, a regresszió útját egyengetik, nemcsak ennek országaiban, hanem az általuk fölényesen lenézett polgári demokráciában is, sőt ott is, ahol ez utóbbi a népi tömegek vállán halálos harcot folytat a bel- és külföldi regresszióval és ott is, ahol a progresszió már véglegesen fömlkerült.

(Köves Miklós)

UJ ERDÉLYI TÖRTÉNETÍRÁS. Az Erdélyből korán elszármazott, fiatal *Mester Miklós*, aki *Az autonóm Erdély és a román nemzetiségi követelések az 1863-64. évi nagyszebeni országgyűlésen* címen (Budapest, a szerző kiadása) a kiegyezést megelőző időszak erdélyi román nemzetiségi küzdelmét állítja most tanulsággul erdélyi magyar kortársai elé, nyíltan felteszi a kérdést: mi szolgálhatja jobban az erdélyi népek közös érdekét: „Az-e, hogy a kölcsönös történelmi kapcsolatok vizsgálásánál csak az egyik, rendszerint az anyanyelven írott és könnyen hozzáférhető forrás alapján nyilvánítsunk egyoldalú véleményt, vagy az, hogy hosszú, fáradságos munkával felkutassuk a másik fél nyelvén megjelent adattárt is és a kettő összevetéséből próbáljuk becsületesen kihámozni a történelmi valóságot?” A felelet nem kétséges: a fiatal kutató a román, magyar és szász forrásanyag tárgyilagos egybevetésével az *összehasonlító történetkutatás* feladatát vállalja. Ez az összehasonlító módszer azután *leleplezi* a dunai népek demokratikus forradalmainak tragikus szembekertülését. *Mester Miklós* történetpolitikai visszapillantásában könyörtelenül rámutat a baj forrására: a forradalmi erővel feltörő romantikus liberalizmus minden eszközzel magyar államnemzetet akar teremteni. Csak az egyén jogait ismeri el s türelmetlen a nemzetiségekkel szemben, melyek az egyén jogain túl teljes nemzetvöltség egyenjogúsítását is követelik. *Mester Miklós* erre az elfogultságra vezeti vissza, hogy „úgy jártunk a románokkal és a többi nemzetiségekkel, mint az osztrákok velünk. Az előzmények után mindkét részről elkerülhetetlen volt az 1848-49. évi szabadságharc.“ *Şimion Barnuţiu*, a balázsfalvi román népgyűlés szónoka, *Mester Miklós* összehasonlításában „impozáns, intranzigens politikai magatartásával, romantikus történetnézetével és beszédének patetikus hangjával meglepően emlékeztet Kossuth Lajosra“. Ami azonban a magyar forradalmi politikusként Ausztria, az a románok — Magyarországra. „Az 1848-49. évi erdélyi román nemzetiségi mozgalom, amelyet ilyen öntudatos vezetők irányítottak, szabadságmozgalom volt“ — állapítja meg a szerző, de rámutat e szabadságmozgalom belső ellentmondására is: „...az 1848-49. évi szabadságharcban a románság helyzete egyáltalán nem tekinthető irigylésreméltónak. Az a tragikus körülmény, hogy a románság szabadságért küzdve kénytelen volt az alapjában véve célkitűzései iránt érzéketlen bécsi rendszer mellé szegődni, igen nagy szenvedést, megaláztatást és lelki kint okozott a román vezetők soraiban.“ A magyar szabadságharcot leverik, de a románok álmai sem valósulnak meg: az abszolutizmus (korában mindkét nép egyaránt szenved).

Nicolae Bălcescu kísérletét a magyar és román nép kibékítésére *Mester Miklós* rokonszenvvel ismerteti s vonzalma a „második“ *Kossuth Lajos* dunai konföderációs tervei iránt is kétségtelen, az emigráció álmai helyett azonban szívesebben figyeli azokat a *honi* jelenségeket, melyek az abszolutizmus éveiben a román és magyar érdekek és érzelmek közeledését s egy reális erdélyi politikai elgondolás kiérlelődését árulják el. Az 1860-as évek elején valóban találkozunk a közeledés spontán jelenségeivel: hol egy közös Széchenyi-gyászünnepély, hol egy román iskolaavatás alkalmat ad a román-magyar barátság kifejezésére. Ezeknek az epizódoknak, melyek a románság és magyarság közös ellenszenvét fejezik ki az abszolutizmussal szemben, *Mester Miklós* elvi jelentőséget tulajdonít: ezekből a társadalmi és kulturális megmozdulásokból szerinte „a transzilvánizmus tiszta szelleme sugárzott ki.“ Igaz, hogy ez a szellem „korántsem volt az erdélyi lelkekben annyira tudatos és átfogóerejű, hogy az országos politikában akadálytalanul érvényesülhetett volna“ — mégis ez a császári önkény ellen berzenkedő *transzilvánizmus* az, mely-

nek eszmei alapjára helyezkedve szerző a bekövetkező eseményeket megítéli.

Amily mértékben csökken a külső és belső bonyodalmakkal küzdő császári birodalomban az abszolutizmus nyomása, oly mértékben kerül ismét szembe a történeti előjogokra hivatkozó s a Magyarországgal való egyesülést követelő erdélyi magyar kisebbség az Erdély autonómiájához ragaszkodó erdélyi román többséggel. A románságnak ebben az időben alkalma nyílt arra, hogy a „saját jól felfogott érdekében szolgálhassa a transzilvánizmus ügyét.“ Mester Miklós könyvében a *románság* erdélyi realizmusát ünnepli. A román nemzetiségi mozgalom élén álló két egyházfő: *Andrei Şaguna* és *Alexandru Suluţiu* elfogadja ugyanis Erdély történetpolitikai individualitásának elvét s olyan erdélyi alkotmányt sürget, mely a tökéletes nemzetiségi egyenjogúságot biztosítja. *Gheorghe Bariţiu*, a brassói *Gazeta Transilvaniei* történetíró-szerkesztője, egyik beszédében nyíltan állást is foglal a pángermánizmus, a pánszlávizmus, pánhungarizmus és dákorománizmus ellen, amelyek szerinte „céltalanul zavarják az erdélyi népek nyugalmát és békés együttélését.“

Mester Miklós nem Erdély rendi multjában, hanem az abszolutizmus és a kiegyezés közt eltelt évek eseményeiben keresi a transzilvánizmus igazi hagyományait. Ebből adódik rokonszenve a román nemzetiségi mozgalom iránt. A románság, mely Erdély rendi alkotmányában (a „három nemzet és négy vallás uniója“-ban) Erdély „hét főbűné“-nek megtestesülését látta, Erdély történelmi autonómiájának őszinte védelmezője lett s mindazokat a demokratikus polgári reformokat, melyek a nemzetek egyenjogúsítása alapján alakítják át a társadalmat — a nagyfejedelemség történelmi határain belül kívánja megvalósítani. Amikor 1863 július 15-én Nagyszebenben megnyílik az *erdélyi országgyűlés* (melyet a szerző találóan „frisskeletű nemzetiségi országgyűlés“-nek nevez), valóban csak „...a magyarság távolléte miatt nem lehetett tökéletes transzilván munkát végezni“. A 25 székelyföldi és 17 városi magyar követ, akit Erdélyben a magyarság megválaszt, nem lépte át a nagyszebeni országgyűlés küszöbét. A magyarság az 1848-as alkotmány helyreállítását s az uniót követeli s a magyar sajtó lelkesen ünnepli az erdélyi magyar követek tüntető politikai passzivitását. Mester Miklós tárgyilagosságának bizonyítéka, hogy annak az országgyűlésnek a szellemét és javaslatait állítja mintaképpül a mai magyar közélet elé, melyet a maga korában a magyar politika cserbenhagyott.

Mester Miklós a nagyszebeni országgyűlés ismertetésében nem elemzi az eseményeket. Megelégszik a pusztá felsorolással s az összehasonlítások dialektikájában *ad absurdum* vezeti mondanivalóját: a transzilvánizmus legstilizáltabb, eszményien tökéletes gyakorlati tervezetét végül is *Schmerling* birodalmi rendszerében találja meg. A dinasztia föderalizálni akarja a monarchiát s Erdély, mint autonóm osztrák koronartomány, Bécsből kap kezdeményező utmutatást belső kormányzási ügyeinek liberális intézésére. A *Habsburg*-ház politikája kapóra jött a román nemzetiségi mozgalomnak. A szerző szerint ebben a politikai konstellációban „a románság... egyetlen biztos támaszát a császárban látta.“ A nagyszebeni országgyűlés a magyarok távollétében is eredményesen megtárgyalta a két császári javaslatot: a románság nemzeti és vallási egyenjogúsítását és a magyar, német és román hivatalos nyelv bevezetését, s oly értékes törvénytervezeteket dolgozott ki ebben a két kérdésben, melyek valóban mindmáig példát adhatnak az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldására. Ezek a törvények azonban sohasem emelkednek jogerőre. A dinasztia enged a magyar politika nyomásának: a kiegyezés Erdélyt

beolvasztja Magyarországra és füstbe megy minden autonómista erdélyi terv.

Mester Miklós csak tényeket lát, adatokat, megfogalmazásokat, eseményeket, de a tények mögé nem tud bepillantani. Nem ismeri a történelem logikáját: fogalma sincs a társadalmi fejlődés törvényeiről. Nem veszi észre Erdély multjában a magyar és román polgáriásodás széthúzó történelmi erőit, melyek ellenállhatatlanul ragadják a magyar és román politikát a nagy nemzeti államok megalapítása felé, s nem tud azokról az ellentett történelmi erőkről sem, melyek a közös román és magyar néptörekvések alakjában jelentkeznek. Számára románság és magyarság bonthatatlan elemi egység. A könyv bő román-magyar-szász bibliográfiájában Szabó Ervin névvel nem találkozunk: a szabadságharcos magyarság társadalmi s pártharcairól Mester egyszerűen nem vesz tudomást. Elkenődik beállításában a román nemzetiségi mozgalom polaritása is: az egyik végleten a mócok forradalmával és Avram Iancu megrázó tragédiájával, a másik végleten a polgári és egyházi politikusok osztály-jellegű liberalizmusával, mely nemzeti egyenjogúságot követel, de az „alulról tövő anarchia“ ellen a hatalommal szövetezik. Mester Miklós realizmusa így legfeljebb küllő, formai összehasonlításokra alkalmas felülnézet, sőt, legfelsőbb nézet is, ha formális logikája történetesen Ferenc József oldalára sodorja, akitől „a pártatlanságot és a jószándékot elvitatni nem lehet, bár kétségtelen az is, hogy kizárólag hatalmi szóval akart rendet teremteni az erdélyi alkotmányos életben.“

A reális történelmi hajtóerők helyett Mester Miklós végeredményben társadalmi epizódok és pillanatnyi politikai konstellációk látszateredményeit mutatja be, melyek az ellentétes erők játékában hamar szétfoszlanak, platonikus igazságok fogalmazványait hagyva az utókorra. A történetkutató, aki a multban sem lát törvényszerűen működő társadalmi erőket, természetesen ma sem tud konkrét társadalmi tényezőket felmutatni, melyek a nemzetiségi kérdést Erdélyben demokratikusan megoldhatnák. Még csak lelkesíteni sem tud bennünket, soraiból a *történelmi fatalizmus* borulátása csap ki. Megállapításai szerint a nagyszabedű határozatokra az erdélyi románság „nemzetisége biztosítása érdekében a Schmerling-rendszer bukása után is — egészen Nagyrománia megalakulásáig állandóan vissza akart térni“ — amint azonban politikai uralomra jut, maga is „éppoly szívesen feledkezik meg ennek a kornak az alkotásairól, mint a hasonló helyzetben levő magyarság a világháború előtt.“ Abban a kilátástalan történeteszemléletben, mely haladó osztályerőket nem ismer s csak a nemzetek uralomváltásaival számol, szerepcserék hintajátéka az erdélyi történelem.

Mester Miklós tárgyilagos anyagközlése s a magyar, román és szász forrásanyag elfogulatlan egybevetése — úttörő munka egy új, reális, demokratikus dunai történetírás felé. Az erdélyi népek történetének megírása azonban nem maradhat felületes tényközlés, mely a társadalmi fejlődés törvényeit fel nem tárja. Az új erdélyi történetírásnak a román és magyar hagyományos ellentett történelmiséggel szemben arra a feltörekvő közös román-magyar néptörténelmiségre kell rámutatnia, melynek gyűrűzéseiből nemcsak közeledés, egyezkedés, jogi formula, hanem sokkal több és biztatóbb: az egyenrangú nemzetek történelmi szövetezése igénykezik. (Balogh Edgár)

AZ ELBESZELES KULTURÁJA az utolsó években kétségtelenül emelkedett irodalmunkban. De korántsem az epikai alakítás lényeges elemeiben. Ehelyett túlteng a szép-megírás s mindenütt ösztövé az élet valóságát átható kompozíció; csillog-villog a papír, de, amit elbeszél, világunkról alig ad hirt. Magas kulturájú elbeszélőink elsősorban kulturál-

tak, nem pedig epikusok. Velünk élnek, de nem az életük, hanem kulturájuk következtében alakítanak. Irodalmi kulturájuk s nem az élet anyagát formálják. Mindig így van, ha elfárad valamelyik társadalmi réteg: elfogy az epikája. Életéről, mely tárgya lehetne — nyilvánvaló elmentmondásai miatt — csak takargatnivalója akad, ahova pedig az elmentmondások feloldására bevonulhatna, idegen előtte. Két idegenség fölött lebeg így s a stiláris megcsinálás, a mélylélektan s a csalafinta pótlékepika kultuszába menekül. Mindent összebonyolít és kimélyít s főleg: elszigetelt emberétől nem látja embere társadalmát. Emberei legföljebb önmaguk hősei, a társadalmi hőst már nem is ismeri. Csoportjából a hős valódi típusa már rég kiveszett. A valóság elburokratizálta, az irodalom elironizálta. S mindez nemcsak azért hanyatlás, mert egy élet fölöslegességére utal, hanem, mert a hőssel elveszttek a hősfomáláshoz szükséges epikai erények: az ellenfelek s az összeütközési pontok felismerése és tudatosítása, a helyzetek felfedezése, a társadalmi sors exponálása s az epikai formálás drámai vezetése. Milyen meglepetés, ha valahonnan mindezek szele kicsap. Viszont nem meglepetés, hogy ez a szél ki-vülről zug. Gergely Sándor új elbeszélésében (Vitézek és hősök Páris, 1937) a kultura épp az epikai formálás lényeges elemeiben jelentkezik. A helyes valóságfelismeréssel szembeállított szereplők összecsapása valóban két erkölcsi világ összecsapása. Az aránylag rövid elbeszélés élére állított társadalomtörténeti konfliktusával valóban az élet adott összefüggéseibe világít. Minden sora, jelenete szüksézáú, drámai. Összezárt és szigorított kompozíciója valójában csak jelez. E jelzések szakadékaikat azonban a fölébresztett beleélés kitölti. A periódusok közti tért a divatos mélylélektan széles fejezetekké puffasztthatná. E villámzó jelenetekben az emberi viszonylatok egyszerű vonatkozásai — mint valami ősi epikában — éles fogalmazásban kerülnek próbára. S, ez a próba — anya, fiu, testvér, rokon próbája — halálra menő szembesítések scrában, önmagán túl, az élet és erkölcs, a régi és új, az igaz és igaztalan próbája. Az elbeszélés hőse végre tényleg hős; társadalmi-erkölcsi-emberi értelemben ugyanugy, mint formailag: megállja a helyét s ha irgalmatlan is a sorsa, ez a sors nem bukás, az emberi tisztaság mellette áll s ezt a tisztaságot azokból is kikényszeríti, akikben eddig széles rétegek alatt rejtézt. Meglepő egyszerűséggel valósul meg mindez. Epikai kulturája a sikerült. (G. G.)

A MAGATARTÁS-KÖLTŐINEK dolga — a csak élmény-költőkkel szemben — sokkal bonyolultabb. Magatartásuk (a „tendencia“) legtöbbször tényleg elszinteleníti az élményt és szétveti a formát. A két különböző elem: a szándék és az élmény művészi eggyéforrasztása problematikus. A legtöbbször a két külön természetű anyag szétgurul, különkerül és egyik sem kiformált. Ha versről volt szó, a vers nem vers, hanem valami szándék versbeszedése. Mikor van így a magatartásnak is költészet? Csak az élmények és a szándékok azonosan mély vagy magas hőfokon tartott izzásán. Ha a kettő — élmény és szándék — külön-külön oldala ugyanannak a gyökeres és egyedüli, a valóságra vetett látásnak, eszmélkedésnek. Ha a kettő között nincs távolság, jöllehet a kettő más és más; a célzat: gondolati, értelmi, rendezett és logikus; az élmény: érzelmi, nem-értelmi, anarchikus és irracionális. Valójában különben minden vers: érzelmi és nem-értelmi vonatkozású elemek ellenkező sikra emelése s célzatról csak abban az esetben beszélhetünk, amikor pl. a versben az ellenkező sikra való emelés vezetése láthatóbb; amikor a célzatot meztelenné teszi a történelmi-társadalmi helyzet vagy az idősze-

rúség. Viszont soha, semmisen teheti annyira láthatóvá, hogy a célzat elszigetelődhessék az élménytől: a racionális az irracionálistól, a kiformált a ki-nem-formálttól. Mindez persze poétikai spekuláció. Ezt a spekulációt azonban aktuálissá teszi *Gereblyés László* most megjelent verskötete (*Nehogy engedj!* Cserépfalvy Budapest, 1937.) épp a magatartás és az élmény azonosulásának vonatkozásában. Gereblyés László legtöbb verse, majd az egész kötet, egy egyetlen világnézeti magatartás kemény, ellentmondás nélküli manifesztációja s a versek mégis élmények, képek: a vers értelmében való irracionálisok. Miért? A kötet felel rá. Gereblyés L. élményvilága (anyaszeretete, szerelme, mindennapi munkája, találkozásai, osztályhelyzetérzése, hangulatai, sors, stb.) a magatartását meghatározó életszemlélettől áthatottan jelenik meg, ugyannyira, hogy célzata, szándéka tulajdonképpen nincs is: élmény és célzat ugyanannak a verset elindító eszmélődésnek alárendelt. Célzatát felszívja az élmény; élményét pedig magába szívja a célzat. U. n. gondolati költészet tehát az, amit Gereblyés László művel? Nem. A gondolati költészetben élmény és gondolat többé-kevésbé szembenállnak egymással. Ugy is mondhatjuk: a gondolati költészet nem líra. Gereblyés László megmarad lírikusnak. A csak kedélyt, a csak egyéniséget, a csak bonyolultságokat éneklő lírikusokkal szemben azonban liraisága merő szubjektivitásról átkerül egy aszubjektív, mondhatni tárgyias, objektív szférára. Nem a maga egyéni, biopszichikai, mélylélektani rezzenései érdeklik; lírizmusának nem ez a forrása s még ha erre fele jár is (pl. a szerelem, a hangulatok stb. motívumaiban) a csak személyi, a csak egyéni vonatkozás maga fölé vagy magán túl mutat: nem önmagára, hanem az életre, a mai társadalmi-történelmi lét minden humanistának szembeszökő keserveire. S mert erre utal: lírizmusában nem ez vagy az fáj, hanem „büszkén szembenéz”. „Szemből nem suhog szét örület”. A pont, ahonnan énekel, az „egy a sok közül” pontja. S mert ez, és nem önmaga, épp ezért szükségszerűen szembekerül világgal („Ugye lehet sorsa holnap már mártír halál”): hangja a harcosoké; kemény, férfias, önmagát és társát buzdító, sokszor ellágyuló, érzelmes, sokszor csipő és szatirikus hang, de mindig az élményei miatt s mindig a célzataiért. Élmény és célzat nála is csak ott esnek szét, ahol a magatartás az irracionális fölé kerül s irracionális, az az élmény már nincs is, csak keserű, merev, az alapvető magatartással összeütköző észlelet. Ez azonban olyan kevés versben jelentkezik, hogy nem ez a jellemző a kötetre. A jellemző: a sikerülések sora. S ez a sor legfrissebb irodalmunkban épp ott nyereség, ahol — valljuk be — eddig gyöngék voltunk: a magatartás művészi tételében; a célzat és a szándék „tendencia” voltának a megszüntetésében. Ez a vonatkozás aztán kimeríti Gereblyés László verskötetének társadalmi-történelmi értelmét is. A valóság ilyen versekké való reagálása már kikerülhetetlen.

(G. G.)

A SZEGÉNYSEG ATPOETIZÁLASA — vajjon nem paradox ez a kifejezés? Lehet poétikus a szegénység? Lehet szép a nyomor, a tömeglakhás, az étlenség, a tüdőbaj? Szépség és szegénység vajjon nem zárják ki egymást, vagy ha egybe is fonódnak valami bravurban, a szépség nem a szegénység őszinteségének árán valósul meg? Nem semmisül meg a nyomor valódisága, ha a szép illuminációi közé emelkedik? A kérdés jogosult. A szegénység szerepe nagyon sajátos az irodalom, a szépség zónáiban. Sokan és sokszor megénekelték. De különböztetni kell: más a szegénység, mint alkalom pl. a panaszra, amikor tulajdonképpen a panasz és nem a szegénység a szépség tárgya és ismét más, amikor a szegénység a költői alakítás központi élménye, kizárólagos tárgya; amikor a szegénység a költő valója, körlete, világa; amikor a szegénység a lényeg, a vi-

lágkép, a belső költészet kozmosza. Amikor a szegénység alfa és omega, minden irányból és minden felé, szépen, átpoetizálva s nem a nyomor-költészet rikoltó hangjaival, nyersen, úgy ahogy előfordul, apoetikusan, amilyen a lényege, hanem a szép gyöngyözésének ugyanolyan sima és itasító permetezésével, mint ahogyan valami tündéri kellem vagy édesedő zsongás szép. A szegénység ilyen előfordulása hiányzik irodalmunkból. Így egy új hang szólaltatja meg. (*Salamon Ernő*) Harmincegynehány jól összeválogatott verse, ami kivétel nélkül a szegénységet énekli, a dal idiomájának különböző változatain egyenletes, átható, belső melegséggel, mely láz is meg az élet tápláléka is — milyen jellemző — *Gyönyörű sors* címen áll az érdeklődő elé, legalább olyan színvonalról indulva, mint a legjobb mai magyar fiatalok: saját hangon, kész világgal, időszzerűen. Időszzerűen a mai vezető lírikusok aratása után, belső rokonsággal velük, költői kifejezésüként úgy a magyar költői hagyományok, mint a sajátmaga artikulánsaiból nevelve, buzgón ömlő, sokszor szénsavas liraisággal. Meglepne, ha nem ismernék föl s nem jönnének rá a versei izére, sajátyszerűségére, ha nem látnák meg külön vonásait legújabb, a társadalmi realizmus felé hajló költészetünkben, mely a vers akár boldog, akár boldogtalan, akár vádló, akár rezonáló dallamaiba — mint ő is — bevitt egy eddig hiányzó tájat („Munkástáj, Sötétség, Megbuvás, Alázat...“) s ezzel az emberi lét mai és helyes felismeréseit („Az ágy is, föld is, mind csak árú, — nem jár annak ki nem fizet.“) s e felismerés mellé a hozzátartozó hitet („Minden faluban megdobálhatsz, aki szenvedett mindig él, szomorú szívű, vékony ajka a gazdag minden pénzínél örökké élőbb! Vár sorára — pálcává kopott le a bot — a Kifosztott él s tesz oly időért, milyenről nem is álmodott.“). Mindezt azonban a szegénység ama kizárólagos átpoetizálásával. Ez a szegénység nála könnyen felbontható. Nincs benne (egyelőre) semmi bonyolult. Egyszerű. Szólamai, sorai a népdal szólamán, strófáin fakadnak, vagy a székelv népi balladák szövegkiképzésének módján. Hangja sajátos. Ha hangol is másra, kieseng belőle a regionalitás, az erdélyiség zöngéje, mint ahogy a táj amiben világa, szegénysége él, az is erdélyi: az erdélyi fatelepek világa. Nem városi, nem is külvárosi, nem is falusi költő, de a sajátos erdélyi tájba kitelepített munkáskolóniáé. Kapcsolata a természettel, versei ipari civilizációja ellenére, szembeszökő. A természet azonban nála nem herokus vagy idilli, mint az u. n. erdélyi költőknél, nem is mithikus, hanem kapitalisztikusan árnyalt. A természet, mint társadalmi tényező jelentkezik nála, mint a szegénység ellenfele vagy barátja. Ez is jellemző vonása verseinek. A szegénység félelme a hidegtől, a téltől, mely fokozza nélkülözéseit, az ősztől, mely a betegségeket hozza, remeg természetbenyomásaiban. Különös lírai vonatkozásokat szólaltat így meg. Új nyárdicséret, új tavaszvárás, új őszsiratás, új tél-vizátkozat fakad a száján. A szegénység e vonzó, átpoetizált világában korántsem csak a költő él, de összes társai a szegénységben, meleg átható szeretetben. Ez a szeretet is szegényember-szeretet. Melegében a pincébe és barakkokba zsufolt, egymás támogatására utalt emberek életmelege gőzöl s egy különös, káromlások közt is szivreható gyengédség. Ismét így határozhatjuk meg: a szegénység gyengédsége, amihez semmi köze a jólét gyengédségeinek. Szegény virágok közt, a szegénység butordarabjai közt, a szegénység életgondjainak emelkedő és hulló áramjárásában élnek, botladoznak, rezignálnak és várnak a szegénység (eddig még) örök figurái: beteg apák, beteg anyák, nyomorék famunkások, munkanélküliek, földnélküliek, románok, magyarok, zsidók az erdő tövén zugó fatelepen, hegyek közt, északi téli szelekben. Szívükben, szájukon szomorúság, betegség, kinlódás, emberi, táji, létbeli kietlenség, körülöttük fagy és dér:

mindez így tipikusan és plakátszerűen hat, de nem a költőnél, mert épp abban jelentkezik nála a szegénység felfogásában a *hangváltás*, hogy mindez a pusztán lét, minden világok közül, az egyetlen. („Talán örökké menned kell, hogy ki tudj érni innen. Haragos vidék. Csukott száj. Borúség.“) Ha a peremére kerül s ki ne próbálna innen kimenekülni, mi egyéb az egyén és a társadalom története, mint a szegénységtől való menekülés különböző formáinak a története!? Ő azonban ha a peremére kerül, őszinte mély visszavágyással néz vissza, olyan széles, szívről fakadó szólammal, repeséssel és kipirulással vágyódva szegénysége haragos ölére, mint legalábbis Provence daltelt mezőire. Ezek a visszavágyó, a szegénység mellett hitet tevő versei a legjellegzetesebbek. Ezekben látható közösségre lelése, közösség háttere s szóval száján az általános sors. Viszont ez a „régén szerzett nyomoruság“ nemcsak „elringat“ verseiben költőt, olvasót, hanem „meg“ is „renget“ s e rengetéséből egy költészetünk hagyományaiból ismert nekikeseredés hangja csap ki néhol vádlón és fenyegetőn, azzal a fordulatot artisztikummal, amit jó ösztönrel nevelt részint balladáink, részint Adyn áthevült kurucos, virágénekes formanyelvén.

Költő jelentkezett. Fogadjuk örömmel. (G. G.)

RÉGI BÍRALATOK: ENGELS BALZAC REALIZMUSARÓL. Margaret Harkness, termékeny angol regényíró, ki könyveiben a londoni külvárosok és a manchesteri gyárak szomorú világát festette meg, elküldötte *City-Girl* című regényét Engelsnek. Engels levélben irt bírálatát elvi jelentősége miatt mindenképp a mai olvasó elé tartozik.

„Elbeszélésében, — írja Engels — realista valóságossága mellett főként a benne megnyilvánuló igazi művészhez méltó merészség lepette meg. Nemcsak az a mód tetszik, ahogy a Údvahadseregről beszél, nemtoródva ennek az intézménynek általánosan elismert tiszteletreméltóságával; igaz, ebből a könyvből fogják azt is megtudni legelőször, hogy miért talál az Údvahadsereg oly nagy támaszra a tömegekben. Hanem főként az az egyszerű forma, amit könyve cselekményének ad. Maga a történet régi, nagyon régi: munkásleány, akit elcsábít a középosztályhoz tartozó fiatalember. Középszerű író itt arra törekedne, hogy mesterséges bonyodalmakkal és díszítésekkel leplezze a mese megszokottságát, ami természetesen nem sikerülhet. Őn azt hitte, hogy elmesélheti ezt a régi történetet, mert előadásának valóságosságával újjá tudja tenni.

Ha mégis akad regényén valami kivetni való, úgy csak az a tény lehet, hogy elbeszélése nem eléggé realista. Véleményem szerint a realizmus nemcsak a részletek pontosságát követeli meg, hanem jellegzetes alakok ábrázolását jellegzetes helyzetekben. Az őn jellemei eléggé tipikusak abban a mértékben, ahogy Őn alakítja ki őket, de nem mondhatjuk ugyan ezt az őket körülvevő és mozgóató körülményekről. A *Nagyvárosi leány*-ban a munkásság, mint valami magával tehetetlen és önmagán segíteni képtelen tömeg jelenik meg, mely csak meg sem kísérli, hogy tegyen valamit. Ha történnék is kísérletek, hogy kiszakítsák az elbutító, elernyesztő nyomoruságból, azokat mind kívülről, felülről kezdeményezik. Ez a leírás helyes lehetett 1800, 1810 körül, Owen és Saint-Simon idejében, de nem helyes most, 1887-ben. Mindaz, ami a tömegek viselkedésében azóta megváltozott, a történelemhez tartozik és így igényt tarthat arra, hogy a realizmusban helyet találjon.

Távol áll tőlem az a szándék, hogy azért illegsem szemrehányással, mert nem tisztán szocialista regényt irt (irányregényt, ahogy mi, németek mondjuk), ahol az író saját politikai és társadalmi nézeteit dicsőíti. Egyáltalában nem erre gondolok. A műalkotásnak annál jobb, minél in-

kább rejtve maradnak alkotójának (politikai) nézetei. A realizmus, amiről én beszélek, az író nézeteitől függetlenül nyilvánul meg. Engedje meg, hogy ezt példával magyarázzam. Balzac, akit a realizmus összehasonlíthatatlanul nagyobb mesterének tartok, mint az összes Zolákat *passés, présents et à venir*, a Comédie humaineben a francia *société* (és különösen a *monde parisien*) csodálatosan realista rajzát adja, azáltal, hogy szinte évről-évre folytatódó erkölcskrónika formájában leírja azt a mind növekedő nyomást, amit a föltörekvő polgárság 1816 és 1848 között az 1815 után (*tant bien que mal*) újjáalakult nemességre gyakorolt, amely a lehetőség mértékében újból felemelte a *vielle politesse française* zászlaját. Leírja, hogyan pusztultak el ennek, az általa példásnak tartott társaságnak utolsó maradványai is lassan, a pénzvilág mindent elárasztó közönséges parvenüivel szemben, vagy hogyan hasonultak hozzájuk; hogyan engedte át a teret a *grande dame*, aki házastársi hűtlenkedéseivel csupán tökéletesen alkalmazkodott ahhoz a módhoz, ahogy fölötte rendelkeztek a házasságban, a polgárnőnek, aki azért szerez magának férjet, hogy pénze legyen s toalettjei. Először a központi kép körül helyezi el Balzac az egész francia társadalom történetét, amelyből többet tanultam, még a gazdasági részletkérdésekre vonatkozólag is, (például a valóságos és személyes birtok újból való felosztása a forradalom után) mint a kor összes mesterségbeli történészeinek, közgazdászainak és statisztikusainak könyveiből egybevéve. Balzac politikailag legitimista volt, ez kétségtelen, nagy műve szakadatlan gyászdal a magas társaság feltartóztathatatlan pusztulása fölött, rokonszenve a halálra ítélt osztályt kíséri. De, mindennek ellenére, gunya sohasem maróbb, iróniája sohasem keserűbb, mint amikor éppen azokat az arisztokratákat, azokat a férfiakat és nőket mozgatja, akik iránt olyan mély rokonszenvet érez. És, néhány vidéki típus-tól eltérve, az egyetlen embercsoport, amelyről leplezetlen csodálattal beszél, legelkeseredettebb politikai ellenfeleinek, a Cloître Saint Merry-i republikánusok csoportja, akik ebben az időszakban, 1830-1836 között, valóban a néptömegek képviselői voltak. A realizmus egyik legragyogóbb győzelmének és az öreg Balzac legkiemelkedőbb sajátosságának tartom, hogy kénytelen volt, saját osztályszimpátiái és politikai előítéletei ellenére, előítéleteivel ellentétes irányba haladni; hogy meglátta szeretett arisztokratáinak kikerülhetetlen bukását, hogy úgy írta le őket, mint akik nem érdemelnek külön sorsot; hogy a jövő embereit ott találta meg, ahol azok tényleg voltak.“

A KORUNK HIREI

A hó folyamán jelenik meg Fábry Zoltán új könyve FEGYVER S VITÉZ ELLEN címen. Megrendelések a szerző címére: Stos (via Kosice) küldendők.